

Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького
Юридичний факультет Київського національного університету імені
Тараса Шевченка
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
Українська спілка підприємців малого та середнього бізнесу
Адвокатське об'єднання "Василь Костицький і Партнери"
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
Національної академії правових наук України
Львівський університет бізнесу та права
Київський українсько-польський університет
Державний університет інфраструктури і технологій

**МАЛИЙ І СЕРЕДНІЙ БІЗНЕС
(ПРАВО, ДЕРЖАВА, ЕКОНОМІКА)**

економіко-правовий
науково-практичний журнал

ISSN 2413-743X

**№ 3-4 (72 - 73)
2018**

Збірник вміщує ряд питань формування, розвитку, моделювання, та закріплення юридичної науки, розглянуті на конференції 25 жовтня 2018 року. Розглядаються надзвичайно цікаві та актуальні питання, пов'язані з прийняттям змін до формування основоположних принципів і засад юридичної науки спрямовані на дотримання стандартів, започаткованих Костянином Неволіним. Окрема увага приділена питанням визначення основних положень неосу в праві, евристичним та гносеологічним засадам юридичної науки і освіти. Чільне місце приділено аналізу впливу основних наукових підходів Костянтина Неволіна на формування теоретичних засад юридичної науки.

Цей збірник буде корисний для юристів - теоретиків та практиків, студентів правників та органів державної влади

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ПРАВА І ДЕРЖАВИ
ВСЕУКРАЇНСЬКА ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВНИКІВ**

**МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО – ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
25 ЖОВТНЯ 2018 року**

**«Соціологія права очима молодих вчених:
теоретико-правова спадщина Костянтина Неволіна»**

ЗМІСТ

Костицький В.В. Громадянське суспільство (народ) як джерело витоків права у творчості К. Неволіна	5
Бобровник С. В. Еволюція становлення доктринальних уявлень про правосвідомість	7
Ковальчук О.М. Неволін К. О. – фундатор теорії права у Київському Університеті	10
Дідич Т. О. Положення історичної школи права як пізнавальна основа зародження концепції правоутворення	13
Дзейко Ж.О. Питання законодавчої техніки у праці доктора права Костянтина Олексійовича Неволіна «Енциклопедія законодавства»	14
Дубов Г.О. Методологічна проблематика в роботах К. О. Неволіна	16
Варич О.Г. Вплив ідей К. Неволіна на сучасні концепції праворозуміння	18
Мацелюх І.А. К. Неволін про юрисдикцію церковного суду в Візантійській імперії та Руській державі	20
Николина К. В. Загальна теорія права: пошук змістовного наповнення в контексті зв'язку із практикою (на основі поглядів К. О. Неволіна)	22
Іванов О.Ю. Соціальне середовище формування права: історико-правова парадигма.....	24
Пономаренко Н.В. Праворозуміння в аспекті антропологічного та синергетичного підходів.....	27
Волошин М.В. Роль науки в процесі вдосконалення права і держави	29
Гаджизаде Д.Д. Інформаційна функція сучасної держави: правова природа та зміст	31
Гуламов Е.Е. Техніко-юридичні критерії якості закону	33
Барчук А.О. Процесуальні аспекти прийняття надзвичайних законів в Україні.....	36
Яценко І.С. Суспільний вимір сучасної деформації або кризи поділу влади в республіці Польща	38
Бойко Н.В. Порівняльний метод дослідження: історія становлення та сучасність	41
Гамалій І.В. Справедливість у праві: поняття та форми права.....	43
Горбенко А.А. Право як об'єкт наукового пізнання	46
Головченко Я.А. Шляхи підвищення ефективності сучасного законодавства.....	49
Дементова О.Р. Дух і літера закону	52
Палагнюк В.О. Вплив ідей К. О. Неволіна на формування підходу до визначення права	55
Корягіна О.К. Необхідність і право у сприйнятті К. Неволіна	59
Лемчик В.С. Ідея правди в праві : доктринальний рівень розуміння	60
Опішняк С.О. Життєвий та творчий шлях Костянтина Неволіна	62
Пікульський І.М. Природне та державне право в ідеях К. Неволіна	65
Процько М.І. Місце права серед інших соціальних норм	68

Семенець К.М. Костянтин Неволін та Університет Святого Володимира	70
Ткач Д.В. Закон державний і суспільний: взаємодія	73
Халупко Є.С. К. Неволін про закони державні та закони цивільні	75
Ульяненко А.Д. Становлення уявлень про природу судового прецеденту у вітчизняній загальнотеоретичній науці.....	78
Штаченко М.О. Походження та утворення законів: історичний та соціальний аспект	80
Шилюк А.В. Погляди К.Неволіна на закон	82
Шелих А.А. Історія розвитку держави і права у працях К. О. Неволіна	84
Ямпільська В.А. Еволюція історичної школи права та роль ідей К. Неволіна в її становленні.....	86
Оношка В.А. Парламентська реформа щодо скорочення депутатського корпусу	89
Орел В.І. Судова влада в аспекті справедливості та легітимності.....	91
Павлюков І.І. Характеристика правових обмежень як засобів правового пливу	93
Петрів О.О. Правовий нігілізм	95
Ярмош П.О. Deadlock ситуація в товаристві з обмеженою відповідальністю. Методи, шляхи врегулювання. Зарубіжний досвід	98

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛСЬТВО (НАРОД) ЯК ДЖЕРЕЛО ВИТОКІВ ПРАВА У ТВОРЧОСТІ К. НЕВОЛІНА

Костицький В.В., доктор юридичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України

Серед засновників Київської школи теорії та філософії права справедливо виокремлюють постать Костянтина Неволіна, професора, а згодом і ректора Київського університету, одного із учнів видатного німецького вченого Фрідріха Савіньї. Йому пощастило слухати лекції не тільки свого вчителя, який у своїх лекціях надав К. Неволіну позитивну характеристику, а й Г. Гегеля, реалізувати свій талант вченого, і менеджера науки і освіти.

Однією із важливих проблем, які стали предметом дослідження Костянтина Неволіна, є проблема «походження і поступового утворення законів», про що цей відомий вчений пише у аналогічній назви главі другій своєї роботи «Енциклопедія законодавства» [1]. Принагідно відзначимо, що цю працю К. Неволіна сучасники відносили до таких, які визначили розвиток юридичної науки не тільки у Києві, але й у усій Російській імперії.

Проф. К. Неволін розглядає законодавство як данність кожної держави, яка є або у сучасному просторі або у відповідному часу на землі [1,32]. Така постановка питання видається важливою і актуальною з огляду на виізначену у сучасній літературі та констатовану кризу праворозуміння. Суспільство, юридична наука і політико-правова практика поступово звільняються від пануючого у ХХ столітті в Україні радянського позитивізму, який зводив розуміння права до державного веління. Якщо кінець ХХ століття і початок ХХІ століття ознаменувалися кульмінацією юснатуралістичних наукових досліджень, пануванням положень теорії природного права як у науці, так і правотворчій, правозастосовчій практиці, то сьогодні спостерігаємо активізацію позитивістських наукових досліджень. Такому явищу значною мірою сприяли умови сучасного глобального життя, обумовлені кризою лібералізму як наукової ідеології, наукової доктрини та соціально-економічної і політико-правової практики на загальнопланетарному рівні. Світ зустрівся з такими явищами, як тероризм, процвітання корупції, поширення бідності, етнічні переселення, загрози екологічної катастрофи на фоні змін клімату, забруднення довкілля та вичерпання природних ресурсів, іншими глобальними проблемами. Одночасно виявилася неспроможність сучасної держави та еліти вирішувати ці проблеми за допомогою існуючих важелів ліберальної демократії. Влада в ряді країн продемонструвала розгубленість перед цими проблемами і ризиками [4]. На публічних заходах залунали виступи про завершення ери людиноцентризму та переходу до епохи соціоцентризму, змін принципів і акцентів у праві від антропологічних позицій вищості особи, що супроводжувалося проявами індивідуального егоїзму та зловживання правом, до використання права як універсального регулятора суспільних відносин в інтересах людства, народу, нації, громади.

Це означає необхідність визнання того, що монополія держави на правотворення не може бути тотальною, що суспільні відносини мають регулюватися ще й нормами, які вторяться інститутами громадянського суспільства [5]. Знаємо, що громадянське суспільство як протилежність суспільству традиційному, в науці здебільшого структурується на державний сектор (органи державної влади і місцевого самоврядування), приватний сектор (сфера бізнесу, виробництва, фінансів, торгівлі), третій сектор (недержавні громадські організації). Погодитися із такою структуризацією громадянського суспільства сьогодні важко. Адже очевидним є існування у якості окремого і надзвичайно важливого такого сектора громадянського суспільства, як церква і релігійні організації, які ніяк не можна включити у трьохсекторальну схему. Тут доречно

говорити також про п'ятий сектор, який охоплює корпоративні сегменти громадянського суспільства, у тому числі і неформалізовані, зокрема, професійні клуби, групи лобістського тиску, студентські навчальні групи, товариства пенсіонерів за місцем проживання. І ще один дуже важливий сектор – інтернет-спільноти.

Таке структурування громадянського обумовлено його функціями, у числі яких забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, а також поєднання загального блага та особистого інтересу шляхом суспільного регулювання. Окрім того, наведемо ще три важливих функції громадянського суспільства: правотворча діяльність та участь у нормотворчій правотворчій функції держави, здійснення громадянського контролю (за діяльністю державної влади та місцевого самоврядування, за функціонуванням приватного сектору), участь у реалізації установчої влади народу.

Звідси, логічно виникає питання про партнерство держави і суспільства [3] у вирішенні проблем сучасного розвитку. Тому з точки зору соціології права оптимальним суспільним життям є стан рівноваги та дотримання балансів як між громадянським суспільством і державою, між названими секторами громадянського суспільства, між секторами громадянського суспільства та органами державної влади і місцевого самоврядування, між владою і приватним сектором. Оскільки життя громадянського суспільства поєднане із системою взаємодій між елементами громадянського суспільства, окремими індивідами, громадянами, органами влади, інститутами громадянського суспільства, між суспільством і доквіліям, метою яких є забезпечення створення матеріальних та духовних умов для життя, можемо говорити, що невидимими каналами організації, але також і результатами такої взаємодії виступають соціальні норми, перш за все норми права.

Соціальні норми і правові норми творяться усіма секторами громадянського суспільства. Навіть держава, творячи нормативні правові акти, черпає змістовні положення для них у громадянському суспільстві. Це дало підстави К. Неволіну стверджувати, що народ є творчою силою, а право – результатом волевиявлення кожного народу [1? 41].

Тут доречно згадати, що основоположник соціології права Євген Ерліх стверджував: право охоплює не тільки нормативні правові акти (державне право), але ще й судовий прецедент, а також право юристів. Ми уже не раз відзначали, що мусимо у якості джерел права (витоків права) назвати і релігійні норми, і наукову доктрину, яку Євген Ерліх не осмілювався «відірвати» від суддівської правотворчості, обмеживши цією правотворчістю право юристів (перш за все, чесних, моральних і кваліфікованих суддів), і нарешті правові приписи, створювані інститутами громадянського суспільства[6].

Цікаво у цьому контексті відзначити, як К. Неволін говорив про форми, у яких утворюється законодавство: звичаї, закони у власному розумінні цього слова, вчення законодавців, яке займає серединне місце між першим і другим. Фактично, це так звана «тріада К. Неволіна», яка підтверджує позицію Є. Ерліха про три форми (витоки) права: нормативний акт держави і право юристів [1, 37] в ерліхівському розумінні та звичаї народу як один із виявів відзначеного нами вияву права інститутів громадянського суспільства.

Далі К. Неволін продовжує опис народного правотворення у контексті соціолого-правового підходу. Першу групу складають закони державні: закони установчі, що визначають суть держави (закони основні, які визначають порядок, спосіб і межі утворення і функціонування влади; закони інституційні, які визначають особливості функціонування виконавчої влади; закони про сили державні, які визначають порядок здійснення влади військовими і правоохоронними структурами або управління казенним майном; закони про стани, які визначають права і обов'язки громадян та порядок їх набуття); закони охоронні: закони поліцейські, які визначають сутність і спосіб застосування заходів, що здійснюються державою для попередження і припинення порушень прав держави і громадянина; закони кримінальні, які визначають перелік

злочинів, міри покарання та спосіб їх застосування. Другу групу складають закони громадянські: закони визначальні, які встановлюють сутність громадянського союзу і прав, що від нього йдуть (закони сімейних союзів, загальні закони про майно, особливі закони про майно, які стосуються економіки (щось на зразок господарського права); закони охоронні (закони судочинства і закони про провадження безспірних справ (процедурні питання функціонування органів виконавчої влади). Третя група – закони союзу народів (ймовірно, громадянського суспільства): закони визначальні, що встановлюють права народів і є загальними для усього світу; закони охоронні, які є правами народів на випадок війни [1, 52-57].

К. Неволін не наводить критерії подібного розмежування законів, тобто права, яке називає законодавством, тому це групування законів виглядає дещо еkleктично. На жаль, К. Неволін не розрізняє право і закон, але фактично, таку структурування та процес правотворення (виникнення права) він називає природним порядком утворення законодавства народом [1, 41]; оскільки не завжди народи творять своє право, а можуть просто запозичувати його в інших народів, може мати місце рецепція як повне запозичення [57], або ж гармонізація чи адаптація законодавства, що ми маємо зараз в Україні.

Правові приписи секторів громадянського суспільства або «працюють» у якості регуляторів суспільних відносин автономно, або ж трансформуються у нормативні правові приписи держави, бодай у суддівську правотворчість чи наукові доктрини. За цієї умови закони стають правовими, отримують легітимність від суспільства. Такий ідеальний, на нашу думку, стан досягається із настанням ери правової держави, яка виявляється свого роду єдиним компромісом між етатичною державою минулого, що вивищувалася над суспільством та контролювала його аж до втручання у приватне і сімейне життя, а також крайнім лібералізмом, що супроводжується проявами анархізму, війною секторів економіки, охлократичних способів здійснення влади та навіть зловживання правом.

Список використаних джерел

1. Неволін К.О. Енциклопедія законодавства. У кн.: Філософія та енциклопедія права в університеті Святого Володимира. У двох. Книгах. Книга перша, -К.: Либідь, 2011. – С.3-98.
2. Костицький В.В. Теолого-соціологічне розуміння права: Конституція України / В.В. Костицький// Liber Amigozum до 55-річчя О.Л. Копиленка : [монографія] / авт. кол.; за ред. д.ю.н. О.О. Грінченко. – Київ; Одеса : Фенікс, 2016. С.329-339.
3. Костицький В. В. Партнерство правової держави і суспільства в умовах глобалізації / В. Костицький // Соціологія права. – 2011. – № 1. – С. 19-23.
4. Костицький В.В. До питання про сучасну державу/ В.В. Костицький // Соціологія права. – 2016. – № 4 (19). – С. 3-14.
5. Костицький В.В. Норма права як соціальний феномен: теолого-соціологічне праворозуміння/ В. Костицький // Соціологія права. – 2015. – № 3-4 (14-15). – С.3-6.

ЕВОЛЮЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ ДОКТРИНАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ПРАВОСВІДОМІСТЬ

Бобровник С.В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Відображення діючого права не лише у нормативно-правових та індивідуальних актах, а і правосвідомості суб'єктів права обумовлює актуальність дослідження цієї категорії на доктринальному рівні. Необхідно зазначити, що категорія правосвідомості була предметом наукових пошуків ще у античний період. Саме вчені Античної епохи вбачали формування правосвідомості під впливом закону, пов'язували її з порядністю та розумінням духу закону, а також із освіченістю, статусом і походженням суб'єктів [1, с. 37].

В епоху Середньовіччя та раннього християнства свідомість і правосвідомість як її різновид, визначались як відображення зовнішнього світу та знання про внутрішній світ людини, пов'язувались із аналізом правосвідомості як свідомості та самосвідомості [2, с. 154]. Період Просвітництва відрізняється становленням світського тлумачення правосвідомості як результату впливу зовнішнього середовища, природного праворозуміння та логічного пізнання права [3, с. 123].

Впродовж Нового часу було обґрунтовано залежність правосвідомості від досвіду суб'єкта, розмежування цієї категорії від світогляду, аналізі правосвідомості через призму психіки. Особливого значення в цей період мали ідеї Гегеля щодо морального, релігійного та теоретичного світогляду [4, с. 190]. До XVIII ст. склалось ідеалістичне розуміння правосвідомості як відокремленої від матеріального світу, абсолютною, вічною і нескінченною, що є основою буття [5, с. 32].

Об'єктом самостійного наукового пошуку категорія «правосвідомість» стає у XVIII ст. – початку XIX ст. І хоча цю категорію ототожнювали із правом та вбачали сутність правосвідомості у єдності з нормою права XVIII ст. [6, с. 20], ідеї цього періоду мали великий вплив на становлення уявлень про правосвідомість у подальших наукових пошуках. Не склали виключення і пошуки вітчизняних вчених. Особливого значення у цьому відношенні належать К.О. Неволіну – засновнику вітчизняної науки філософії права.

Вчений вбачав у свідомості філософські основи, зазначаючи про те, що філософія забезпечує отримання істинних знань та звертає увагу на рух від чуттєвого до зверхчуттєвого [7, с. 68]. Через філософські погляди формується антропологія, що розглядає людину з боку її тілесної і духовної природи. Духовна природа людини складає предмет психологічної антропології [7, с. 69], яку сучасні вчені вважають важливою складовою правосвідомості. Важливими є ідеї вченого стосовно процесу усвідомлення юридичних знань, що починається із самостійності суджень щодо закону та дій і завершується упорядкуванням знань, можливістю усвідомленого визначення та засвоєння всього багатства пізнання [7, с. 75]. Основним завданням свідомості у праві К.О. Неволін вбачав формування пізнання законів, що є можливим трьома способами – практикою, вивченням законів та праць про них, усними настановами про закони [7, с. 77-79].

Заполітизованість загальнотеоретичної науки радянського періоду обумовила ідейно-політичний характер і категорії «правосвідомість». Класичним підходом до її визначення є розуміння, обґрунтоване П.О. Недбайлом. Вчений зазначав, що соціалістична правосвідомість є сумою ідей, уявлень та поглядів трудящих мас на соціалістичне прав і законність, про призначення діючого права в суспільному житті, про практику здійснення правових норм, про вимоги, які повинні бути реалізовані у праві в інтересах народу [8, с. 49]. Необхідно зазначити, що не дивлячись на відповідність цього визначення ідейно-політичним вимогам того часу, обґрунтоване П.О. Недбайлом визначення має значний раціональний потенціал, виокремлюючи в структурі правосвідомості ідеї та положення суб'єктів стосовно призначення права та законності, вимоги, які повинні бути реалізовані у суспільному житті.

С.С. Алексєєв наголошував на суб'єктивному значенні правосвідомості, зазначаючи, що це уявлення людей про право, суб'єктивне відношення до феномену права, його цінностей, емоційна реакція на право [9, с. 265]. Значну роль у дослідженні правосвідомості відіграли ідеї І.Є. Фарбера. Подолавши марксистську заідеологізованість загальнотеоретичної науки, вчений обґрунтовує поняття правосвідомості як соціального явища, що залежить від економічних умов та політичних відносин поєднання об'єктивних і суб'єктивних факторів свідомості та правової реальності [10, с. 4]. Таким чином правосвідомість характеризується як самостійна сфера суспільної свідомості, що відображає правові явища та є засобом вибору юридично значущої поведінки суб'єктів.

Теоретична наука XXI ст. не виробила єдиного розуміння правосвідомості. Існуючі визначення можливо класифікувати відповідно до сутності як:

- засобу пізнання правового життя;
- системи поглядів, теорій, ідей, оцінок права, що мають моральний характер;
- різновиду суспільної свідомості;
- засобу оцінки відповідності права загальнолюдським цінностям;
- способу впливу права на формування навичок правової позитивної поведінки;
- засобу оцінки роботи правоохоронних органів;
- важливого напрямку вдосконалення правової системи;
- структурованої категорії, що складається із психічних, інтелектуальних, емоційних і вольових процесів;
- знання права та правових актів.

Я.І. Яковюк дещо розширює уявлення на правосвідомість, характеризуючи її як сукупність суб'єктивних елементів правового регулювання: ідей, теорій, емоцій, почуттів та правових настанов за посередництвом який відображається правова дійсність, формуються становлення до права та юридичної практики, ціннісна орієнтація щодо правової поведінки, бачення перспектив і напрямків розвитку правової системи [11, с. 593]. Саме це визначення надає можливість виокремити ознаки категорії правосвідомість, з'ясувати її структуру, функціональне призначення та різновиди. Серед ознак правосвідомості визначається її роль в розвитку праворозуміння, у створенні механізму самореалізації поведінки людей, у оцінці історичних документів та обґрунтуванні напрямків розвитку права.

На належності правосвідомості до суспільної наголошує Н.М. Оніщенко, зазначаючи, що правосвідомість є формою суспільної, яка відображає ставлення суспільства, групи людей чи індивіда до діючого права та похідних від нього прав. Серед елементів структури вчена виокремлює ціннісно-рольовий соціологічний, пізнавальний та культурологічний аспекти [12, с. 720].

Досить оригінальним є визначення правосвідомості, обґрунтоване А.В. Поляковим відповідно до обґрунтованої вченим антрополого-комунікативної теорії, як інтелектуальне, емоційно-ціннісне сприйняття інформації про правову дійсність, яке визначає правову поведінку суб'єкта [13, с.157]. Саме це визначення надає можливість виокремити три аспекти правосвідомості – когнітивного, що має інтелектуальний вимір; ціннісного, що визначає зорієнтованість на суспільні цінності та практичний, що пов'язує правосвідомість із волею суб'єкта.

Н.М. Пархоменко пропонує досить складне визначення правосвідомості, акцентуючи увагу на двох аспектах цієї категорії. На думку вченої, правосвідомість - це, з одного боку, ідеї, уявлення, почуття, які відображають ставлення суспільства до права, його структури, механізму правового регулювання, з іншого боку – це спосіб впливу права через свідомість окремих індивідів на закріплення навичок їх правової позитивної поведінки [14, с. 310]. Таке формулювання поняття правосвідомості забезпечує виокремлення основних елементів структури цієї категорії та визначає практичний вплив права через усвідомлені правові вимоги та усвідомленої правової поведінки, націленої на дотримання означених вимог.

На суб'єктивному характері правосвідомості наголошує І.В. Яковюк, характеризуючи цю категорію як сукупність суб'єктивних елементів правового регулювання: ідей, теорій, емоцій, почуттів та правових настанов, за посередництвом яких відображається правова дійсність, формується ставлення до права та юридичної практики, ціннісна орієнтація щодо правової поведінки, бачення перспектив і напрямків розвитку правової системи [15, с. 593]. Це визначення наголошує на результативності правосвідомості та її націленості на вироблення ставлення до права, ціннісній орієнтації правової поведінки та обґрунтування можливих перспектив розвитку правової сфери у майбутньому.

На нашу думку, характеристика правосвідомості на доктринальному рівні пов'язується із визначенням її основних властивостей, які можуть бути зведеними до наступного: це одна із форм суспільної свідомості, що забезпечує знання про право та визначає його вплив на суспільну дійсність; взаємодіє з іншими формами суспільної свідомості, що визначає залежність процесу пізнання права від інших видів суспільної свідомості; це засіб відображення ставлення індивіда до правової реальності в її розвитку; це підстава розвитку права; це засіб формування уявлень про можливе і необхідне у праві; обумовлює чітку визначеність мети права, є засобом виокремлення суспільних відносин, які потребують правового регулювання; забезпечує саморегуляцію поведінки суб'єктів у юридично значущих ситуаціях; наявність функціонального призначення, що полягає в пізнанні, оцінці права та регулюванні мотивів у праві; спричинення певного впливу на права як об'єкт пізнання та праворозуміння як відображення минулого, теперішнього та майбутнього права на концептуальному рівні.

Означені властивості надають можливість визначити правосвідомість як різновид суспільної свідомості, що відображає уявлення про цінність права, його призначення в суспільстві; форму ставлення суб'єкта до права та його інститутів; відображає можливості самооцінки власної поведінки з точки зору її відповідності чи протирічності праву; ж засобом відображення правової дійсності та результатом отриманих правових знань.

Список використаних джерел

1. Аристотель. Сочинения: в 4-х т. М.: Мысль. 1983. Т.2. 830 с.
2. Неретина С.С. Средневековое мышление как стратегия мышления современного //Философский альманах. 1999. №11. С. 47-50.
3. Овчинников А.И. Правовое мышление как стратегия мышления современного. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов. унив-та. 2003. 344 с.
4. Гегель Г.В.Ф. Феноменология духа / пер. Г. Шпета. Санкт-Петербург. 1992. XLVII. 444 с.
5. Хопта С.Ф. Теоретико-правові аспекти професійної правосвідомості судді та її роль в ухваленні судових рішень. – Дис. ... к.ю.н. 12.00.01. Київ, 2018. 216 с.
6. Общая теория права: Курс лекций / под. ред. В.К. Бабаева. Нижний Новгород : Изд-во Нижегород. ВШ ВМД РФ. 1993. 544 с.
7. К.А. Неволін. Енциклопедія законодавства // Філософія та енциклопедія права в університеті Святого Володимира. У 2-х кн. Книга 1 / за ред. д.ю.н. І.С. Гриценка. Київ. Либідь, 2011.с. 1-98.
8. Недбайло П.Е. Советские социалистические правовые нормы. Львов: Изд-во Львовского ун-та, 1959. 169 с.
9. Алексеев С.С. Право: Опыт комплексного исследования. М.: Мысль. 1999. 320 с.
10. Фарбер И.Е. Правосознание как форма общественного сознания. М.: Юридическая литература, 1963. 206 с.
11. Яковюк Я.І. Правосвідомість // Велика українська юридична енциклопедія. В 20-ти т. Т.3. Загальна теорія права. Харків: Право, 2017. С. 593-596.
12. Оніщенко Н.М. Правосвідомість // Великий енциклопедичний юридичний словник. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2012. С. 720-721.

НЕВОЛІН К. О. – ФУНДАТОР ТЕОРІЇ ПРАВА У КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Ковальчук О.М., кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

У Київському університеті виникла і отримала розвиток школа видатних вчених правознавців, які розглядали важливі загальнотеоретичні питання, викладаючи енциклопедію права, філософію права та інші правові дисципліни.

Першим видатним вченим Київського університету в галузі теорії права був Костянтин Олексійович Неволін (1806-1855). Своїми науковими працями він зробив важливий внесок не тільки у розвиток правознавства України але й у розробку правової

теорії в цілому. Його цікавили проблеми виникнення та історичного розвитку права, форм права, кодифікація права та ін.

Неволін К.О.О з травня 1829 року навчався у Берлінському університеті, де протягом трьох років слухав лекції відомих німецьких вчених-правознавців, серед яких особливо слід відзначити Г. Савіньї (1779-1861), а також В.Гегеля (1770-1831). Тому не дарма у роботах К.О.Неволіна відчутний вплив отриманої автором спочатку духовної освіти, а потім правових ідей німецьких філософів.

Після захисту дисертації К.О.Неволін отримав призначення в Київський університет на кафедру енциклопедії законодавства і державних законів. Тут з 1835 року до 1843 року він викладав енциклопедію законодавства, та державне право, а також з 1837 по 1943 роки був ректором Київського університету.

Прибувши до Києва, на урочистих зборах Імператорського Університету Св. Володимира 15 липня 1835 року вчений виголосив промову "О соединении теории с практикой в изучении законов и в делопроизводстве". Це невелика за обсягом робота, але в ній вже простежується інтерес та самобутній підхід автора до проблем практики. Теорія окремо від практики, зазначає К.О.Неволін, не надає нам повного, чіткого і достовірного знання про закони [1;13].

В свою чергу практика стає досвідом минулого, визначає тенденції теперішнього і майбутнього розвитку науки. Приділяючи особливу увагу практичній діяльності, К.О.Неволін зазначає, що практика "позбавляється всієї своєї твердості, всієї своєї внутрішньої переваги... і втратить відношення до нескінченного початку буття, якщо ми не будемо при ній підноситися до вічних витоків законодавства" [1;15].

Саме під час роботи в університеті він написав "Энциклопедию законоведения". Це була фундаментальна праця надзвичайної важливості й глибини дослідження.

К.О. Неволін написав "Историю российских гражданских законов», за яку йому було присвоєно повну Демидівську премію. Важливо зазначити, що на той час в російській юридичній літературі не було такої фундаментальної праці, яка вміщувала б усю систему цивільних законів від стародавніх часів до його днів.

Обливої уваги заслуговує праця вченого "Рассуждение о философии законодательства у древних", де він стверджує про історичний зв'язок минулого і сучасності. [2]

Наукові розробки такого відомого теоретика права, як К.О.Неволін, неоднозначно оцінюються в юридичній літературі. Деякі автори зазначають гегельянський підхід К.О.Неволіна в філософії права, інші – вплив богословського трактування, є думки про прихильність до історичної школи права та природно-правового напрямку.

Щоб правильно зрозуміти позицію К.О.Неволіна стосовно праворозуміння, не можна звертатися до якогось окремого його висловлювання. Необхідно врахувати історичні обставини становлення особистості вченого, рівень розвитку теорії права в той період, всю систему ідей київського правознавця з питань походження права, трактування його загальних початків, розвитку в межах конкретної національної системи та ін. І вже тоді відкриваються всі особливості й оригінальність правової теорії К.О.Неволіна.

Найповніша відповідь на загальнотеоретичні питання права у теорії К.О.Неволіна міститься у його "Энциклопедии законоведения." Ця фундаментальна праця заклала міцну основу його визнання і справила великий вплив не тільки на підвищення рівня освіти на юридичному факультеті Київського університету, але й на подальший розвиток всього правознавства. Робота за своїм обсягом і змістом перевершила всі відомі тоді юридичні енциклопедії як російські так і іноземні. Своєю роботою він відкрив шлях для розвитку нових самостійних теоретико-правових ідей і розробок.

У розділі про походження і поступове створення законів вчений спочатку зупиняється на причині різноманітності законодавства загалом і в різні періоди історії, а потім розкриває розвиток законів всередині однієї держави. "Закон взагалі, – пише К.О.Неволін, – є правилом, за яким що-небудь необхідне повинно відбуватися" [3;42].

У всьому законодавстві К.О.Неволін розрізняє закони природні, які можуть бути пізнані безпосередньо розумом і мають обов'язкову силу, незалежно від суспільної влади, та закони суто позитивні, які пізнаються не інакше, як через саме законодавство, встановлене державою. Втілення ідеї природних законів в позитивні залежить від "особливого характеру народу, міри його розвитку, історичного відношення до інших народів" [3;52]. Свої дослідження як в галузі права, так і держави К.О.Неволін намагався проводити з урахуванням їх історичного розвитку. За такого підходу, дійсно, можна знайти докази на користь зарахування вченого до якої-небудь з правових шкіл, що поширювалися тоді на Заході.

Великої уваги надає К.О.Неволін питанню форм права, яке розглядає в контексті проблеми його виникнення і поступального розвитку. Вченому властиві деякі риси, характерні для представників історичної школи права.

Великою заслугою К.О.Неволіна було застосування порівняльного методу у вивченні вітчизняного та зарубіжного законодавства, оскільки, на його думку, не можна цілком зрозуміти жодне законодавство, не знаючи інших. Основною ідеєю порівняння і вдосконалення законодавства, на його думку, повинна бути ідея справедливості.

Одним із головних принципів К.О.Неволіна під час дослідження правових проблем було звернення до першоджерел.

Вчений вказує на тісний зв'язок між філософією і історією для розвитку і вдосконалення законодавства. Вчений виступав за раціональний підхід до розуміння правових явищ, акцентував свою увагу на "прогресивному розвитку науки, на досягненні істини," [3;2]. Вчений вважає, що до розуміння ідеї правди і її реалізації в законі причетні всі народи.

У ряд найважливіших правових проблем К.О.Неволін ставить проблему, яку ми в світлі сучасних реалій могли б назвати проблемою правосвідомості, правового виховання і правової культури. Він звертає увагу на необхідність вивчення громадянами, передусім, основоположних ідей права і розуміння загальнолюдської категорії правди, що існує і як загальна ідея, і як вираження духу конкретного законодавства. Ця проблема не втратила своєї актуальності в наш час.

Особливу увагу К.О.Неволін приділяв проблемі прав людини, яка залишається дуже актуальною і в наш час. Це питання вчений найбільше розкрив в "Енциклопедії законодавства", ознайомлюючи своїх вихованців з досягненнями світової науки в галузі прав людини, підкреслюючи, що "люди існують не для того, щоб жити як-небудь, а щоб жити щасливо і добродібно" [3;249].

Все це дозволяє зробити ряд висновків. По-перше, К.О.Неволін не замикався на позиціях однієї правової школи, а прагнув об'єднати різні підходи і знайти новий напрям в теорії права, який дозволяв би поглибити теоретико-правові дослідження. В його правовій теорії простежуються як позитивні принципи теорії природного права, що полягали в утвердженні ідеї природних, невідчужуваних прав людини, підходи історичної школи, так і вплив філософії права Гегеля, а також елементи соціологічного підходу.

По-друге, К.О.Неволін, по суті, заклав в Київському університеті основи нової школи права, яку можна охарактеризувати як історико-філософську. Центральною її ідеєю було вчення про філософію законодавства, що за його визначенням "викладає вищі витоки кожного законодавства". Він заклав підґрунтя для становлення і розвитку на науковій основі вищої юридичної освіти в Україні. Його правові погляди не втрачають своєї актуальності і в сучасних умовах розбудови правової держави.

Список використаних джерел

Неволин К.А. Полн. собр. соч. Исследование о различных предметах законовещения: О соединении теории с практикою в изучении законов и в делопроизводстве – СПб., 1859.– Т.6. – 643 с.

Неволин К.А. Рассуждение о философии законодательства у древних, сочиненное для получения степени доктора законовещения Константином Неволиным.– СПб., 1835.– 106 с.

3. Неволин К.А. Энциклопедия законовещения.– К.,1839.– Т.1.– 633 с.

ПОЛОЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ШКОЛИ ПРАВА ЯК ПІЗНАВАЛЬНА ОСНОВА ЗАРОДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВОУТВОРЕННЯ

Дідич Т. О., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії права та держави, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Важливим етапом зародження та розвитку концепції правоутворення є період з кін. XVIII ст. – поч. XX ст., що пов'язаний із зародженням та становленням правоутворення як об'єкта філософського пізнання, що розкривається з точки зору його самостійності як явища, яке наділене закономірностями виникнення, розвитку, функціонування та вдосконалення, що відмежовує його від інших явищ правової реальності. Переважно правоутворення розкривається в межах відповідних шкіл праворозуміння, які на той час інтенсивно розвиваються, в основу його пізнання покладено ідею розуміння права як основи подальшого пізнання його утворення. Особливо ґрунтовно правоутворення досліджується представниками історичної школи права, які найбільш досконало та всебічно обґрунтували ідею походження права від закономірностей розвитку суспільства, рівня розвитку його культури в контексті відповідного історичного етапу його становлення, стану сприйняття суспільством тощо. Цей період пов'язаний із появою та розвитком уявлень про правоутворення, в яких правоутворення набуває самостійного понятійного значення, розглядається як елемент характеристики походження права крізь призму відповідної його зумовленості історичними і соціальними особливостями.

Насамперед варто звернути увагу на погляди представників історичної школи права (Г. Гуго, Г. Пухта, Ф. Савіньї та інші), які вперше в історії правових учень обґрунтовують думку про те, що право виникає спонтанно і своїм походженням завдячує не думці законодавця, а створюється виключно шляхом самостійного розвитку через стихійне утворення відповідних норм спілкування, що добровільно сприймаються народом [1, с. 590]. Г. Гуго розглядає походження права із мови, яка виступає засобом передання правової інформації. Із розвитком мови, яка є дзеркалом життя народу, розвивається і право, забезпечуючи реалізацію його життєвих потреб [2]. За аналогією Ф. Савіньї пов'язує зародження і розвиток права з так званим «народним духом», що породжує право, забезпечує формування єдиної цілісної правосвідомості народу. Право виникає в результаті особливого процесу виявлення народного духу, закріплюється у вигляді відповідних форм. Філософ приходить до висновку про помилковість розуміння утворення права як діяльності законотворця або реалізації волі тих або інших суб'єктів [3]. Г. Пухта пов'язує утворення права з виявленням народного духу, що зумовлений історичними засадами його формування та відображає поточний стан його розвитку [4]. Характеризуючи погляди Г. Пухти, М. М. Коркунов звертає увагу на те, що філософ характеризує утворення права як особливий процес, що відбувається поза людською волею і свідомістю, а виявляється через так званий народний дух, що є силою, яка існує в народі, містить у собі народну правосвідомість, яка визначатиме подальший розвиток змісту права [5, с. 146].

Положення історичної школи права заклали основу розуміння правоутворення як самостійного правового явища [6, с. 23], що характеризує позасвідомий характер виникнення права, його зміни та скасування, стали продовженням розвитку ідей природної школи права, що намагалися подолати невизначеність (дискусійність) у питанні розуміння походження права та обґрунтувати його історичну зумовленість як у питанні його виникнення, так і у питаннях його функціонування та розвитку. Слід погодитись із такою думкою вчених, оскільки положення історичної школи права дали змогу в науковому плані переосмислити всеохоплюючий правовий лібералізм, що панував того часу в правових ученнях [7, с. 99-106], а також сприяли виокремленню конкретних закономірностей утворення права, факторів, які на нього впливають, визначають його зміст та розвиток. До ідей, які доповнили вчення про правоутворення відносяться:

обґрунтування змінюваності права, несталості його змісту та наявності різноманітних факторів (територіального, національного, мовленнєвого, культурного характеру), які визначають його виникнення, зміну та скасування; визнання наступності розвитку права, наявності тенденцій розвитку та закономірностей співвідношення права із особливостями суспільного устрою; введення та обґрунтування ідеї так званого «народного духу», що має первинний характер, зумовлює зміст права, має бути виявлений законодавцем та його волею введений у статус законодавчого акта; визнання утворення права в якості об'єктивного процесу суспільного розвитку.

Водночас правові вчення історичної школи права в частині пізнання правоутворення мають і певні дискусійні аспекти, що не забезпечує формування цілісного та всестороннього вчення про правоутворення. На переконання О. Ю. Калініна, консерватизм історичної школи визначив її подальшу долю. На відміну від концепції природного права, історична школа права не отримала подальшого розвитку і має для сучасної науки в кращому випадку історичне значення, незважаючи на те, що має, порівняно з природним правом, низку позитивних методологічних аспектів [8, с. 52-53].

У цей період спостерігається інтенсифікація розвитку наукової діяльності, в тому числі й у сфері суспільних наук, що вплинуло на формування широкого спектру поглядів учених на питання утворення права, його розвитку та вдосконалення. Підбиваючи підсумки вищезазначеному, наголошуємо, що пізнавальне значення положень історичної школи права в аспекті наукового дослідження правоутворення полягає у тому, що вперше правоутворення було введено до системи понять і категорій юриспруденції та визначене, як несвідомий стихійний процес виникнення, становлення, розвитку права, що відбувається під впливом суспільства та історично зумовлених обставин.

Список використаних джерел

История политических и правовых учений : учебник для вузов / Под общ. ред. В. С. Нерсисянца. – 4-е изд. перераб и доп. – М. : Норма, 2004. – 944 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z1095_page_91.html. – Назва з титул. екрану (дата звернення: 05.01.2014 г.).

История политических и правовых учений : учебник / Под ред. О. Э. Лейста. – М. : Юрид. лит., 1997. – 576 с.

Савиньи Ф. К. Обязательственное право / Перевод с нем. В. Фукса и Н. Мандро. – С.-Пб. : Юридический центр «Пресс», 2004. – 576 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/1492479/>. – Назва з титул. екрану (дата звернення: 24.10.2016 р.).

Пухта Г. Ф. Энциклопедия права / Г. Ф. Пухта – М. : Книга по Требованию, 2011. – 101 с.

Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Н. М. Коркунов. – 2-е изд. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 430 с.

Фігель М. В. Дух і буква у правотворчості в контексті історичної школи права / М. В. Фігель // Наукові записки НАУКМа. Юридичні науки. – 2008. – Т. 77. – С. 23–26.

Баев В. Т. Историческая школа права: теория и политическая практика в Германии в 1815–1848 годах / В. Т. Баев // Современное право. – 2006. – № 6. – С. 99–106.

Калинин А. Ю. Правообразование в России: понятийно-категориальный и структурно-функциональный состав (историко-теоретическое исследование) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Калинин Алексей Юрьевич. – СПб, 2010. – 533 с.

ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТЕХНІКИ У ПРАЦІ ДОКТОРА ПРАВА КОСТЯНТИНА ОЛЕКСІЙОВИЧА НЕВОЛІНА «ЭНЦИКЛОПЕДИЯ ЗАКОНОВЕДЕНИЯ»

Дзейко Ж.О., доктор юридичних наук, професор кафедри теорії права та держави
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У XIX – на початку XX ст. важливим джерелом розвитку юриспруденції була академічна юридична думка, перш за все університетська. У цей період відбувався процес інтенсифікації наукового осмислення законодавчої техніки у вітчизняній та зарубіжній юридичній науці. Термін «законодавча техніка» було запроваджено у науковий обіг на

початку ХХ ст. у роботах Ф. Жені, А. Башмакова та ін. Проте питання законодавчої техніки досліджувалися вітчизняними та зарубіжними науковцями через аналіз поняття, структури та видів законів, окремих засобів і правил створення законів, здійснення систематизації законодавства.

Однією з ґрунтовних юридичних праць ХІХ ст. є робота доктора права, ординарного професора, ректора Імператорського університету Св. Володимира (1837-1843) К. О. Неволіна «Энциклопедия законовѣдения», опублікована у Києві у 1839-1840 рр. Термін «законодавча техніка» К. О. Неволін не вживає, втім опосередковано розкриває питання застосування засобів і правил конструювання законів через дослідження сутності, змісту, форми, структури, видів законів, правил укладення зводу законів тощо.

Важливе значення для розвитку наукового розуміння закону та законодавчої техніки має дослідження К. О. Неволіним «сутності закону», яку науковець розуміє як «1) сутність правди, 2) сутність прав та обов'язків, 3) поняття закону» [1, с. 23]. К. О. Неволін зазначає про те, що закон визначає права та обов'язки і охороняє їх [1; с. 49; 86]. На думку К. О. Неволіна, закони в державі складаються з двох частин: тієї, що визначає і тієї, що охороняє права і обов'язки [1, с. 49]. А загалом закони зазначений науковець поділяє на «Закони Державні», «Закони Цивільні» та «Закони союзу народів, чи Право народне» [1, с. 87-93]. Безперечно значущою для розвитку знань про закони та законодавчу техніку є класифікація К. О. Неволіним «наук законознавства», у тому числі виокремлення наук, «які мають своїм предметом образ викладу законів»: «Лексикографія, Граматика, Логіка, Герменевтика та Критика» [1, с. 101-102].

Виходячи із того, що основним призначенням законодавчої техніки, на нашу думку, є створення якісних за формою і змістом законів, аналіз К. О. Неволіним системи необхідних ознак, властивостей закону, які притаманні йому як джерелу права та ефективно діючому регулятору суспільних відносин, видів законів є основою удосконалення законодавства сучасної України.

Варто звернути увагу на визначення К. О. Неволіним поняття законодавства: це «сукупність законів, які діють у певній Державі» [1, с. 51]. Той факт, що науковець у вищенаведеному визначенні концентрує увагу саме на законах як складових законодавства, доцільно активніше враховувати й у сучасний період у правотворчій та правореалізаційній діяльності. Адже розширене тлумачення поняття «законодавство», коли до його складу включають не лише закони, а й підзаконні акти, які можуть суперечити законам та зменшувати обсяг прав і свобод людини чи взагалі зводити їх нанівець, часто призводить до порушення відповідних прав і свобод.

К. О. Неволін підтримав ідеї Ф. Савіньї щодо виникнення та історичного розвитку законів, їх незалежності від сваволі законодавця [2, с. 536]. Ці твердження сприяли формуванню і розвитку розуміння змісту та сутності законодавчої техніки. Адже законодавча техніка як система засобів і правил створення законів характеризується певною соціальною спрямованістю, яке виявляється у правотворчості та у правореалізаційній діяльності.

Безпосередній вплив на формування наукового розуміння та практичного застосування законодавчої техніки мали праці, у яких досліджувалися техніко-юридичні аспекти розробки систематизаційних актів. Так, у роботі «Энциклопедия законовѣдения», на думку К. О. Неволіна, при укладенні зводу законів потрібно дотримуватись наступних правил. Перш за все, слід виключити всі закони, які відмінені іншими пізніше прийнятими постановами. Також необхідно усунути всі повтори та включити до зводу найповніше з відповідних положень. Що стосується викладу статей, то ті статті зводу, які засновані на одному діючому указі чи постанові, слід викладати такими ж словами, які містяться у тексті, без жодних змін. Ті статті, які створені з двох чи більше указів, потрібно викладати словами головного указу, з приєднанням з інших указів тих слів, які слугують йому доповненням чи поясненням. Статті, створені з багатьох указів, слід викладати, виходячи з їхнього загального змісту та при цьому під кожною статтею вказувати ті укази та

постанови, з яких вона складена. Оскільки укази та постанови зазвичай складаються з трьох частин (з викладу справи чи випадку, що стали причиною для прийняття закону, з роздумів, які покладено в основу при прийнятті закону, з самого тексту закону та його розпоряджень), то з цих трьох частин потрібно дві перших виключити зі зводу, а третю – зберегти такою, якою вона є в тексті. З двох відмінних між собою законів потрібно слідувати виданому пізніше. В разі наявності протиріч між двома статтями однієї й тієї ж постанови виправити це може лише законодавча влада. У зводі законів слід обмежуватись тим, щоб кожен закон був викладений так, як він є, без змін та виправлень. З метою запобігання внесення до зводу нових законів під виглядом старих слід здійснювати ревізію зводів кожної частини законів. Оскільки є закони, які діють на всій території держави, а є закони місцеві, то слід в загальному зводі об'єднати всі закони першого роду, а закони другого роду, розібравши, об'єднати в двох зводах особливих. Потрібно встановити порядок у подальшому виданні зводу з метою збереження його повноти та єдності [2, с. 620-621].

Таким чином, робота К. О. Неволіна «Енциклопедія законодавства» є основою для наукового опрацювання та практичного застосування законодавчої техніки. Особливо це видається актуальним в контексті висвітлення та обґрунтування К. О. Неволіним сутності, змісту, форми, структури, видів законів, правил укладення зводу законів тощо.

Список використаних джерел

Неволин К. Енциклопедія законодавства / Неволін К. – К.: В Университетской Типографіи, 1839. – Т. 1. – 633 с.

Неволин К. Енциклопедія законодавства / Неволін К. – К.: В Университетской Типографіи, 1840. – Т. 2. – 648 с.

МЕТОДОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В РОБОТАХ К. О. НЕВОЛІНА

Дубов Г.О., кандидат юридичних наук, асистент кафедри теорії права та держави, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

На думку багатьох сучасних дослідників науки, починаючи із другої половини ХІХ століття і особливо в його кінці, відбулася диференціація різноманітних дисциплін, що вивчають науку. Серед них домінуючу роль стала відігравати методологія науки, котра почала формуватися по суті справи разом із виникненням систематичного наукового пізнання[1; 7].

Юридична наука також не залишалася осторонь цих процесів, час від часу звертаючись до питань вивчення та удосконалення своїх пізнавальних засобів, їх системної розробки. Однак, на жаль, в цьому відношенні вона ніколи не займала домінуючого положення в системі науки.

Говорячи про вітчизняне правознавство слід констатувати, що методологія юридичної науки сформувалася як окремий напрямок дослідження лише у другій половині ХХ століття [2].

Втім, використання широкого підходу до визначення поняття «методологія», а також визнання базовим рівнем аналізу юридичної науки не окремих пізнавальних засобів чи методів, а «основ науки» [3, 155], дослідження яких передбачає аналіз наукових знань як цілісної системи, що перебуває у стані розвитку, обумовлює можливість та необхідність звернення до творчості видатних дореволюційних учених-юристів в контексті питань правової методології. Одним із яскравих представників означеного періоду, роботи якого висвітлюють питання, які входять до кола методологічної проблематики юридичної науки є К.Неволін.

Найперше слід звернути увагу на теоретичне обґрунтування спеціально-наукової картини світу юридичної науки, тобто типу праворозуміння, яка представлена в роботах К.Неволіна.

Сучасні дослідники зазначають, що своєму філософсько-правовому вченні К.Неволін прагне представити як єдине ціле філософію природного права, органічну філософію та позитивне право.

Так, наприклад, А.А. Ліцук зазначає, що М.Е. Казмер вважає Неволіна засновником історичного напрямку в правовій науці Російської Імперії, в той час як Е.В. Кузнецов відносить творчість Неволіна до природно-правового напрямку. Своєю чергою, В.С. Нерсисянц, не визнаючи Неволіна гегеліанцем, все ж відзначає, що його вчення про право та державу знаходиться під помітним впливом гегелівської філософії права (в значній мірі по-гегеліанські Неволін інтерпретує проблему сутності волі в її зв'язку із правом і питання про ступені розвитку волі, вплив Гегеля присутній і при висвітленні ним проблем співвідношення сутності та явища, необхідності та випадковості, об'єктивного та суб'єктивного, історичного та логічного застосовно до тематики енциклопедії законодавства тощо) [4, 63].

Крім цього В.С. Нерсисянц визначає позицію Неволіна як поміркованого гегеліанця із історико-позитивістським підходом до права [5, 504], при цьому інші дослідники наголошують на тому, що при аналізі вчення Неволіна підлягає обов'язковому урахуванню значиме місце консервативно-примирювальний підхід до розуміння співвідношення природно-правового та позитивно-правового компонентів законодавства, а також визнання важливої ролі науки богослів'я та релігії для законодавства в цілому.

Так, наприклад, за Неволіним, людина сама набуває свободу, при цьому отримуючи її міцне та справжнє буття лише в державі. Поза державою людина взагалі не може вести моральне життя, а значить, поза державою права людини є нікчемними. Підіймаючи людину над її власними прагненнями та схильностями, держава тим самим «дарує їй моральну свободу» [4, 65].

Таким чином, враховуючи наведені характеристики спеціально-наукової картини світу юридичної науки, надані К.Неволіним, описані ним засади праворозуміння мають інтегративний характер, оскільки не можуть бути віднесені до будь-якого із класичних типів, при цьому поєднуючи положення окремих із них.

Крім питань наукової картини світу в роботах К.Неволіна зустрічаються певні характеристики методологічних процедур, виконання яких надавало б змогу формулювати пояснення кожного явища в області дослідження юридичних наук. До таких процедур, зокрема, ним віднесено: 1) визначення складових частин, із яких формується будь-яке законодавство; 2) визначення можливих способів, за допомогою яких можуть бути складені складові початки для утворення із них одного цілісного законодавства, більш або менш повного та досконалого; 3) викладення найдосконалішого способу поєднання між собою цих різних початків, вказавши те найдосконаліше ціле, яке може бути складено із них; 4) описати порядок поступового утворення законодавства та змін їх як із гіршого на краще, так і з кращого на гірше [6, 389].

Критерієм класифікації юридичних наук визначалася К.Неволіним як «різність джерел нашого пізнання про закони». Виходячи із поділу законів на природні та позитивні, правові науки класифікувалися на дві групи: філософії законодавства, предметом дослідження якої виступали природні закони та позитивного законодавства, покликаного досліджувати позитивне право.

З позицій Неволіна, предметом філософії законодавства є істинна сутність речей, завданням – надання правильних, ясних та твердих знань про поняття, викладення прав та обов'язків людини, що впливають із її унікальної людської природи, а тому намагалася показати людині тільки досконалий порядок суспільного життя, не звертаючи особливої уваги на недосконалі прояви суспільного життя [6, 80].

Фактично випереджаючи сучасне розуміння науки як складної системи, що розвивається, та які в своєму розвитку породжують нові відносно автономні підсистеми та нові інтегративні зв'язки [7, 7], К.Неволін, вказує, що множина юридичних наук, об'єктивно потребує особливого дослідницького напрямку, спроможного систематизувати

їх, зберігати цілісність та зв'язки. Такою наукою, з його точки зору, мала стати «Енциклопедія законодавства», що розумілась як інтегративна дисципліна, яка об'єднує філософію та теорію права [6, 27].

Таким чином, в роботах К.Неволіна висловлена низка позицій, які на сьогодні є центральними у методологічних дослідженнях: від формулювання основних засад спеціально-наукової картини світу юридичної науки (питання праворозуміння) аж до актуалізації тези про необхідність формування інтегративного вчення, яке б досліджувало питання пізнання юридичних явищ.

Список використаних джерел

Рузавин Г.И. Методология научного познания: Учеб. Пособие для вузов / Г.И. Рузавин. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005.- 287 С.

Машков А., Дубов Г. Перші кроки становлення методології права у вітчизняній юридичній науці // Про українське право: Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка / За ред. проф. І. Безклубого.- К.: Грамота, 2009.-Чис.IV.- С.318-325.

Кельман М.С. Методология сучасного правознавства: становлення та основні напрямки розвитку: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / М.С. Кельман; МВС України, Львівський державний університет внутрішніх справ. – Л., 2013. – с.155

Лицук А.А. Проблема метода в философии права К.А. Неволина // Известия Уральского государственного университета. – 2008. – № 61. – С. 59–67

Нерсесянц В.С. История политических и правовых учений. М., 2007

Неволин К.А. Энциклопедия законовещения. СПб., 1997

Степин В.С. Научное познание и ценности техногенной цивилизации / В.С. Степин // Вопросы философии. 1989. – № 10. – С.3–18.

ВПЛИВ ІДЕЙ К.НЕВОЛІНА НА СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВОРОЗУМІННЯ

Варич О.Г., кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії права та держави Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Проблеми визначення сутності права та форм його прояву як відомо були предметом дослідження ще з часів Античності. Саме тому еволюція концептуального розуміння права відбувалась протягом багатьох століть.

Вітчизняна дореволюційна думка сформувала багато фундаментальних, оригінальних концепцій та підходів до права, засновуючись на власній аксіологічній базі та сприймаючи вже розроблений та достатньо усталений на Заході досвід праворозуміння. Серед правознавців, які дійсно зробили величезний вклад у дослідженні означених питань необхідно назвати К.О.Неволіна, О.О.Жиліна, М.І.Палієнка, Б.О.Кістяківського та інших видатних науковців-фундаторів [3, с.13].

Рушійною силою у становленні філософсько-правових досліджень в цей період стає праця К.Неволіна “Енциклопедія законодавства”. Перебуваючи під впливом вчень Ф.Савіньї, Г.Пухти, К.Неволін викладає певні аспекти концепції природного права та їх розвиток у відповідності до традицій історичної школи права.

До того ж важливу роль у формуванні основоположних концепцій права відіграло знайомство К.Неволіна з німецьким ідеалізмом у цілому та філософсько-правовими поглядами Гегеля зокрема. Так, з метою поглиблення й поширення знань у сфері юридичної освіти, підготовки кваліфікованих кадрів у 1829 року п'ятеро студентів (О.Благовещенський, С. Богородський, В. Знаменський, К. Неволін і С.Орнатський) були відряджені на навчання до Німеччини. Упродовж п'яти років вони мали змогу навчатися у Берлінському університеті, де слухали лекції Г. В. Ф. Гегеля, Ф. Ганса та К.Ф.фон Савіньї. Власне на основі здобутих теоретичних та практичних знань саме К.Неволіну судилося стати фундатором правової науки у Київському університеті та залишити важливий науковий слід в історії вітчизняної філософсько-правової думки [2].

Автор фундаментальної “Енциклопедії законодавства” К.Неволін звертає увагу на проблеми права, закону та держави, історії філософії законодавства.

З позицій філософсько-правового вчення Гегеля, особливу увагу К.Неволін привертає до з'ясування проблем співіснування природного та позитивного права. В цьому напрямку він розглядає природні закони (природне право) та позитивні закони (позитивне право). “У всякому законодавстві – відмічає він, - дві складові, частина, яка може бути пізнана безпосередньо розумом і сама по собі має обов'язкову силу, незалежно від суспільних переконань – закони природні, а також частина, яка пізнається безпосередньо із законодавства діючого в державі, має обов'язкову силу виключно тому, що встановлена державою – закони позитивні [4, с.30].

Разом з тим, з політико-правової точки зору К.Неволін займав компромісну позицію у питанні співіснування природного закону як ідеї права та позитивного права, що фактично дає підстави до можливості віднесення К.Неволіна до союзників синтезованої (інтегральної) юриспруденції (поєднання природно-правової, історичної та позитивіської концепцій праворозуміння) .

У цьому напрямку, на його думку, взаємовідносини права та закону це швидше за все взаємовідносини загальної та необхідної ідеї, правової сутності та її зовнішнього прояву, тобто ці поняття не займають антагоністичних позицій. Важливо, що К.Неволін визначав можливість протиріччя між зазначеними компонентами, однак, як власне і Гегель, не надавав цій обставині надсуттєвого значення та не робив критичного аналізу позитивного законодавства.

Необхідність позитивних законів К.Неволін пояснює тим, що у суспільстві недостатньо лише моральних законів, що забезпечуються виключно однією совістю. Щоб люди з тих чи інших причин (неосвідченості, злої волі) не порушували права інших та виконували свої обов'язки, потрібні позитивні закони. Разом з тим, останні (тобто позитивні закони) повинні прямо та ясно відображати вимоги законів моральних (природних).

Вже у середині XIX століття у вітчизняній правовій думці набувають розповсюдження ідеї позитивізму як результат кодифікаційних процесів у Західній Європі та прийняття Зводу Законів Російської імперії. Внаслідок цього відбулось утвердження у суспільній свідомості тотожності поняття прав та закону, пошук чинного права, а отже, зведення права до законодавчих актів держави обмежуючись емпіричними та формально-догматичними методами.

Втім, обмеженість юридичного позитивізму, його фактичний відрив від соціальної та етичної характеристики права призводить до того, що наприкінці XIX початку XX століття він поступається місцем теоріям соціологічного позитивізму, нормативно-соціологічним напрямкам, а потім і школі відродженого природного права, основними тезами якої висувуються ідеї визнання особистості як критерію правових норм, а не державного веління (Б.О.Кістяківський, Є.М.Трубецької інші) [1, с.42].

У межах сучасної правової теорії актуальність ідей К.Неволіна зумовлена декількома причинами. Перш за все, це пов'язано з тим, що у процесі пояснення генезису такого феномену як право, об'єктивно постає питання про визнання або ж невизнання певної універсальної правової природи людини, яка кладеться у основу як прав і свобод людини і громадянина, так і характеристики змісту такого фундаментального принципу правової держави як верховенство права. У цьому плані компаративний аналіз різних доктрин дозволяє краще зрозуміти ті теоретичні підвалини, які сьогодні розглядаються як базові у процесі обґрунтування універсальної цінності та значущості права як одного з основних факторів розвитку держави і суспільства. До того ж проблематика дослідження теорії природного права набуває своєї наукової актуальності й з огляду на цілий ряд спроб сучасних теоретиків відродити та зміцнити доктрину природного права. Таким чином, звертаючись до питань розвитку концепцій праворозуміння, зокрема ґрунтового дослідження ідей К.Неволіна, отримуємо додаткову можливість об'єктивно оцінити ті

зміни та основні тенденції, які актуалізувались у історії правової думки та мають місце у сучасній теорії права.

Разом з тим потрібно наголосити, що як така ідея природного права вже у певній мірі перетворилась із загального поняття на об'єктивну юридичну реальність. У цьому плані достатньо згадати бодай норми Декларації прав людини і громадянина де цілком будь-якої політичної спільноти проголошувалось забезпечення природних прав людини. До речі, як писав М. Коркунов, ідея природного права відіграє у практичному житті не меншу роль, ніж у науковій теорії права. У результаті чого набуває актуальності проблема чіткого визначення тих причин та теоретичних аргументів, які змушують прийняти гіпотезу природного права як незаперечну та очевидну правову реальність, або ж відкинути її.

Саме тому, історія становлення і розвитку вітчизняної традиції юридичної науки виступає не лише невід'ємною частиною освітнього процесу, але й складає значний інтерес з точки зору розуміння тієї специфіки української юридичної думки, яка згодом мала вплив практично на всіх без винятку теоретиків права, що працювали на теренах Російської імперії у XIX – XX столітті. Справді, саме з іменем К.Неволіна пов'язаний той період, коли вітчизняна правова наука не тільки піднялась на рівень тогочасної європейської правової теорії, але й запропонувала низку цікавих варіантів розв'язання фундаментальних проблем щодо походження права, розуміння його генезису та специфіки.

Список використаних джерел

1. Ковальчук О.М. Кафедра теорії права та держави юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка: історія і сучасність / ред.: О.М.Ковальчук. - Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД", 2016. - 174 с.
2. Обухівська О.Є. Рецепція Гегелівської філософії права в "Енциклопедії законодавства" Костянтина Неволіна" - [Електронний ресурс] // Режим доступу- <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream>
3. Пархоменко Н.М. До проблем формування вітчизняних концепцій право розуміння у середині XIX – початку XX століття / Н.М. Пархоменко // Університетські наукові записки. – 2006. – №2(18). – С. 13–19.
4. Рабінович С. П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні: монографія / С. П. Рабінович. – Львів: Львівський університет внутрішніх справ, 2010. – 576 с.

К. НЕВОЛІН ПРО ЮРИСДИКЦІЮ ЦЕРКОВНОГО СУДУ В ВІЗАНТІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ТА РУСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Мацелюх І.А., кандидат юридичних наук, докторант кафедри історії права та держави, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Видатним вченим в галузі теорії та філософії права Київського університету Святого Володимира був Костянтин Олексійович Неволін (1806-1855) [1, с. 269]. Саме він став першим викладачем енциклопедії законодавства на юридичному факультеті Університету [2, с. XX]. Його сучасники характеризували професора як особистість, що давала цільні та цінні наукові результати своєї діяльності. «Він, напевно, і помре із конспектами в руках, - жартував О. Кістяківський, - або із виписками із Повного зібрання законів» [3, с. 333]. За свою плідну наукову роботу вченого неодноразово було нагороджено державними нагородами, найвищою з яких став спадковий дворянський титул [4, с. 241 - 242].

Вектор досліджень К. Неволіна не зупинявся на енциклопедії права, він охоплював проблеми історії права, церковного права. До таких робіт належить стаття, вперше опублікована в журналі «Министерства Народного Просвещения» №7-11 за 1847 р. під назвою: «О пространстве церковного суда в России до Петра Великого» [5, с. 253]. За допомогою компаративіського підходу вчений здійснив спробу з'ясувати особливості юрисдикції церковного суду у Римській та Візантійській імперіях, порівнюючи її із

повноваженнями церковного суду в Руській державі. Для вирішення означеної мети К. Неволін проаналізував достатню кількість іноземних джерел та зарубіжної літератури, що дало можливість з'ясувати генезу розвитку історії церковного судочинства, початок якої сягав етапу зародження християнства та був нерозривно пов'язаний із процесом його легалізації.

Аналізуючи обсяг церковної юрисдикції у Візантійській імперії, К. Неволін виокреми такі категорії справ. До першої належали цивільні позови, а саме спори щодо умов, порядку укладення і розірвання шлюбу, справи про опікунство над малолітніми, посвідчення процесу відпущення господарем залежних людей на волю. До другої – зарахував справи, що стосувалися порушень віруючими божественних правил, за які слідувала санкція у формі малого чи великого відлучення. «Церковне покарання завжди мало свою мету – виправлення грішника і збереження Церкви в чистоті через відлучення від неї негідних членів, – наголошував вчений, – а відтак церковне покарання складалося із великої чи малої епітимії та відлучення» [5, с. 253]. До третьої категорії належали кримінальні справи над духовенством.

Проаналізувавши об'єм церковної юрисдикції, прослідкувавши за особливостями підсудності, вчений навів два принципи процесуального права Візантійської імперії, які застосовувалися при розподілі юрисдикції між світським і церковним судом. Перший – належності відповідача, тобто позивач повинен звертатися до того суду, якому підвідомчий відповідач. Якщо відповідач був представником духовного стану, то звертатися позивачу необхідно було до церковного суду, а якщо мав світську належність, то до державного суду. Другий принцип ґрунтувався на верховенстві судової влади імператора у всіх справах. Відповідно до нього усі справи духовенства, навіть ті, які не були підсудні світському суду, могли бути переглянуті імператором. Посилаючись на законодавство імператора Юстиніана, вчений назвав і інші сфери діяльності церковного суду – церковне та адміністративне управління, обов'язки благодійності та захист нужденного населення [5, с. 250 – 260].

З'ясовуючи організаційно-правові засади діяльності церковного суду в Руській державі, К. Неволін звернувся до аналізу церковних уставів Володимира та Ярослава [5, с. 270]. Не піддаючи під сумнів дійсність Уставу Володимира, вчений наголосив на існуванні численних списків, які зафіксовані в Кормчих Книгах, та вступив в дискусію із істориком М. Карамзіним. Останній заперечував автентичність документа через хронологічні протиріччя в його тексті, де поряд із князем Володимиром згадувався патріарх Фотій та призначений ним митрополит Михайло (обидві постаті пішли з життя за сто років до Володимирового хрещення, а під час князювання Володимира константинопольський патріарший престол очолював Микола Хрисоверг, а не патріарх Фотій) [6, с. 234]. Однак, К. Неволін наполегливо заперечував вченому, пояснюючи свою позицію тим, що згадане ім'я Фотія є не у всіх списках, а лише в окремих. Саме ті редакції, де відсутні анахронізми, можна вважати близькими до оригіналу [5, с. 294 – 295].

Аналізуючи зміст Уставу Володимира, К. Неволін назвав такі види злочинів, які були підсудні церковному суду: злочини проти істинності християнського вчення (здійснення язичницьких обрядів, чародійство); злочини проти святості і непорушності храмів та кладовищ (пограбування місць поховання, святотацтво, блюзнірство, введення в храм тварин); шлюбно-сімейні спори (укладення шлюбу між кровноспорідненими родичами, викрадення нареченої, майнові спори між подружжям, розлучення, перелюбство, розпуста, ганебний захист дружиною свого чоловіка, залишення матір'ю незаконнонародженої дитини, безпідставні звинувачення у перелюбстві, неприродні пороки та пристрасті); злочини проти батьківської влади та спадкові спори між родичами померлого [4, с. 282].

По завершенню роботи вчений вказав на спільні та відмінні риси між церковним судочинством, що існували у Візантійській імперії та церковно-процесуальному праві Руської держави. Відмінності він вбачав у тому, що на Русі юрисдикція церковного суду

була значно ширша ніж у Візантії, адже в останній правопорушення дітей проти батьків, спадкові спори, суперечності між подружжям щодо поділу майна підлягали розгляду світському суду. Окрім того, візантійське законодавство взагалі не задує про такий вид злочину як ганебний публічний захист дружиною свого чоловіка, так само як і про введення тварин до храму. Щоправда, останнє правопорушення фіксується як таке у правилах Вселенських Соборів.

Устав Володимира навів перелік церковних людей, до яких належали: митрополит, ігумен, ігуменя, священник, диякон, диякониса і діти їх, і хто в криласі, чернець, черниця, проскурниця, паламар, чтець, прощеник, вдовиця, задушна людина, сліпий, скалічений, чужоземець, паломник, лікар, божевільний. Їхні справи підлягали під розгляд церковного суду. При цьому вчений відзначив, що у Візантії до церковного суду належали лише справи, де відповідачем були представники духовенства. Інші люди, які не мали духовного сану, такі як проскурниця, паламар, чтець, прощеник, вдовиця, задушна людина, сліпий, скалічений, чужоземець, паломник, лікар, божевільний не мали права на церковний суд, а підлягали загальному світському судочинству [5, с. 284].

Таким чином, вчений зробив висновок, що головним джерелом для створення церковних уставів Руської держави стало не лише законодавство Візантії, а безпосередньо норми церковного права, які містилися у Святому Письмі, Заповідях Мойсея та рішення Вселенських Соборів [5, с. 284]. Висновок вченого є важливим, адже він демонструє переконання вченого у важливості норм канонічного права як джерела права, на якому вибудовувалася правова система християнізованої Руської держави.

Список використаних джерел

1. Ковальчук О. Становлення філософії права у Київському університеті в 1835-1920 рр. Публічне право. № 2(22). 2016. С. 269 – 275
2. Філософія та енциклопедія права в Університеті Святого Володимира: у 2 кн. / уклад. І. С. Гриценко, В. А. Короткий; за ред. І. С. Гриценка. К.: Либідь, 2011. Кн.1. 560 с.
3. Кістяківський О. Ф. Щоденник (1874 - 1885): у 2 т. (1874–1879) / упорядн.: В. С. Шандра та ін. К.: Наукова думка, 1994. 648 с.
4. Історія Київського університету. 1834-1959. До 125-річчя з дня існування / відп. ред. О. Жмудський. Київ: Видавництво Київського університету ім. Т. Г. Шевченка, 1959. 628 с.
5. Неволин К. А. Полное собрание сочинений. Исследования о различных предметах законовведения. СПб.: Тип. Праца, 1859. Т. 6. 653 с.
6. Карамзин Н. М. История государства Российского : в 12 т. СПб.: Тип. Н. Греча, 1818. Т. 1. 272 с.

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПРАВА: ПОШУК ЗМІСТОВНОГО НАПОВНЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ПРАКТИКОЮ (НА ОСНОВІ ПОГЛЯДІВ К. О. НЕВОЛІНА)

Николина К. В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії права та держави, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

*«У вивченні законів
практика надзвичайно полегшує теорію.*

*Думка абстрактна отримує
від практики повноту та життя»*

Неволин К. О.

Будь-яка наука (і теоретико-правова не виключення) покликана насамперед вирішувати практичні проблеми, які виникають в соціальній реальності. Право і правові явища на сьогодні є невід'ємною частиною людського суспільства, а отже важливість їх дослідження на науковому рівні та вдосконалення не викликає сумніву. Варто зазначити, що сучасні процеси глобалізації, вимагають і від теорії права певної зміни парадигми, розширення напрямків дослідження та переосмислення методологічних основ.

Сучасну юриспруденцію можна уявити як комплекс окремих сегментів: юридична освіта, юридична наука та юридична практика. Якщо критично оцінювати ситуацію в Україні, то всі ці три сегменти розвиваються зазвичай відокремлено, що призводить до викривлення справжньої мети їх існування.

Говорячи про юридичну освіту, можемо констатувати, що вона характеризується значною статичністю, наданням пріоритетності знань над комунікативними навичками та професійними компетентностями (такими як аргументація, аналітика, критика). Наукова діяльність в сфері права часто зводиться до тиражування нових абстрактних термінів та концепцій задля отримання вчених звань та наукових ступенів. Натомість реальні практичні питання залишаються без необхідного доктринального обґрунтування. В результаті чого юридична практика, зокрема нормотворчість, тлумачення права та його застосування позбавлені узгодженості, а отже не відповідають вимогам ефективності. Крім цього, здебільшого можна спостерігати навіть суперечність між юридичною догмою та юридичною практикою, що має наслідком правовий нігілізм, оскільки перша сприймається як позбавлена реальної практичної значущості абстрактна декларація.

Виходячи з того, що система юридичної освіти є початковою ланкою, то вона покликана готувати як юристів-практиків, так і юристів-науковців. Саме тому варто зосередити увагу на тенденціях розвитку сучасної теоретико-правової науки і методах її викладання, як основи для виявлення та вирішення найбільш важливих проблем в сфері права.

Видатний вчений К.О. Неволін в своїй промові, проголошеній на урочистому зібранні Імператорського університету Св. Володимира ще у далекому 1835 році наголошував, що теорія є та ж практика, але взята у всій її загальності, усвідомлена, виражена в її внутрішній, найчистішій сутності, приведена в єдність, переведена в сферу загальної думки та поняття. Практика є та ж теорія, але розсіяна по багатьом сферам життя, що існує без усвідомлення себе самої, у бутті і посеред всіх його випадковостей. Обидві вони являють нам один і той же предмет, але теорія в його єдності та зосередженості, а практика в його множинності та роздробленості[1, с. 11].

Таке твердження, на нашу думку, є актуальним і на сучасному етапі розвитку вітчизняної юриспруденції. Проте, варто зауважити, що К.О. Неволін в якості практичного опанування законів розглядав лише безпосередню присутність студентів в офіційних установах для ознайомлення з порядком ведення державної служби. Як показує досвід використання такого інструменту, цього все ж недостатньо. Проблема полягає в тому, що досі в структурі навчальних матеріалів теоретико-правового напрямку були відсутні блоки, які б надавали методичку, алгоритми здійснення окремих видів юридичної практичної діяльності. Інакше кажучи, студент-юрист озброєний величезною кількістю теоретичних понять та класифікацій просто не уявляє, де і яким чином можна застосувати всі ці знання.

В продовження вказаної думки, виникає питання: яким чином повинна розвиватись зальна теорія права, щоб не бути відірваною від соціально-правової реальності? Аналіз тенденцій розвитку західної юридичної науки, що в умовах європейської інтеграції є орієнтиром, дозволяє зробити певні висновки.

Зміна концептуальних підходів до розуміння права. На нашу думку, сьогодні очевидним є сприйняття права не як перетворену на закон волю центра публічної влади, а як загальну суспільну цінність, що забезпечує нормативний порядок, захист прав людини. На жаль, вітчизняна теорія права реагує на такі зміни дуже повільно, що проявляється в змістовному наповненні відповідних підручників, де панує етатистський підхід і питання теорії держави традиційно виходять на перший план. Зокрема, на значних розбіжностях із західними підходами до цього питання наголошує В.В. Лемак [2, с. 44-45].

Проектування нових курсів в межах офіційної юридичної освіти. Вважаємо, що змістовне наповнення курсу загальної теорії права слід змінювати за рахунок виключення окремих питань державознавства (які дублюються в межах конституційного права,

політології) та включення таких практичних розділів як юридична аргументація, методика тлумачення, алгоритми правозастосування, юридична етика тощо. Крім цього, необхідно у вже існуючих дисциплінах перенести акцент на практичну діяльність студентів (моделювання окремих видів юридичної діяльності, проектна робота в групах, вирішення проблемних задач, дискусії), а не на монологи викладачів. Такий підхід вимагає переорієнтацію сучасної юридичної освіти на підготовку «мислячих» юристів. Тобто, юристів, які здатні не лише виконувати абстрактні нормативні приписи, а й критично їх оцінювати та усвідомлювати можливість зміни чи скасування неправових норм в процесі юридичної практичної діяльності.

Вивчення вітчизняної та зарубіжної юридичної практики. Тривалий час вважалося, що результати юридичної практики повинні бути предметом вивчення окремих галузевих дисциплін, а загальна теорія права повинна концентрувати увагу на узагальнених поняттях. Однак, на сьогодні ми можемо констатувати, що не лише наукова доктрина впливає на практичну діяльність, а й відбувається зворотній вплив. Зокрема, важливими в цьому контексті є судові рішення Конституційного Суду, правові позиції Європейського Суду з прав людини. В умовах дії верховенства права вони виступають яскравим прикладом того, як юрист-практик за допомогою прийомів тлумачення, юридичної аргументації здатен внести реальні зміни в існуючу правову систему. Юридична практика до того ж формує пріоритетні напрямки для розвитку теорії права, визначаючи коло питань та понять, які мають бути досліджені. Наприклад, останнім часом у зв'язку із необхідністю адаптації національного законодавства до європейського постає потреба розкриття змісту, сутності та видів дискримінації на загальнотеоретичному рівні.

Таким чином, однозначно можемо погодитись із думкою К.О. Неволіна, що теорія віддалена від практики знаходиться в небезпеці залишитись на якійсь одній точці часу, залишитись позаду свого століття; вона позбавлена можливості вдосконалюватись [1, с. 13].

Список використаних джерел

1. Полное собрание сочинений. Исследование о различных предметах законоведения. Т.6/ неволин К.А. – С. -Пб. :Тип. Э. Праца, 1859. – 651с.
2. Лемак, В. В. Загальна теорія права: між зміною парадигми і пошуком структури / В. В. Лемак // Публічне право. – 2017. – № 3. – С. 40-49.

СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ ПРАВА: ІСТОРИКО-ПРАВОВА ПАРАДИГМА

Іванов О.Ю., кандидат юридичних наук, викладач кафедри теорії права та держави, Національна академія Служби безпеки України

У сучасній юридичній науці приділяється увага головним чином дослідженню змісту норм права, ефективності правового регулювання і т. ін. При цьому висвітленню соціального середовища формування права, чинників, що зумовлюють його формування, присвячує свій науковий пошук порівняно незначна кількість дослідників. Відмінною була ситуація в університетській науці в Російській імперії у середині XIX ст., одним із найвидатніших представників якої є К. Неволін. Зокрема, у своїй праці «Енциклопедія законознавства» вчений присвятив окрему главу вивченню факторів, які впливають на різноманіття законів та спричиняють їх розрізненість. Особливу увагу він звернув на характеристику взаємозв'язків між різноманітністю держав та тими географічними, соціальними і політичними факторами, що призводять до формування широкого розмаїття норм та джерел права.

Підкреслимо, що в основі згаданої праці К. Неволіна лежить історичний підхід, відповідно до якого вивчення державно-правових явищ здійснюється в динаміці, у комплексі з тими явищами суспільного життя, котрі визначають їх зміст під час

конкретного часового проміжку. Відтак, постає цілком закономірне питання про взаємозв'язок та взаємодію теоретико-правової, соціолого-правової та історико-правової наук. Предмет останньої, на нашу думку, слід визначити як закономірності виникнення, становлення та розвитку державно-правових інститутів у визначених просторових, етнічних і хронологічних межах. Із цього випливає, що сукупність факторів суспільного розвитку, котрі зумовлюють специфіку становлення держави і права в різні періоди існування людства, неодмінно має перебувати в полі зору істориків права. Саме в цьому ми вбачаємо нерозривний зв'язок між теорією, соціологією та історією права.

Іще давньогрецький мислитель Лукіан у своєму трактаті «Як писати історію» звертав увагу на те, що досить часто історики у своїх працях не дотримуються балансу при описі головних і другорядних подій, через що у читачів формується викривлене сприйняття історичного процесу. Це положення може бути адаптоване й до історико-правових досліджень. Так, надаючи характеристику переважно лише змісту нормативних документів того чи іншого періоду, часто дослідники залишають поза увагою соціальне середовище, в якому вони створювались і діяли. У такому випадку неповною мірою реалізується предмет історико-правової науки, про зміст якого ми зазначили вище. За таких умов почасти залишаються недослідженими правова ідеологія і правосвідомість відповідного суспільства і, як наслідок, формується хибне уявлення про правові традиції конкретного державного утворення зокрема і епохи загалом.

Особливо гостро проблема врахування факторів соціального середовища постає, зокрема, при дослідженні формування правової традиції у далекосхідних суспільствах (Китай, Японія). Загалом прийнято вважати, що в них не сформувались окремі явища та інститути, характерні для західних суспільств (демократія, поділ влади, права людини і т. п.). Таких висновків науковці доходять переважно лише на основі текстуального аналізу змісту відповідних джерел, які діяли у відповідних державах. Ми не послуговуємось у цьому випадку терміном «джерело права», оскільки саме поняття права і, відповідно, його джерел, що склались у державах Сходу в ході історичного розвитку, суттєво відрізняється від західноєвропейського. Причиною останнього виступає релігійно-філософська обумовленість усіх сфер суспільного життя, що почала формуватись іще з часів зародження конфуціанства в Давньому Китаї у VI ст. до н.е. та подальшої побудови системи імператорської влади на його засадах, а з III ст. до н.е. трансформувалась на засадах легізму. Втім, зміна панівної ідеології не впливала суттєво на сутність права як явища давньокитайської дійсності. Зазначимо, що позаяк становлення централізованої системи влади в Японії відбулося після китайських завоювань, то на її територію було поширено вплив вищевказаних релігійно-філософських систем. Це відображено в «Законах із 17 статей» 604 р., укладених принцом Сьотоку-тайсі.

Загалом характеристика права Китаю і Японії давніх та середньовічних часів у пострадянській історіографії зводиться переважно до характеристики змісту таких пам'яток, як «Книга законів Царства Вей», «Тайхо Ре» та ін. Лише в окремих випадках науковці зазначають, що ці та інші джерела являли собою повчальні книги, збірники моральних установок, окремі з яких за предметом можуть бути віднесені до правової сфери, однак це не були оформлені та видані в установленому порядку владні веління. Саме тому не цілком доречною видається характеристика зазначених книг як збірників законів або правових кодексів. Зазначене розходиться із усталеним західним розумінням права як особливого виду загальнообов'язкових соціальних норм, а також із роллю релігійного чинника в історії західної цивілізації.

Поряд з цим, історія Китаю та Японії фіксує випадки видання імператорами розпорядчих актів за доби Середньовіччя (наприклад, декрет імператора китайської династії Тан Лі Юаня 624 р. про зміни в надільній системі розподілу землі, маніфест японської династії Тайка 646 р. про реформування системи землеволодіння та ін.). Такі документи створювались у суворій відповідності до канонів панівних у суспільстві релігійно-філософських учень. Сутність імператорської влади трактувалась відповідно до

концепції «тянь-мін»: Небеса вручають імператору «мандат на правління», тим самим засвідчуючи добропорядність конкретної особи. Відтак, видання імператором владно-розпорядчих актів не передбачало встановленої процедури, це по суті були його веління як обраної та уповноваженої на правління вищими силами особи.

Втім, попри описані вище очевидні історично сформовані відмінності в розумінні сутності права в китайському та японському суспільствах, історія знає також і винятки з цього загального правила. Яскравим прикладом виступає феномен кодифікації в Китаї у XII ст., котрий загалом подібний до уявлень про кодифікацію права в Західній Європі, що склались у XVIII ст. при розробці кодифікацій права «нового типу». У XII ст. у південній частині Китаю правила династія Сян, представники якої протистояли експансії народності киданів з півночі, у той же час проводячи у своїй країні значні соціально-економічні перетворення з метою укріплення влади. За таких умов у 1149 р. побачив світ «Змінений і заново затверджений кодекс девізу царювання Небесне Процвітання (1149–1169)», якісно відмінний від попередніх пам'яток із подібними назвами.

На початку кодексу зазначено, що його розробники «відредагували й узгодили старі та нові закони» та вилучили з них незрозумілі і не придатні до застосування норми. Діяти так щодо «великих законів» чиновників уповноважили постулати нової ідеології неоконфуціанства, котра пристосовувала класичні конфуціанські ідеї до нових політичних реалій. Це вчення передбачало розширення меж дії етичних установок та їх розповсюдження на всі відносини, що складались у суспільстві. Відтак, у цьому випадку деякою мірою можна стверджувати про правотворчу діяльність чиновників у розумінні західної правової традиції та ідеології.

Значна змістовна частина кодексу присвячена питанням сутності повстання та покарання за нього. З огляду на політичну ситуацію в Китаї середини XII ст., описану вище, перед владою стояло завдання із забезпечення політичної стабільності, у тому числі шляхом придушення повстань. Також на часі була остаточна ліквідація общинного укладу селянського життя як економічного невідгідного для владної верхівки, що знайшло відображення в нормах щодо порядку виділення земель і створення системи уповноважених органів для реалізації відповідних функцій. Положення ж кодексу щодо сімейної та родової ієрархії, поваги до старших і т. п., хоч і відбивали традиційні конфуціанські ідеї, однак уже набували формалізованого характеру і більше нагадували західноєвропейські кримінальні кодекси. Виклад нормативного матеріалу в кодексі відбувався переважно за казуїстичним принципом, однак положення щодо рангів чиновників і їх матеріального забезпечення вже нагадували норми загального характеру, будучи результатом нормотворчості імператора. Зазначене свідчить про те, що «Змінений і заново затверджений кодекс девізу царювання Небесне Процвітання (1149–1169)» по суті свідчить про зародження феномену кодифікації права «нового типу» ще задовго до його становлення у країнах західної цивілізації.

Таким чином, розроблені та обґрунтовані К. Неволіним ідеї щодо різноманіття законів та обумовленості цього явища широким комплексом факторів соціального походження становлять беззаперечну актуальність для сучасної юридичної науки. Наразі гостро стоїть проблема ґрунтового вивчення соціального середовища формування права, розв'язання якої видається складним без залучення теорією та соціологією права здобутків історико-правової науки. Особливої важливості на сучасному етапі набуває дослідження соціального середовища формування правової ідеології у східних суспільствах, яка суттєво відрізняється від усталених західноєвропейських підходів до розуміння права.

ПРАВОРОЗУМІННЯ В АСПЕКТІ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ТА СИНЕРГЕТИЧНОГО ПІДХОДІВ

Пономаренко Н.В., магістр, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – д.ю.н., професор С.В. Бобровник

Проблему розуміння права без перебільшення можна віднести до числа «вічних». Починаючи з виникнення професійної юридичної діяльності й до сьогодні не було й немає, мабуть, жодного юриста, який би не замислювався над питанням, що таке право, і не намагався дати відповідь на нього.

Варто навести у зв'язку з цим слова нашого співвітчизника - визначного теоретика права і соціолога Б. Кістяківського, який ще на початку минулого століття писав: «У жодній іншій науці немає стільки суперечливих теорій, як в науці про право. При першому знайомстві з нею виникає таке враження, ніби вона тільки й складається з теорій, що взаємно виключають одна одну. Найбільш суттєві питання про сутність і невід'ємні властивості права вирішуються різними представниками науки про право зовсім по-різному. Суперечка між теоретиками права виникає вже на початку наукового пізнання права, навіть більшою мірою, саме з приводу вихідного питання - до якої сфери явищ належить право - починається непримириме розділення напрямів і шкіл у цій науці. Достатньо згадати найсуттєвіші відповіді на останнє запитання, щоб відразу отримати яскраве уявлення про те, в якому невизначеному стані перебуває ця сфера наукового знання» [1, с. 371].

Видатний теоретик XIX ст. К.О. Неволін вбачав у праві засіб визначення прав і обов'язків, які охороняються державою; правила, за якими щось необхідно відбувається в діяльності осіб моральних чи в суспільстві [2, с. 27].

Право - явище, яке нерозривно пов'язане з конкретним буттям, воно функціонує в глибинах життя, рухається у часі й змінюється разом з ним. І хоч у праві знаходять своє втілення «вічні» цінності - ідеали справедливості, свободи, рівності, їх зміст з плином часу також зазнає змін: з'являються нові грані, зв'язки, прояви, виміри, які потребують поглибленого осмислення. Розвивається, змінюючись, також низка чинників, які впливають на праворозуміння - цивілізаційних, релігійних, моральних, національних, міжнародних тощо.

Істотний вплив на множинність підходів до праворозуміння справив також бурхливий розвиток різноманітних наук як природничих, так і суспільних і гуманітарних. Характерною рисою загальнонаукового розвитку в цих умовах є міжнаукові інтеграційні процеси. Все частішими у зв'язку з цим стають спроби використання здобутків одних галузей наукових знань для дослідження інших, зокрема й традиційних, унаслідок чого виникають нові наукові напрями на стиках різних наук, а нерідко й нові міждисциплінарні науки. Не оминули міжнаукові інтеграційні процеси і правознавства, зокрема його центральної проблеми - праворозуміння.

Досить плідними для осмислення окремих аспектів права виявилися, зокрема, інструментальні підходи однієї з найунікальніших філософських течій XX ст. - феноменології - вчення, відповідно до якого будь-який феномен, включаючи право, має свою власну ідеальну основу, тобто особливий стан буття понять і норм, та поглибленого відгалуження цієї течії - герменевтики - вчення про принципи і методи інтерпретації текстів, у тому числі тлумачення текстів нормативних актів, поза яким право, як відомо, не може існувати [3].

Антропологічний «переворот» у науці, який відбувся в 60-ті роки XX ст., актуалізував антропологічний підхід до праворозуміння, в якому, у свою чергу, можна умовно виокремити два аспекти - біоантропологічний або біосоціальний і етнографічний або етнологічний. Перший з них акцентує увагу на тому, що право, як й інші соціальні

інструменти, зумовлене недосконалістю біологічної (біосоціальної) природи людини, тому заради самозбереження соціуму і забезпечення стабільності суспільства необхідні розподіл прав і обов'язків між людьми та дотримання принципу «людина вільна тією мірою, в якій вона не посягає на свободу інших осіб». Другий аспект антропологічного підходу основну увагу зосереджує на соціокультурній зумовленості правового статусу особистості й, відповідно, права. Це, у свою чергу, сприяло визнанню багатоманітності культур і правових систем сучасності, відмові від жорсткого «європоцентризму», який тривалий час домінував у теорії права. Саме завдяки такому підходу відбулася інституалізація юридичної антропології, яка нині успішно розвивається не лише на Заході, а й на теренах колишнього Союзу РСР, зокрема в Україні [4].

Завдяки бурхливому розвитку одного з наймолодших міждисциплінарних напрямів наукового дослідження - синергетики - останнім часом підвищеної популярності набув синергетичний підхід до праворозуміння. На відміну від класичних уявлень про однолінійність процесів розвитку матерії, властивих механістичному світогляду недавнього минулого, відповідно до якого всі системи, зокрема й правові, діють на основі об'єктивної необхідності науково пізнаних законів, синергетичний підхід керується тим, що всі природні та суспільні системи, включаючи й правові, розвиваються нелінійно, тобто з великою долею випадковості, тому їх неможливо інтерпретувати виключно через таку наукову парадигму, як закономірність. Саме випадковість є генератором нового в таких системах, вона призводить до того, що в них панує переважно саморозвиток, самоорганізація, які, власне, здатні забезпечити їх упорядкованість.

Хоча серед правників (як, до речі, й представників інших галузей гуманітарного знання) інколи має місце надмірне захоплення синергетикою, що завжди властиве будь-яким новим віянням у науці, не можна заперечити того, що як інтегрована доктрина синергетика не може не включати у свою орбіту питання нормативного регулювання поведінки людей і не впливати на онтологію і методологію юриспруденції, зокрема на проблему праворозуміння [5. 14]. Синергетичний підхід сприяє виявленню принципово нових знань про право та появі якщо й не цілком нового образу права, то принаймні його нових граней. Зрозуміло, що використанням надбань синергетики проблема праворозуміння не буде вичерпана. Адже не виключено, що в недалекому майбутньому може з'явитися постсинергетична парадигма, яка відкриє нові грані права, а отже, дасть привід для його осмислення під ще одним кутом зору або й певного переосмислення попередніх установок щодо нього.

Тому сподівання, що колись у дискусіях про праворозуміння буде поставлена крапка і ми зможемо досягти «єдиноправильної» відповіді на питання, що таке право, - це ілюзія.

Право - настільки складний, багатобарвний, багатогранний, багатовимірний і багатозначний феномен, в якому так тісно переплітаються духовні, культурні й етичні засади, внутрішньодержавні та міжнародні, цивілізаційні й загальнолюдські аспекти, наукова істина та цінності добра і справедливості, досягнення правової теорії та практичний юридичний досвід, правові ідеали, інституційно-нормативні утворення і правові відносини, що втиснути все це у рамки якоїсь універсальної дефініції просто не можливо. У вітчизняному ж правознавстві за попередньою традицією пошук єдиного визначення права все ще нерідко зводиться до фетиша. Сказане зовсім не означає, що багатовікова історія філософського і загальнотеоретичного осмислення права є чимось виключно абстрактним і практично безплідним, а подальший аналіз проблеми праворозуміння втрачає перспективу. Така позиція спроможна призвести до радикального релятивізму, тобто до повного заперечення можливості пізнання права, що мало б негативні не тільки теоретичні, а й практичні наслідки. Адже проблема праворозуміння безпосередньо пов'язана з ціннісними орієнтирами суспільства, правами і свободами людини і громадянина, якістю законодавства, зрештою, з утвердженням у країні

конституційного принципу верховенства права, який, на жаль, виявився в останнє десятиліття значною мірою дискредитованим.

Список використаних джерел

1. Алексеев С.С. Теория права. – М.: Юридическая литература, 1994. – 437 с.
- Філософія та енциклопедія права в університеті Святого Володимира. У 2-х Кн. Кн. 1. – Київ: «Либідь», 2011. – С. 1-98.
2. Байтин М.И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков)/ Саратов, 2001.-с.17.
3. Бачинин В.А. Морально-правовая философия. – Х.: Консум, 2000. – 206 с.
4. Бачинська О. М. Основи соціології права (для працівників органів внутрішніх справ): навч. посіб. / МВС України, Львів ДУВС. – Львів, 2013. – 411с.

РОЛЬ НАУКИ В ПРОЦЕСІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВА І ДЕРЖАВИ

Волошин М.В., магістр, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – к.ю.н, доцент Н.В. Теремцова

Стрімкий розвиток суспільства сприяє появі все більшої необхідності у науковому обґрунтуванні тих процесів, що в ньому виникають. На сучасному етапі розвитку нашої країни спостерігається формування принципово нових державних та правових інститутів, основним завданням яких є практичне утвердження загальноновизнаної на національному рівні концепції правової держави. Проте, на наше глибоке переконання, жоден юридичний механізм не може реалізовуватись досконало, якщо принципи його функціонування не будуть розроблені на доктринальному рівні. Саме тому, метою нашого дослідження виступає визначення основних напрямів впливу сучасних науково – методологічних розробок у галузі правознавства на існуючі суспільні відносини, що виникають у сферах державного управління та правового регулювання.

Роль будь-якого наукового знання у суспільному житті визначається тими функціями, які воно виконує, втілюючись у практичну площину. Визначення основних функцій науки становило предмет досліджень багатьох вчених, які здійснили їх класифікацію за різними критеріями. Так, за змістом наука може виконувати функції опису, пояснення, розуміння та прогнозування. За соціальною спрямованістю вона виконує проектно – конструкторську, соціокультурну та перетворюючу функції [1, С. 25-26]. Окремі науковці виділяють ряд функцій науки за ознакою характеру впливу доктринальних знань на суспільні відносини.

У системі наукових знань особливе місце посідає юридична наука, адже вона має особливий предмет пізнання – державу і право. Вона спрямована на вивчення їх об'єктивних властивостей та закономірностей їх виникнення, розвитку і функціонування у структурній багатоманітності [2, С. 31]. Виходячи зі специфіки предмета, що формує систему знань про державу і право, дослідники виділяють наступні ознаки юридичної науки:

- вона має прикладний характер;
- спрямована на вивчення права у теоретичному і прикладному аспектах;
- визначає правові форми організації та функціонування держави, суспільства та їх окремих інститутів;
- покликана обслуговувати практичні потреби правового регулювання суспільних відносин;
- сприяє вдосконаленню законодавства та юридичної практики [3, С. 18].

Отже, у загальному вигляді, юридичну науку можна визначити як суспільну науку, яка спрямована на здобування, узагальнення, систематизацію і використання знань про державу і право [4, С. 13].

Як і будь – яка галузь знань, юридична наука має свої власні цілі та завдання. Виходячи з теоретико–прикладного характеру даної науки та дуалізму предмета, комплекс її завдань можна умовно розділити на дві окремі групи. До першої групи слід віднести державотворчі завдання юридичної науки, які полягають у встановленні та забезпеченні дієвого механізму функціонування держави, спрямованого на підтримання її конституційного ладу. Друга група завдань включає доктринальне розроблення та практичне застосування правотворчих та правореалізаційних механізмів, що мають бути спрямовані на утвердження у конкретній правовій системі принципу верховенства права як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Виходячи з вищенаведених цілей та завдань юридичної науки, слід зосередити увагу на тих функціях, які вона виконує задля їх досягнення. Із загальної сукупності функцій науки, юридична наука увібрала в себе ті з них, які найбільшим чином сприяють її дієвості у сучасних державних та правових суспільних процесах. Описуючи існуючі явища дійсності, шляхом застосування спеціальних методів, юридична наука формує базові знання про державу і право. Здійснюючи функцію пояснення, вона розкриває сутність вищенаведених категорій, екстраполюючи їх на прикладну площину. Шляхом застосування методів тлумачення правових норм, юридична наука в змозі найбільш повно розкрити їх зміст, роблячи його доступним для розуміння широкому колу осіб. Здійснюючи прогностичну функцію, така наука формує аргументоване передбачення можливих суспільно – політичних та правових явищ, що можуть виникнути або знайти свій розвиток у майбутньому.

Використовуючи спеціальний критерій поділу функцій науки з огляду на характер її впливу на суспільні відносини, юридична наука виконує:

пізнавальну функцію, що виражається у розширенні існуючих уявлень про державу і право та дослідженні змісту цих категорій;

критичну функцію, що полягає у застосуванні діалектичного методу в процесі дослідження категорій держави і права, за допомогою якого нові знання про зазначені категорії формуються шляхом протиставлення протилежних за своїм змістом явищ, що їх характеризують;

практичну функцію, відповідно до якої всі науково – методологічні розробки у сфері юриспруденції покликані знайти своє застосування на практиці, у першу чергу – в галузі законотворення.

Окрім вищенаведених доктринальних підходів до визначення функцій науки загалом та юридичної науки зокрема, нами вбачається наявність деяких інших, не менш важливих напрямів впливу юридичної науки на суспільні відносини. Так, на наш погляд, юридична наука виконує ідеологічну функцію, формуючи у громадян світоглядні уявлення про категорії держави і права, що впливає на становлення правосвідомості громадян. Також, юридична наука покликана виконувати аксіологічну функцію, утверджуючи в суспільстві загально визнані у міжнародному співтоваристві моральні цінності, наявність яких дає змогу сформувати стандарт правової культури громадян. Із прогностичної функції логічно випливає превентивна функція юридичної науки, що дозволяє здійснювати завчасне попередження негативних наслідків впровадження нових державних та правових інститутів, діяльність яких може завдати шкоду як окремому громадянину, так і всьому суспільству.

На сучасному етапі свого становлення, Україна як держава, що обрала європейський вектор розвитку, постає перед гострою потребою у державній підтримці юридичної наукової діяльності та її вдосконаленні. Перші кроки у цьому напрямі вже зроблені з огляду на існуючий досвід роботи конституційної комісії і науково – консультативних рад при органах державної влади та судових органах. Впровадження інституту експерта з питань права у судовій системі України дало змогу вийти на якісно новий рівень у належному функціонуванні процедури доказування в рамках судового провадження. Проте, для того, щоб потреби юридичної практики були задоволені у

достатній мірі, необхідно здійснити докорінний перегляд наявних поглядів щодо місця юридичної науки в механізмі державного та правового регулювання суспільних відносин, поставивши її на пріоритетну позицію. Саме за наявності такої умови ми матимемо змогу побудувати в нашій державі дієве громадянське суспільство.

Список використаних джерел

1. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання: навчальний посібник. / В.В. Сергієнко – Кременчук: Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, –2011. – 103 с.
2. Марцин В.С., Міценко Н.Г., Даниленко О.А. та ін. Основи наукових досліджень: навчальний посібник / Л.: Ромус – Поліграф, 2002. – 128 с.
3. Гіда Є.О., Білозьоров Є.В. та ін. Теорія держави та права : підручник / Є.О. Гіда, Є.В. Білозьоров, А.М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є.О. Гіди. – К.: ФОП О. С. Ліпкан, –2011. – 576 с.
4. Теорія держави і права: підр. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. – Х.: Право, 2015. – 368 с.

ІНФОРМАЦІЙНА ФУНКЦІЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ЗМІСТ

Гаджизаде Д.Д., магістр, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – д.ю.н., професор С. В. Бобровник

Становлення інформаційного суспільства є передумовою для еволюційного переходу країни до наступної стадії розвитку, технологічною основою якої є індустрія створення, обробки, збереження і передачі інформації. Державі належить провідна роль у формуванні інформаційного суспільства, що координує діяльність різних суб'єктів суспільства в процесі його становлення, сприяє інтеграції людей в нове інформаційно-технологічне оточення, розвитку галузей інформаційної індустрії, забезпеченню прогресу демократії і дотримання прав особистості в умовах інформаційного суспільства.

Інформатизація суспільства, створення баз даних та баз знань, глобальних інформаційних систем, формування всесвітнього інформаційного простору підштовхують до нової еволюції функції держави. Актуальність входження України в інформаційне суспільство поступово усвідомлюється вітчизняним науковим і політичним співтовариством, про що, зокрема, свідчить низка нормативних правових актів у сфері інформації.

Постійно зростаюча роль інформації в соціальному та державному управлінні, стрімкий розвиток інформаційно-телекомунікаційного прогресу і досягнутий рівень інформатизації органів державної влади дають підстави сучасним ученим уже сьогодні говорити про інформаційну функцію держави як найважливішу [1, с. 202-211]. У цьому зв'язку цілком закономірно виникає необхідність узагальнення сучасних правових досліджень щодо інформаційної функції держави.

На сучасному етапі під функціями держави деякі дослідники пропонують розуміти розглянуті в комплексі предмет і зміст діяльності держави в конкретних історичних умовах розвитку суспільства та засоби й способи, що її забезпечують [2, с. 528]. У теорії держави функція означає напрямок, предмет діяльності того або іншого політико-правового інституту, зміст цієї діяльності, її забезпечення.

Сучасні напрямки діяльності держави достатньо стрімко трансформуються і підлаштовуються до вимог глобального світового значення. Тому визначальним фактором функціонального призначення держави поступово стає інформація, що прискорює процеси глобалізації.

В цьому напрямку сучасного теоретико-правового дослідження у сфері державотворення значну увагу звертають саме на природу, сутність та призначення інформаційної функції держави.

Так, О.Ф.Скакун розглядає інформаційну функцію держави як організацію й забезпечення системи отримання, використання, поширення та зберігання інформації, доступ до широкого діапазону розвинуеного програмного забезпечення (комп'ютерна мережа з файловими серверами) [3, с. 524]

Н.М.Крестовська та Л.Г.Матвєєва досліджують інформаційну функцію як організацію й забезпечення системи отримання, використання, розповсюдження та зберігання інформації [64, с. 584].

Серед новітніх досліджень заслуговує на увагу авторське визначення поняття інформаційної функції держави О.П.Климентьєва, який досить повно визначив її як самостійний і пріоритетний напрям державної інформаційної політики, що здійснюється за допомогою інформаційних засобів для досягнення інформаційного суверенітету, вільного й безпечного інформаційного розвитку інформаційного суспільства в межах конкретної держави, у тому числі для захисту інформаційних прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина, водночас виступаючи інформаційною формою досягнення цілей суспільства та держави в інших найбільш важливих сферах життєдіяльності суспільства [4, с. 98-105].

М.В.Дзевелюк зазначає, що сутність інформаційної функції державної влади полягає в організації та забезпеченні системи створення, збирання, отримання, поширення, зберігання, використання, охорони й захисту інформації, активній участі держави в особі її представницьких органів у розвитку світового інформаційного простору, а також встановленні режиму використання інформаційних ресурсів на основі рівноправного співробітництва з іншими державами шляхом здійснення відповідної інформаційної політики [5, с. 4].

На нашу думку, більш показово і масштабно інформаційна функція держави виявляється в діяльності органів виконавчої влади, які постійно здійснюють інформаційну діяльність, часто не надаючи їй самостійного значення. Зокрема, в індустріальному суспільстві однією з перших і притому найважливішою передумовою самого планування і регулювання промислового виробництва та розподілу продукції було проведення обліку, а саме: обліку підприємств, установ та організацій; зайнятої в них робочої сили; палива, сировини та інших предметів виробничого постачання; наявних запасів промислових товарів і продукції, що випускається. Облік наявних ресурсів був нерозривно пов'язаний із з'ясуванням і оцінкою потреби в них, з обліком виробничого і споживчого попиту.

У зв'язку з цим означена функція держави була відома ще на початку ХХ століття під назвою «облікова» [6, с. 764] і є нічим іншим, як похідною інформаційної функції. У даний час облікова функція продовжує зберігати свої позиції, особливо в економічній сфері. Основним способом виконання цієї функції є реєстрація, а саме ведення державних кадастрів та реєстрів. Держава реєструє суб'єктів економічної діяльності, окремі види продукції (товарів, послуг), об'єкти прав, правовстановлюючі документи і зведення з них, ліцензії, патенти тощо.

Також, можна виділити й інші похідні інформаційної функції – моніторинг, висвітлення діяльності органів влади в засобах масової інформації і т.п. Доказом того, що інформаційну функцію виконують органи всіх галузей державної влади, є активно реалізована у світі концепція «електронної держави», суть якої полягає в активному використанні всіма державними органами у своїй повсякденній діяльності інформаційних технологій [1, с. 202].

Таким чином, виконання інформаційної функції держави простежується в діях більшості гілок державних органів влади і може реалізовуватись в наступних напрямках:

- безпосереднє створення інформації (умовно її можна назвати первинної) – держава здатна створювати нормативні акти, інформація для яких береться, зрозуміло, ззовні (потреба у регулюванні новітніх сфер, суспільних відносин(суспільні потреби тощо);

- супровід інформації, що має державне значення (насамперед, похідні функції обліку, контролю, моніторингу);
- відкритість органів державної влади для громадян та суспільства в цілому;
- збір, обробка, охорона і захист інформації, необхідної для реалізації функцій держави;
- створення спеціалізованих структур у сфері інформації й регулювання їхньої діяльності – засобів масової інформації (телебачення, радіо, друкована продукція), архівів, бібліотек, установ культури, освіти (масова інформація і поширення знань);
- інформаційний обмін між органами державної влади (усередині державного апарату);
- використання інформації у внутрішніх інтересах держави (для виконання всіх інших державних функцій);
- зберігання інформації на різних стадіях інформаційного процесу;
- переробка інформації і створення нової (наприклад, рішення виконавчої влади, судових органів).

Означені напрямки торкаються практично всіх сфер життя суспільства і самої держави: економічної, соціальної, політичної, духовної, фінансової, повністю ототожнюють з ними та розглядаються як провідна внутрішня функція держави [7, с. 584].

Підсумовуючи вище зазначене, можна дійти наступного висновку, що у широкому розумінні інформаційна функція – це загально-соціальна головна функція держави, що характеризується наявністю таких похідних функцій: функції інформаційного забезпечення діяльності держави в цілому, її органів, установ, посадових осіб та інформаційно-комунікативної функції, тобто функції інформаційного обслуговування громадян – діяльності державних і суспільних органів, організацій, установ, посадових осіб щодо задоволення потреб і законних інтересів громадян в одержанні необхідних повідомлень, знань, що стосуються політичних, економічних, соціально-культурних і соціально-побутових сторін життєдіяльності держави, особистості, суспільства.

Список використаних джерел

1. Павленко Ж. О. Поняття інформаційної функції держави [Електронний ресурс] / Ж. О. Павленко // Проблеми законності. – 2011. – Вип. 17. – С. 35. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2011_117_27. Назва з екрану.
2. Венгеров А. Б. Теория государства : учеб. для юрид. вузов / А. Б. Венгеров. – 3-е изд. – М. : Юриспруденция, 2000. – 528 с.
3. Скакун О.Ф. Теория права і держави : [підручник] / О.Ф. Скакун. – 4-те вид., доповн. і перероб. – К. : Правова єдність, 2013. – 524 с.
4. Клименко И. В. Проблемы внедрения информационной системы «электронное правительство» в государственное управление / И. В. Клименко, Г. С. Литвинов // Сучасні проблеми державного управління : зб. наук. пр. Укр. Акад. держ. управл. при Президентів України / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 2003. – Вип. 1. – С. 98–105.
5. Дзевелюк М. В. Теоретико-правові засади інформаційної функції сучасної держави [Електронний ресурс] / М. В. Дзевелюк // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 2. – С. 15–18. – Режим доступу : http://www.pap.in.ua/2_2015/4.pdf. – Назва з екрану. с. 4
6. Венедиктов А. В. Организация государственной промышленности в СССР: 1917 -1920 гг. : в 2 т. / А. В. Венедиктов. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1957. – Т. 1. – 764 с.
7. Загальна теорія держави і права : підручник для студ. юрид. вищ. навч. закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко [та ін.]; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584 с.

ТЕХНІКО-ЮРИДИЧНІ КРИТЕРІЇ ЯКОСТІ ЗАКОНУ

Гуламов Е.Е., магістр, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – д.ю.н., професор С.В. Бобровник

Для найбільш повного та дієвого регулювання суспільного життя законодавство має бути якісним. Щоб визначити якість законодавства його потрібно розглядати

комплексно із якістю законів, адже законодавство складається саме із законів, тобто якщо кожен з цих законів буде якісним то в сумі вони складуть якість законодавства в цілому. Особливого значення в контексті аналізу цього питання мають напрацювання Ж.О. Дзейко. Законодавча техніка, на її думку, – це по суті зумовлена станом правової системи держави система засобів і правил створення законів та здійснення їх систематизації (у формах кодифікації та консолідації) з метою забезпечення їх якості та втілення в життя, забезпечення прав і свобод людини і громадянина [1, с. 354]. Безперечно, засоби законодавчої техніки можуть бути корисними не тільки в законодавчому процесі, а й у здійсненні нормативного офіційного тлумачення норм права. Разом із тим законодавча техніка безперечно покликана забезпечити адекватне, точне вираження моделей майбутніх суспільних відносин у тексті закону. Це пов'язано з тим, що чіткий, зрозумілий та такий, який виключає двозначність тлумачення приписів закону, текст закону є важливою передумовою ефективності процесу його реалізації.

Узагальнюючи сучасну наукову літературу з даної теми можливо дійти висновку, що якість закону – це його здатність відповідати тим соціальним(економічним, політичним та іншим) реаліям, в яких він діє, тобто акцент спрямований саме на зміст закону. Якість закону - це сукупність його властивостей (тих що стосуються як змісту так і форми) саме це дозволяє бути дієвим регулятором суспільних відносин.

За допомогою цього підходу ми також можемо дійти до розуміння якості законодавства. Якість законодавства – це та сукупність соціальних та юридичних властивостей, які внутрішньо притаманні його формі та змісту, тобто надають змогу законодавству задовольняти певні потреби суспільства. Вона визначається здатністю законодавця відповідати соціальним реаліям (економічним, політичним), тобто акцент робиться на змісті закону. Якість закону виявляється у тому, що в ньому формуються потреби і вимоги соціальної реальності. Навіть, якщо закон точно трансформує вимоги суспільного життя, але він недовершений за формою, його дієвість буде сумнівною [2, с.7].

Визначимо критерії, яким, на нашу думку, має відповідати якісний закон.

Прояв державної волі. Законодавство повинно виражати волю правотворчого державного органу, а через нього і волю держави. Оскільки передбачається, що державні органи повинні діяти в інтересах і на благо народу, то і в законодавстві повинна знаходити відображення воля народу. Такими є теоретичні постулати, які на практиці далеко не завжди знаходять застосування. Проте закон вважається якісним, якщо відповідає реальним суспільним відносинам. Закон може відповідати найвищому рівню законодавчої техніки, проте викликати негативний ефект, якщо грубо порушує соціальну справедливість і не відповідає економічним, політичним і іншим інтересам і потребам суспільства. У законі знаходять своє відбиття багатоманітні інтереси і воля більшості населення. Варто звернути увагу на те, що така категорія як інтерес широко досліджується в юридичній літературі та відображається багатьма нормативно–правовими актами. Як зазначає Н.М. Оніщенко, жодне явище не може підтримуватися, поважатися, цінуватися в суспільстві, якщо не виконує належним чином властивих йому суспільних завдань [3, с. 9-10].

Прагнення до мінімальної кількості нормативних актів. У переважної більшості громадян виникають проблеми з отриманням інформації щодо законодавства, адже у значному їх масиві неважко заплутатися. І навіть за належної поінформованості далеко не всі здатні зрозуміти правові норми, визначити їх ієрархію і т.п. Це часто призводить до небажання діяти відповідно до законодавства. Як приклад можливо навести податкове законодавство, яке продовжує залишатися громіздким, складним і заплутаним. Платники податків (особливо дрібні підприємницькі організації) скаржаться: щоб розібратися з податковим законодавством і правильно порахувати свої податки, їм доводиться запрошувати юристів за чималу плату. Це часто коштує набагато дорожче, ніж сплата штрафів за приховування податків. На переконання В.М. Косовича в законодавстві про

нормативно-правові акти мають міститись норми, які окреслюють правовий режим засобів, що складають основу змістовного насичення нормативних документів, принципів права, правових ідей, конструкцій, правових призмупцій [4] тому закономірною є наявність потреби у розробці закону «Про нормативно-правові акти», який і досі не прийнято.

Вимога оптимальності та ефективності. Йдеться про найкращий нормативний акт за даних умов і ресурсів. Деякі вчені вважають цей критерій комплексним і під оптимальністю розуміють поєднання ефективності, корисності і економічності, сукупність яких призводить до найбільшої результативності нормативного акту. В цілому ж слід погодитись із думкою І.І. Оніщука про те, що ефективність законодавства це не лише досягнення актом бажаного результату, вона залежить від таких факторів:

- 1) взаємодія парламенту і уряду в правотворчій діяльності;
- 2) якості нормативно-правового акту;
- 3) ефективності реалізації та застосування права;
- 4) розвитку правосвідомості й правової культури [5,с.18].

Саме ефективність визначає цінність закону, що полягає у забезпеченні потреб суспільства у визначенні і реалізації добра, свободи і справедливості, у регулюванні суспільних відносин [6,с.31]. Вимога оптимальності рішення, що покладено в основу нормативно-правового регулювання. Цей чинник залежить від того, наскільки законодавець правильно визначив тенденції розвитку тих суспільних відносин, які підлягають правовому регулюванню. Повне та об'єктивне знання про ці тенденції в поєднанні з іншими закономірностями та чинниками дозволяє створити якісний та ефективний закон.

Вимога економічності. Під економічністю нормативного акта розуміється співвідношення між цінністю отриманого результату дії акта і наявними витратами. Вимога економічності нормативних актів означає досягнення результату тобто цілей, які ставилися при прийнятті акта з найменшими витратами. Економічність передбачає необхідність виявлення та застосування раціонального способу досягнення поставленої в акті цілі і означає, що результат повинен дати суспільству і його членам значно більше, ніж було затрачено на його отримання.

Стабільність. Стабільність потрібно розуміти не як незмінність законодавства, яка може зробити його таким, що не відповідає реальності. Стабільність досягається за максимальної обґрунтованості закону. Поспішність, поверхневий підхід, неадекватне відображення дійсності призводять до численних поправок і виправлень в законодавстві.

Своєчасність. Якщо правова реформа не встигає за розвитком суспільних відносин вона перетворюється в «мертву норму». Завданням законодавця є визначення хоча б найближчих перспектив розвитку суспільства і вироблення нормативних актів з метою прогнозування можливих змін у суспільстві. Існуюча практика «латання дірок» не підвищує якості законодавства, а лише нагромаджує кількість «порожніх» норм.

Повнота. Законодавство повинно складатися із законів, які досить повно регулюють той чи інший фрагмент суспільного життя. Вимога повноти передбачає, що нормативний акт містить сукупність тих елементів правовідносин, які виникають на його основі: об'єкти, суб'єкти, їх права та обов'язки, санкції за порушення прав учасників правовідносин.

Конкретність. Законодавство повинно бути конкретним, тобто містити чітко виражені правила поведінки, здатні однозначно регулювати певну сферу суспільних відносин. Переважання в них закликів, декларативних норм позначається на практиці їх реалізації, суттєво знижує ефективність законодавства та призводить до серйозних негативних наслідків.

Саме означенні критерії, на нашу думку, повинні відповідати якісному закону і законодавству в цілому. Якісний закон відповідає ознакам, які є спільними для всіх нормативно-правових актів і зокрема для законів (нормативність, загальнообов'язковість,

формальна визначеність тощо); ознакам юридичного закону, які хоча властиві й іншим нормативно-правовим актам, проте щодо закону мають певну специфіку (особливий статус суб'єктів, які приймають закон, особлива процедура прийняття, скасування і внесення змін тощо); ознакам, які відрізняють закон від інших нормативно-правових актів.

Список використаних джерел

1. Дзейко Ж.О. Законодавча техніка в Україні : іст.-теорет. дослідж. : Монографія. К. : Київ. ун-т, 2007. 360 с.
2. Шутак І.Д. Законотворення в сучасних правових системах: техніко-технологічні аспекти. Проблеми законодавчого регулювання порядку розробки та прийняття нормативно-правових актів: тези доп. та повідомл. учас. III науково-практичної конференції (м. Київ, 2-3 листопада 2017 р.). Харків: Право, 2017. с. 3-8.
3. Оніщенко Н.М. Соціальний вимір правової системи: реалії та перспективи. 2011.176 с.
4. Косович В.М. Удосконалення нормативно-правових актів України: техніко-технологічні аспекти : Монографія. Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 566 с.
5. Онішук І.І. Правовий моніторинг; проблеми методології, теорії практики: Монографія. Івано-Франківськ; Коло, 2017. 512 с.
6. Костицький В.В. Право як соціальна цінність; Проблеми законодавчого регулювання порядку розробки та прийняття нормативно-правових актів: тези III науково-практичної конференції. Харків: Право, 2017. с.30-32

ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРИЙНЯТТЯ НАДЗВИЧАЙНИХ ЗАКОНІВ В УКРАЇНІ

Барчук А.О., здобувач Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник – д.ю.н., професор, С.В. Бобровник

В сучасних умовах значної наукової актуалізації набувають питання з'ясування процесуальних аспектів розробки та прийняття надзвичайних законів в кризових умовах функціонування та розвитку суспільства і держави, що зумовлені введенням надзвичайного стану чи проголошенням надзвичайної ситуації.

Узагальнюючи погляди вчених щодо здійснення процесу прийняття законів можна дійти до таких висновків:

- по-перше, наявність різноманітних за змістом поглядів вчених щодо дослідження проблем процесуальних засад прийняття законів, що дійсно обумовлено складністю самого процесу прийняття законів в прикладному значенні, так і змістом законодавчого процесу, що має багатозначний та багатоаспектний характер в теоретичному значенні [1];
- по-друге, відсутність конкретних пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення процесу прийняття законів, які б значно оптимізували законодавчий процес [2, с. 16];
- по-третє, основна проблема сучасного законодавчого процесу вбачається науковцями здебільшого в контексті неналежної організації процесу прийняття законів, що в першу чергу зумовлюється відсутністю його правового забезпечення [2, с. 82];
- по-четверте, відсутність комплексних наукових досліджень щодо виокремлення та характеристики особливих законодавчих процедур, зокрема, особливостей прийняття надзвичайних законів [3, с. 107].

Таким чином, існування прогалин на доктринальному рівні, які стосуються здійснення сучасного законодавчого процесу, а саме в аспекті процесуальних засад прийняття надзвичайних законів, є на сучасному етапі розвитку суспільства та держави, де існує велика ймовірність виникнення кризових для них ситуацій, є абсолютно недопустимим як на рівні практики, так і на рівні юридичної науки.

Щодо проблем правового забезпечення процесу прийняття надзвичайних та невідкладних законів, слід зауважити, що якщо прийняття невідкладних законів має досить опосередкований характер, то на нашу думку, то процесуальні засади прийняття

надзвичайних законів не мають взагалі належного законодавчого рівня забезпечення. Неодноразово в межах відповідного дослідження зазначалося про гостру необхідність розробки законодавчої бази для регламентування питань пов'язаних із прийняттям надзвичайних законів. Разом з тим враховуючи, природу, сутність, статус як надзвичайних законів як окремого правового інституту та їх особливе регулятивне призначення в сучасних умовах розвитку суспільства та держави уявляється доцільним внести зміни в Закон України «Про Регламент Верховної Ради України».

Враховуючи зазначене вище, слід, на нашу думку, виокремити таку схему розгляду та прийняття проектів надзвичайних законів:

1. Внесення проекту надзвичайного закону суб'єктами права законодавчої ініціативи, а саме: Президентом України, народними депутатами у кількості не меншій ніж дві третини від конституційної складу Верховної Ради, Кабінетом Міністрів України, що передбачає:

- подання проекту надзвичайного закону із супровідною документацією до Апарату Верховної Ради України та його реєстрація в день його внесення;

- ведення відповідного проекту надзвичайного закону до даних законопроектів електронної комп'ютерної мережі веб-сайту Верховної Ради;

- поширення проекту надзвичайного закону серед депутатів Верховної Ради шляхом особистого їх отримання в канцелярії Верховної Ради, а також розсилки на адресу електронної пошти на поштовому сервері Верховної Ради в день реєстрації відповідного проекту надзвичайного закону, але не раніше дня його розміщення у базі даних законопроектів електронної комп'ютерної мережі веб-сайту Верховної Ради;

- підготовка до розгляду проектів надзвичайних законів у Верховній Раді України здійснюється без попередньої підготовки в комітетах та за скороченою процедурою;

- внесення пропозицій, поправок до проектів надзвичайних законів або питання пов'язаних з ними щодо порядку і їх розгляду подаються народним депутатами у порядку визначеному законодавчими актами.

2. Розгляд законопроекту у першому читанні передбачає:

- розгляд законопроекту на пленарному засіданні Верховної Ради за скороченою процедурою;

- перше читання законопроекту передбачає обґрунтування його та виступ автора (ініціатора) законопроекту, питання депутатів та відповіді автора законопроекту, обговорення загальних принципів законопроекту;

- розгляд всіх поправок до законопроекту, які надійшли від народних депутатів;

-- проведення постатейного обговорення проекту надзвичайного закону та внесення поправок до нього;

- прийняття проекту надзвичайного закону в цілому;

4. Голосування проекту надзвичайного закону передбачає:

- вияв волевиявлення народного депутата щодо прийнятого до голосування законопроекту;

- голосування здійснюється за законопроект в цілому у кількості не меншій ніж дві третини від конституційної складу Верховної Ради;

- після голосування прийнятий проект надзвичайного закону негайно, в день його прийняття підписує Голова Верховної Ради.

5. Направлення тексту закону України на підпис Президенту України та набрання чинності передбачає:

- підписаний текст невідкладно, але не пізніше ніж на наступний день відправляється на Підпис Президенту України;

- Президент України не пізніше ніж на наступний день отримання проекту надзвичайного закону підписує текст закону та офіційно оприлюднює його. Закон набирає чинності з моменту його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом;

- Президент може накладати вето на надзвичайний закон та повернути його закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду.

- У разі накладення вето Верховна Рада України негайно здійснює повторний розгляд проекту надзвичайного закону. У випадку повторного прийняття Верховною Радою України проекту надзвичайного закону не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його негайно підписати та невідкладно офіційно оприлюднити через засоби масової інформації, якщо інше не передбачено самим законом.

Виокремлений алгоритм дій для прийняття надзвичайних законів має знайти відповідне закріплення в Законі України «Про Регламент Верховної Ради України» із закріпленням скороченої процедури розгляду і прийняття законопроектів (надзвичайних законів).

Список використаних джерел

1. Дроботенко І.В. Особливості державного регулювання законотворчої діяльності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07divzdu.htm>.

2. Черпак Т.В. Законодавча функція Верховної Ради України: практика реалізації в умовах президентсько-парламентської та парламентско-президентської республіки [Рукопис]: Дис... канд. політ. наук / Т. В. Черпак. – К.: ІПЕНД ім. І. Кураса НАН України, 2017. – 203 с. с.51.

3. Ушаков А. А. О научных основах управления и организации правотворческого процесса / А. А. Ушаков // Правовые вопросы управления. Ученые записки. – Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 1973 . – № 299. – С. 81–90. с. 82.

4. Чаплюк О.І. Теоретичні та практичні аспекти співвідношення національної та міжнародної правотворчості: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О.І. Чаплюк – К., 2013. – 217 с. с. 106

СУСПІЛЬНИЙ ВИМІР СУЧАСНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ АБО КРИЗИ ПОДІЛУ ВЛАДИ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

Яценко І.С., здобувач національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Науковий керівник - д.ю.н., професор В.Д. Бабкін

Починаючи з листопада 2015 р., внаслідок тогорічних президентських та парламентських виборів, законодавча та виконавча гілки влади в повному обсязі опинилися під фактичним контролем однієї політичної сили. Наслідком цього стала деформація реалізації принципу поділу влади, яку можна назвати також кризою поділу влади, яка проявляється, зокрема, у відносинах судової гілки влади з виконавчою та законодавчою. Таким чином, створилася абсолютно унікальна політична ситуація, в якій питання поділу влади, дієвості механізмів стримування і противаг, рівноваги гілок влади, які становлять в Польщі конституційну основу реалізації поділу влади, перестало бути тільки теоретичним постулатом в частині запобігання зосередження влади в одних руках та її авторитаризації.

Проявами кризи поділу влади стало: а) зосередження законодавчої і виконавчої влади в руках однієї політичної сили; б) фактична відсутність поділу влади між законодавчою і виконавчою гілками; в) знаходження центру прийняття рішень поза існуючою інституціональною схемою реалізації принципу поділу влади, оскільки центром прийняття рішень став голова правлячої політичної сили, який при цьому не обіймає жодної посади або не очолює жоден з органів виконавчої або законодавчої влади; г) спроба законодавчої та виконавчої влади збільшити вплив або взяти під контроль орган конституційної юрисдикції – Конституційний трибунал; д) застосування позаконституційних механізмів, які дають змогу законодавчій та виконавчій владі ефективно стримувати, наприклад, орган судової влади – Конституційний трибунал.

Криза поділу влади в Республіці Польща має свій суспільний вимір, який проявляється, зокрема, у громадянських протестах, які регулярно відбувалися у Варшаві та інших польських містах у формі демонстрацій на захист конституції, принципу поділу влади, незалежності судів та суддів. Крім того, питання кризи поділу влади стали предметом численних заяв та оцінок як польських фахових наукових кіл та організацій, так і міжнародних інституцій.

Криза поділу влади, викликала дискусію в політичному та науковому середовищі в Польщі щодо принципу поділу влади та сучасного стану його реалізації та спроб його модифікації.

Так, наприклад, Рада юридичного факультету і адміністрації Варшавського університету у своїй ухвалі від 14 грудня 2015 р. зазначає, що рішення та кроки, які приймаються і робляться Парламентом і Президентом, порушують конституційний принцип поділу влади і легалізму, порушують незалежність Конституційного трибуналу і незалежність суддів, що порушує демократичні основи правової держави. Конституційне правосуддя є постійним і необхідним елементом устрою держав сучасної, демократичної Європи. Будь-які дії, які послаблюють Конституційний трибунал і ставлять під сумнів його авторитет, є порушенням не тільки конституційного устрою Республіки Польща, а й європейських демократичних цінностей [1]. Так само Сенат Варшавського Університету в своїй ухвалі від 16 грудня 2015 р. підкреслює, що фундаментом демократичного устрою Республіки Польща є поділ і рівновага влади та принцип верховенства права, як способів реалізації державної влади. Сенат закликає до шанування конституційного устрою та дотримання основних канонів демократичної держави [2].

Комітет юридичних наук Польської академії наук в своїй ухвалі від 26 листопада 2015 р. підтверджує посилення явищ, які порушують принцип поділу влади, незалежності судів та суддів. Комітет звертає увагу на небезпеку для фундаментального принципу поділу влади, наслідком чого може бути зміна державного устрою Республіки Польща. Конституційний поділ влади як принцип і практика устрою держави є механізмом, що блокує авторитарні тенденції. Особливо неприпустимим є входження законодавчої та виконавчої влади в компетенцію судової влади [3].

Подібну оцінку порушенню принципу поділу влади з боку законодавчої та виконавчої влади дало також Польське соціологічне товариство, яке воно висловило у своїй позиції 19 грудня 2015 р. В цій позиції підкреслюється занепокоєння діями, що порушують конституційний лад і державний устрій Польщі. Троїстий поділ влади, зокрема, функціонування незалежної судової влади, є необхідною передумовою верховенства права і демократії. Обов'язком виконавчої та законодавчої влади є дотримання права та шанування конституційних прав і свобод. Як більшість, так і меншість становлять в демократії тільки категорії процедурні, і жодна з них не може вважатися винятковим представником усього народу. Не можна толерувати радикалізацію політичного дискурсу, оскільки це призводить до важких до усунення поділів. Деструкція і порушення довіри до державних інституцій є легкою справою. Однак набагато складніше відбудувати порушений інституціональний устрій. В позиції висловлюється занепокоєння щодо майбутнього суспільного ладу в Польщі, закликається до діалогу різні осередки влади і інституції соціального впливу. Ескалація конфлікту може знищити шанси на порозуміння та призвести до неконтрольованих суспільних подій [4].

Подібні оцінки та заклики до солідарності правничих середовищ містяться також в ухвалях Ради Юридичного факультету і адміністрації Шльонського університету від 10 січня 2017 р. [5], Ради Юридичного факультету, адміністрації і економіки Вроцлавського університету від 19 грудня 2016 р. [6], Сенату Ягеллонського університету від 10 січня 2017 р. [7], в позиції Колегії ректорів вищих навчальних закладів Кракова від 11 січня 2017 р. [8] та інших.

Загалом інституційно-нормативний аналіз конституційної кризи поділу влади в Польщі та оцінки, які дані у висновках та позиціях як польських та міжнародних

інституцій, так і представників фахових наукових кіл, дають змогу стверджувати, що у Республіці Польща відбувається деформація принципу поділу влади, що призвела до конституційної кризи у взаємовідносинах законодавчої та виконавчої влади, з одного боку, та судової влади, – з іншого. Одним з проявів цієї кризи є також громадянське протистояння діям законодавчої та виконавчої гілок влади з боку суспільства, яке виявляється як у громадянських протестах, так і у формалізації критичних оцінок та сигналізації небезпеки і ризиків, що виникають для демократичного устрою правової держави та свобод, прав та гідності громадян. Причиною таких загроз виступає саме деформація принципу поділу влади на інституціонально-нормативному рівні, тобто на рівні дій або бездіяльності органів законодавчої та виконавчої влади, що знайшли свій вияв, зокрема, у прийнятті нормативних актів, що спричиняють таку деформацію. Причиною, першоджерелом сучасної кризи, деформації принципу поділу влади в Польщі стала ситуація, за якої законодавча та виконавча гілки влади опинилися, внаслідок демократичного вибору громадян, під контролем однієї політичної сили, та виявилися у намаганні цієї сили значно збільшити вплив законодавчої та виконавчої гілок влади на судову гілку влади, починаючи з єдиного органу конституційного правосуддя – Конституційного трибуналу та закінчуючи системою судів загальної та адміністративної юрисдикції на чолі з Верховним судом. Оцінки щодо деформації принципу поділу влади базуються на тому, що він становить основу демократичної правової держави, є гарантом дотримання та захисту громадянських прав і свобод, гідності громадян. Така деформація може призвести до авторитаризації державного устрою. Крім того, результатом такої деформації стає дуалізм у праві, коли різні гілки влади керуються у своїй діяльності та застосовують законодавчі акти з різним змістом, оскільки вважають чинними їх різні редакції. Так, органи законодавчої та виконавчої влади керуються редакціями законів, які затверджує законодавчий орган, незалежно від того, що частина з них була визнана неконституційними органом конституційної юрисдикції, тим часом як судова влада та частина органів місцевого самоврядування керуються редакціями законів з врахуванням рішень органу конституційної юрисдикції щодо їх неконституційності.

Список використаних джерел

1. Uchwała Nr 01/12/2015-2016 Rady Wydziału prawa i administracji Uniwersytetu Warszawskiego Z 14.12.2015 r. URL : <http://strony.wpia.uw.edu.pl/zarzadzeniauchwaly/files/2015/12/doc20151214163958.pdf>
2. Uchwała Nr 431 Senatu Uniwersytetu Warszawskiego z 16.12.2015 r. w sprawie poszanowania ładu konstytucyjnego i respektowania wartości demokratycznych. — [Електронний ресурс]. URL : <http://www.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2015/12/uchwala-senatu-uw-w-sprawie-poszanowania-ladu-konstytucyjnego.pdf>
3. Uchwała Nr 1/2015 Komitetu nauk prawnych Polskiej akademii nauk z dnia 25.11.2015 r. URL : http://www.knp.pan.pl/images/stories/KNP_PAN/Uchwa_KNP_PAN_Konstytucji_ochrona.pdf
4. Stanowisko Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Socjologicznego w sprawie kryzysu politycznego w Polsce z 19.12.2015 r. URL : <http://pts.org.pl/stanowisko-zarzadu-glownego-polskiego-towarzystwa-socjologicznego-w-sprawie-kryzysu-politycznego-w-polsce/>
5. Uchwała nr 5/2017 Rady Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego podjęta z 10.01.2017 r. w solidarności środowisk prawniczych. URL : http://www.wpia.us.edu.pl/attachments/article/5620/Uchwa%C5%82a%205_w%20sprawie%20solidarno%C5%9Bi%20%C5%9Brodowiska%20pr%20awniczego.pdf
6. Uchwała nr 171/XII/2016 Rady Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego z dnia 19 grudnia 2016 r. w sprawie utrzymania ładu konstytucyjnego w Rzeczypospolitej Polskiej. URL : https://prawo.uni.wroc.pl/sites/default/files/attachments/page/Uchwa%C5%82a_XII_171.pdf
7. Uchwała nr 1/1/2017 Senatu Uniwersytetu Jagiellońskiego z dnia 10 stycznia 2017 roku w sprawie: poszanowania ładu demokratycznego w Polsce. URL : http://www.uj.edu.pl/documents/10172/135322495/Uchwała_UJ-1.pdf/e6efa54c-dba0-4942-ae92-ff78be9ae8dd
8. Stanowisko Nr 1/2017 Kolegium Rektorów Szkół Wyższych Krakowa z 11.01.2017 r. URL : http://www.uj.edu.pl/documents/10172/135322495/Stanowisko_KRSWK.pdf/a49b4ee0-7b6b-45ff-b53a-f767d5563898

ПОРІВНЯЛЬНИЙ МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Бойко Н.В., студент, Київський національний університет імені Т.Г.Шевченка

Науковий керівник – д.ю.н. професор С.В. Бобровник

Розширення міжнародних наукових досліджень, необхідність розвитку інститутів та норм національного права потребує активізації досліджень у сфері порівняльного правознавства. Актуальність наукових досліджень порівняльного права визначається та взаємопроникненням правових систем, що відображається у застосуванні норм і принципів міжнародного права; запозиченням, що призводить до рецепції, гармонізації та уніфікації норм, інститутів права.

Потреба дослідження проблем порівняльного правознавства має багатоаспектний характер. Теоретичного значення має дослідження методологічного значення порівняльного правознавства, його місця в системі юридичних наук. Практичного спрямування мають можливості визначення закономірностей розвитку правової системи, їх особливих рис та значення в міжнародно-правовому просторі [1, с.1].

Порівняння може здійснюватися або у формі зіставлення, або у формі протиставлення. При зіставному порівнянні кожен із порівнюваних об'єктів може бути одночасно і тим, що порівнюється, і тим, з чим порівнюється. Зіставлення, яке називають ще контрастним, передбачає виокремлення одного об'єкта в статусі головного, який потім протиставляється решті всіх порівнюваних об'єктів. Якщо метод зіставлення ефективний при проведенні внутрішньо-типового порівняння, то метод протиставлення найбільш ефективний при здійсненні міжтипового порівняння державно-правових явищ. Порівняння різних державно-правових систем може проводитися на мікрорівні, тобто на рівні правових норм і інститутів, і на макрорівні — на рівні правових систем. Метод порівняння складає наріжний камінь розвитку універсальної правової науки. У. Батлер вважає, що на основі зіставлення порівняння надає можливість відібрати найкращі зразки з правничого досвіду для удосконалення національних правових систем. Метод порівняння є основою уніфікації та гармонізації права [3, с.679]. Важливість порівняльно-правових досліджень обумовлюється втіленням у правову систему правових доктрин, тенденцій, теорій, властивих близьким за ментальністю суспільствам [4, с.597].

Можливо вважати, що порівняльний метод зародився ще в епоху Арістотеля і Платона, на підтвердження такої думки можна навести сформовані з використанням порівняльних даних давньогрецькі закони Солона, розроблені в Давньому Римі Закони XII таблиць. Також Арістотель в процесі обґрунтування ідей про закономірності політичної організації, зібрав, порівняв і проаналізував конституції більш як 150 грецьких і варварських міст. У часи середньовіччя юристи часто порівнювали римське право і канонічне право. Порівняльний метод дедалі частіше застосовувався у XV ст., коли відбувалося піднесення розвитку правничої науки (Менсфілд, Віко, Ансельм, Фейербах, Гегель, а згодом - Колер, Саммер, Мейн, Кловіс, Ієрінг та інші). Водночас можливо стверджувати, що до XIX ст. порівняльний метод у праві застосовувався лише в окремих випадках. А вже з XIX ст. він використовується постійно. Відтоді вирізняють три періоди його розвитку та використання (Р. Давид, Ф. Малорі та ін.). Перший період починається, як прийнято вважати з 1869 р., коли в Парижі було засновано Товариство порівняльного законодавства й разом з тим офіційно визнано існування порівняльного права й порівняльного методу в праві. Проте й ця дата є спірною. Другий період триває з початку XX ст., з часу, коли цей метод часто заперечувався засновниками та прихильниками соціалістичної концепції права, хоч інтерес до історичного вивчення права, що передбачав застосування порівняльного методу, все ж залишився. Цей метод використовували П. Стучка, Е. Пашуканіс, К.Неволін, інші правники. Із 60-х років XX ст. починається третій період, паралельно з активнішим застосуванням вказаного методу наукового дослідження вченими країн Східної Європи. Цей період називають ренесансом

порівняльних досліджень. До його результатів належить, зокрема, монографія А. О. Тілле "Социалистическое сравнительное правоведение". У доктрині радянського періоду порівняльний метод найчастіше застосовувався в міжнародному приватному праві. Визнано, що фундаментальний курс Л. А. Лунца з міжнародного приватного права є блискучим зразком застосування досліджуваного методу.

Костянтин Олексійович Неволін (1806 – 1855) – російський науковець. Ректор Київського університету Св. Володимира (1837 – 1843). Був першим вченим-юристом, обраним до складу Російської академії наук (1853). Упродовж 1839-1840 рр. вийшла друком двотомна праця К. О. Неволіна "Энциклопедия законознания", яка вплинула на подальший розвиток усього російського правознавства. У 1841 р. її удостоєно половинної Демидівської премії Петербурзької Академії наук. Великою заслугою К. О. Неволіна було застосування порівняльного методу у вивченні вітчизняного та зарубіжного законодавства, оскільки, на його думку, не можна цілком зрозуміти жодне законодавство, не знаючи інших [5, с. 269]. Велику увагу вчений звертав на філософію законодавства, що вивчає вищі початки законодавства всіх народів і всіх часів. Вчений вважав, що кожний народ має свої історичні особливості розвитку, своє законодавство, свій інтелектуальний прогрес, але всі народи прагнуть підпорядкувати їх загальним потребам людства і природного права. Основною ідеєю порівняння і вдосконалення законодавства, на його думку, повинна бути ідея справедливості. К.О. Неволін не замикався на позиціях однієї правової школи, а прагнув об'єднати різні підходи і знайти новий напрям в теорії права, який дозволяв би поглибити теоретико-правові дослідження. В його правовій теорії простежуються як позитивні принципи теорії природного права, що полягали в утвердженні ідеї природних, невідчужуваних прав людини, підходи історичної школи, так і вплив філософії права Гегеля, а також елементи соціологічного підходу [5, с.270].

Порівняльна методологія використовується в процесі дослідження всіх правових явищ. Вона заснована на послідовному використанні порівняльно-правового та порівняльно-типологічного як спеціально-наукових методів у поєднанні з філософськими, загально-науковими та спеціально-науковими методами з метою досягнення певних порівняльно-зіставних висновків [6, с.428]. Це визначає необхідність визначення місця порівняльного методу в системі методів юриспруденції та статусу цієї категорії. В сучасній літературі обґрунтовується ідея статусу порівняльного методу як напрямку порівняльної філософії права. Він визначається як напрям філософії права, своєрідністю якого є застосування порівняльного підходу як у філософсько-правових дослідженнях правової реальності, так і філософії права. В результаті забезпечується порівняння філософсько-правових поглядів мислителів та формування постмодерністської філософії права [7, с.590].

Підбиваючи підсумки, підкреслимо, що порівняльне правознавство є складним утворенням, що може застосовуватись як метод, що є науковим засобом вивчення правових явищ; як наука, що є системою знань про правові системи; як навчальна дисципліна, що забезпечує викладання у навчальних закладах дисципліни «Правові системи» [8, с. 19-20].

Не потрібно забувати, що у сучасній юридичній літературі поряд із терміном «порівняльне правознавство» застосовуються терміни «компаративістика» і «порівняльна юриспруденція» [9, с. 3]. На нашу думку, це тотожні категорії, а з огляду на те, що порівняльне правознавство є системою знань, а не правил поведінки, воно не може визнаватись як самостійна галузь права.

Найбільш вживаним є визначення статусу порівняльного права в якості методу дослідження, який належить до системи спеціальних методів дослідження держави і права [10, с.31], взаємодіючи з іншими методами юриспруденції. Це метод дослідження державно-правових явищ, що застосовується юридичною наукою для встановлення основних закономірностей, тенденцій розвитку держави та права, виявлення позитивного і негативного в державно-правових процесах, вивчення та дослідження правового досвіду

різних правових систем на різних етапах їх розвитку [11, с. 454]. Характер і особливості порівняльно-правового методу визначаються при встановленні його співвідношення з філософсько-світоглядowymi підходами і методами пізнання та визначенні місця в системі спеціально-наукових методів дослідження. Як результат можемо зазначити, що порівняльний метод є самостійним методом дослідження, який у поєднанні з іншими науковими методами є необхідним як для теоретично-наукових розробок права, так і для практики.

Список використаних джерел

1. Бигич О.Л. Порівняльне правознавство: природа та методологічне значення . Автореф. дис. ... к.ю.н. – К., 2002 – 17с.
2. Скакун О.Ф. Место общего сравнительного правоведения в системе юридических наук и его официальный статус // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: 36. наук. ст. / За ред. Ю.С. Шемшученка, О.В. Кресіна. – К., 2006 – С. 5-9.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник. – К: Вид-во «юридична думка», – К., 2002. – с.1020
4. Міжнародна поліцейська енциклопедія. У 10Т. – К.: Концерн «Видавничий Дім» «Ін-Юре», 2003. –1182 с.
5. Ковальчук О.М. Становлення філософії права у Київському університеті в 1835-1920 рр. / О. М. Ковальчук // Публічне право. – 2016. – № 2.
6. Велика українська юридична енциклопедія. У 20-ти томах. Т3 Загальна теорія права . – Х.: Право, 2017, 952 с.
7. Велика українська юридична енциклопедія - У 20-ти томах. – тГ2 – Філософія права. – Харків: Право, 2017. –1128 с.
8. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности). – М.: Користь, 2000.
9. Порівняльне правознавство: підручник. – Х. Право, 2003.
10. Козюбра М.І. Методологія науки конституційного права // Конституційне право України. – К., Наукова думка, 1999. – 248 с.
11. Бигич О.Л. Місце порівняльного методу в правовій методології // Правова держава: щорічні наукові праці інституту держави і права ім. В.М. Корецького МАН України. Вип.13.- К.,202- с.448-455.

СПРАВЕДЛИВІСТЬ У ПРАВІ: ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ ПРАВА

Гамалій І.В., студентки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – д.ю.н, професор С.В. Бобровник

Розвиток сучасного права пов'язується з необхідністю приведення його у відповідність до загальнолюдських цінностей, однією із яких є справедливість як правильне, об'єктивне, неупереджене ставлення до кого-, чого-небудь [1, с. 394]. На думку вчених чинні правові норми мають за мету завжди реалізувати справедливість, яку ми уявляємо у формі ідеї справедливого [2].

Необхідно визначити, що існує багато інтерпретацій поняття справедливості і що залежно від конкретного випадку, право використовує до тієї чи іншої з цих інтерпретацій [3, с.61].

Аналіз справедливості, зроблений Аристотелем, а потім і Ф. Аквінським може бути визнаний більш доцільним і на сьогодні. На той час виокремлювалось три види справедливості в залежності від різновидів суб'єктів. У випадку наявності незалежних один від одного суб'єктів мала місце комутативна справедливість, у випадку наявності держави та громадян має місце дистрибутивна справедливість, за наявності відповідальності суб'єктів перед суспільством – легальна справедливість.

Нідерландський юрист Гуго Гроцій виводить основу правди та справедливості з самої природи людини. Він зазначає, що живі істоти мають прагнення не лише до своєї користі, що вже у нерозумних тварин є прагнення до приватної користі, яке визначається любов'ю до своїх дітей або піклуванням за іншими істотами свого роду. На думку Гроція,

людині, яка безкінечно піднімається над іншими істотами, потрібно вказати на здібність керуватися в своїх діях не лише особистою користю. Гроцій знаходить також тісний зв'язок між правом та користю. Люди почали об'єднуватися у співтовариства і підпорядковувати себе суспільній владі для досягнення відомої вигоди. Нарешті ті, які створюють закони, за звичай мають або повинні мати при цьому на увазі яку-небудь користь. Якщо окрема дія не руйнує суспільство, яке має існувати між людьми як розумними істотами, то це дійсно справедливо; в іншому випадку це несправедливо. У кожному особливому суспільстві справедливою має бути названа така дія, яка б не руйнувала цього суспільства, яке б сумісно з особливою його істотою; протилежне цьому має бути названо несправедливим [4, с. 191].

На думку англійського філософа Томаса Гоббса, не потрібно думати, що розум зобов'язує людей дотримуватись природних законів і тоді, коли інші не дотримуються їх. Викладені ним природні закони не обіймають собою всього закону морального, хоча і складають його суттєву частину. Тому справедливість, вірність, людинолюбність, милосердя та інші подібні властивості необхідні для досягнення миру, чесноти і закони, якими позначаються ці чесноти, відносяться до моральних законів. Також Гоббс зазначає, що ніхто не зобов'язаний притримуватись природних законів, поки він не переконаний у тому, що будь-який інший зі свого боку буде також їх дотримуватись. Цього забезпечення можливо досягнути шляхом поєднання між собою декількох осіб для взаємної оборони [5, с. 421].

Справедливість – це основний принцип природного права. Сутність права полягає в тому, що це інструмент встановлення справедливого балансу інтересів кожного, регулятор, який діє покладаючись на застосування рівних заходів щодо різних суб'єктів. Таке регулювання засноване на принципах пропорційності, збалансованості інтересів, рівного несення того чи іншого тягара. Особливе значення справедливість набуває у сфері юрисдикційного застосування в процесі розв'язання соціальних конфліктів, призначенні покарання, де відплата з боку держави повинна відповідати мірі скоєного правопорушником.

Значний внесок у розвиток ідеї справедливості у праві зробив К. Неволін. У своїх працях вчений досліджував справедливість у декількох значеннях:

- як вимога якісного, справедливого закону;
- як внутрішня сутність закону;
- як напрям удосконалення законодавства;
- як вимога порівняння законодавства різних держав [4, с. 694].

Багатоаспектне значення справедливості підтримується і сучасними відносинами. Вона розуміється як основна моральна і правова цінність [5, с. 830]. Серед сучасних теорій справедливості розрізняють змістові, що роблять акцент на визначенні справедливості та її критеріїв; формальні, що визначають логічну структуру та властивості справедливості; процедурні теорії акцентують увагу на гарантіях справедливості. Справедливість розуміється і як основоположний принцип права, який втілюється у праві шляхом імплементації до правової реальності окремих її аспектів: об'єктивного та суб'єктивного; загального та індивідуального; змістовного, формального та процедурного [6, с.737]. На думку В. П. Горбатенка справедливість – це соціально-етична та морально-правова категорія, що позначає наявність у соціальному світі правових засад і виражає правильність імперативності і необхідність [8, с.604].

Важливого значення для розуміння справедливості є дослідження способів її відображення у праві. На думку Ж.-Л. Бержеля в одних випадках право є відображенням по відношенню до будь-якої ідеї справедливості. Такий характер мають закони щодо громадської думки, які безпосередньо не пов'язані із принципом справедливості, в інших випадках право відображає усвідомлення справедливості та потреби в ній. І нарешті, іноді право відкидає будь-яку доцільність справедливості, акцентуючи на меті забезпечення порядку, безпеки, миру [3, с. 63].

Характеризуючи взаємодію справедливості і права ми можемо виокремити зрівняльну справедливість, що забезпечує досягнення максимальної рівності прав та свобод; розподільчу справедливість, що забезпечує подолання диспропорцій розподілу певних благ, виходячи з принципу рівності; відплатну справедливість, що поширюється на сферу покарань за правопорушення.

В залежності від різновиду юридичної діяльності справедливість класифікують на законодавчу, що відображається у втіленні ідеї рівності для всіх, свободи та правозастосовчу, що визначає обов'язок відповідних органів держави встановити об'єктивну істину у праві. Виходячи із значення для права справедливість може мати значення принципу права як його здатності захищати різноманітні інтереси соціальних груп, кожна з яких має власні уявлення про справедливість. Особливого значення має справедливість в аспекті принципу правової системи суспільства. Її зміст полягає у забезпеченні відповідності, пропорційності та збалансованості між зусиллями у сфері права та відповідності реакцією на це суспільство, вираженого у формі винагороди, заохочення чи осуду [9, с.200]. В якості загальнолюдського принципу справедливість притаманна юридичній відповідальності. Зміст справедливості у цьому значенні полягає у рівності всіх осіб відносно умов відповідальності та процесуальних прав; спрямування на поновлення порушених прав; відповідності санкції ступеню суспільної небезпеки правопорушення; відповідальності правопорушення особисто; відсутності зворотної сили закону, що встановлює чи посилює відповідальність пом'якшуючих чи обтяжуючих обставин; можливість застосування до винного лише одного покарання, що не порушує людської гідності.

За ступенем поширення справедливість може бути загальною, що досягається за допомогою загального права та індивідуального, націлена на досягнення конкретного результату конкретним суб'єктом у сфері права. Практичного значення має виокремлення справедливості в залежності від особливостей її формулювання у праві. В цьому сенсі можливо виокремити формальну справедливість, яка означає необхідність безсторонності не лише при застосуванні, а й при формулюванні правил поведінки та змістовну справедливість, що розуміється як додержання певних принципів, що визначають належність права певному суб'єкту.

І, нарешті, необхідно згадати про універсальну справедливість, яку характеризує визначення таких правових цінностей, як життя, власність, свобода, які втілюються у визначенні прав людини. Важливого значення в цьому аспекті має аналіз співвідношення справедливості та правди, що є її невід'ємною частиною.

Основи правди мають внутрішню обов'язкову силу для совісті людини, ця внутрішня риса відображається і у зовнішній, яка має смисл як раз внутрішнього. Обидві сторони поєднуються між собою. Все внутрішнє існує зовнішнім чином. Тільки усвідомивши внутрішню значущість і необхідність закону його дотримання і виконання є можливим. Чітко встановлені приписи законів без усвідомлення їх необхідності залишаються лише приписами, саме тому К. Неволін вважав правду та справедливість серцевиною закону, і апелював до людей як моральнісних істот.

Таким чином, з-поміж цінностей сучасної правової системи справедливість займає особливе місце, пронизуючи всі клітини права та забезпечуючи його відповідність загальносоціальним вимогам.

Список використаних джерел

1. Новий тлумачний словник української мови. – в 3-х томах. Т. 3. – Київ: видавництво «Аконіт», 2008 – 862с.
2. F. Geny «Science et technique en droit prive positif». Т. 1, 1929.
3. Бергель Ж.-Л. Общая теория права/- М: Издательство дом Nota Bene. 2000. – 76с.
4. Неволін К. А. Энциклопедия законовещения// Філософія та енциклопедія права в університеті Святого Володимира. – Київ: «Либідь» 2011. – С.1-97
5. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти т. – т. 2 – Філософія права – Харків: «Право», 2017-1127с.

6. Велика українська юридична енциклопедія - у 20-ти томах. – т. 3 Загальна теорія права. - Харків: «Право», 2017. – 941с.
7. Юридична енциклопедія – у 6-ти т. – т. 5 – Київ: Видавництво «Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 2003. – 733с.
8. Загальна теорія держави і права: підручник – Харків: «Право», 2009. – 574с.

ПРАВО ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Горбенко А.А., студентка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – д.ю.н., професор, С.В. Бобровник

Важливого значення для пізнання сутності природи права відіграє вчення про характер філософії права, а також його співвідношення і вплив на суспільство. Актуальність даної теми пояснюється необхідністю розкрити фізичну особу як суб'єкт права. Об'єктом дослідження даної роботи є бачення права як особливої форми організації суспільних відносин.

Для того, щоб детальніше дослідити зв'язок між людиною та правом, візьмемо за основу бачення та фундаментальні праці науковця, правника, історика та доктора законодавства Неволіна Костянтина Олексійовича.

Він був послідовником гегелівської правової філософії та історичної школи права. Основу права Неволін вбачав у «божественному естві, яке відкриває себе в світлі моральному через волю людей». У теоретико-практичному сенсі право конституюється на кількох рівнях: міжособистісні стосунки індивідів (приватне право); відносини індивіда зі спільнотою загалом (державне право); відносини спільноти з будь-якою іншою (міждержавне, чи міжнародне, право). Закон Неволін розглядав як «образ буття правди», що має внутрішню силу для совісті людини. Поняття «закон» він трактував як моральний закон (діє на рівні внутрішніх особистісних стосунків людей); суспільний (державний) закон (правило, згідно з яким формуються взаємини між людьми). На думку Неволіна, метою закону є не лише турбота про відновлення порушеного права, а й запобігання порушенню прав. Втілення ідеї природних законів у позитивні залежить від «особливого характеру народу, рівня його розвитку, історичного ставлення до інших народів». Одним з найважливіших положень теорії Неволіна є ідея про необхідність виховання у народі почуття законності, яке дасть змогу самим судити про праведне й неправедне [1, с. 352].

Науковою основою ідей Неволіна стали праці вчених серед яких розглянемо ідеї Гуго Гроція, Т. Гоббса, Дж. Локка, Б. Чичеріна та інших вчених.

Ще з давніх часів кожна людина розуміла «право» по-своєму. Наприклад, видатний філософ Гуго Гроцій спирався на теорію держави та конституційного права, що регулюють взаємини між суверенними державами. Г. Гроцій мав вагомні підстави вважати, що добробут людства потребував вичерпного й систематичного аналізу правил, які керують міждержавними взаєминами [2, с. 337 – 378].

На самому початку Т. Гоббс є противником Г. Гроція у філософських міркуваннях, відкидаючи існування природного потягу людей один до одного. За вченням Т. Гоббса, люди від природи не тільки не переймаються один одним, а навпаки, живуть у взаємному побоюванні. Ніхто з них не може ні від інших, ні від самого себе очікувати безпеки. Кожен може відняти у другого найбільше благо – жити; кожен прагне нашкодити другому. Таким чином, за словами Т. Гоббса, людина природно приймає всі можливі рішення задля власної безпеки, і це не буде супроводжуватися доганою, так як за своєю природою кожен необхідно бажає собі добра та відвертати зло, особливо найбільшого зла – смерть. Саме завдяки таким примітивним принципам і міркуванням формується право, за допомогою якого люди можуть забезпечити себе щонайменшим – правом на життя [3, с. 209 – 211].

Звідси йдеться, що кожен має право на все і може робити все, що заманеться, а також володіти і користуватися всім, чим захоче і зуміє. Право людини обмежується тільки її бажанням і силою. Могутність дає необмежену владу та право керувати всім, що не має опір. Але таке право, за словами самого Т. Гоббса, не приносило ніякої користі. Наслідком цього було те, що нібито зовсім не існувало ніякого права. Хоча кожен міг сказати про будь-яку річ: це моя річ, проте він не міг нею користуватися, тому що всі інші з рівним правом та силою могли присвоїти її собі [3, с. 211].

З основного природного закону Т. Гоббса виведено багато другорядних природних законів. Для здобуття і забезпечення миру між людьми, за його вченням, необхідно дотримуватися деяких правил:

потрібно відмовитися від особистого права на все і деякі з них передати іншим;

договори повинні свято дотримуватися;

потрібно пробачати один одному образу, коли інший просить про це і показує каяття;

не потрібно показувати іншому, що ми його ненавидимо;

те, що не можна розділити у використанні, повинні інші володіти всі разом, згідно із дозволом та кількістю користувачів;

особливим видом є черга на право володіти річчю за народжуваністю; та інші [3, с. 213 – 215].

Як наслідок Т. Гоббс наголошує, що викладені ним закони не обіймають увесь закон моралі, хоча і складають більшу його частину, а також більшою мірою пов'язані з філософією права. В закладених законах тільки ті правила поведінки, які повинні слугувати необхідними складовими досягнення миру.

Т. Гоббс зі своїми моральними вимогами і з політичним вченням знайшов чимало супротивників. Протилежністю його навчання себелюбства було розвинуто в Англії - початок доброзичливості до ближніх. Проти різних частин його політичного вчення виступали Темпля, Філмер, Маккензі, котрі писали в помірному руслі, а такі як Мільтон, Харрінгтон, Сідней – у вільному образі мислення. Вільям Темпл, приписуючи більше виявлення освіченості в народах різних звичаїв, понять, законів, говорить про походження права та держави. «Если бы люди были подобны овцам или волкам, как утверждают некоторые писатели, то они или бы не имели нужды в правительствах, или бы не потерпели над собой никакой власти» [4, с. 217]. Сідней змішував монархію з тиранією та шукав свободу тільки в стародавніх республіках [4, с. 222]. Маккензі також захищав необмежену монархію, але всі види правління представлені байдужістю та не є вигідними [5, с. 219]. Мільтон належить до найбільш неприборканих республіканців. Усі політичні наміри були направлені для того, щоб розвинути і виправдати англійську революцію, яка скинула Карла I з престолу [5, с. 220]. Джеймс Харрінгтон у своїй праці «Океании» хотів виокремити державу як приклад вдосконаленого права (Венеція, стародавні республіки) [5, с. 220]. Філмор доводив, що громадська влада виникала з сімейної влади, що тільки перші батьки сімейств і перші царі мають законну владу [6, с. 117].

В свою чергу, Т. Гоббс будував своє вчення на вивченні природи і пристрастей людини, якій притаманні суперництво, недовіра, любов до слави. Ці фактори роблять людей ворогами: "Людина людині - вовк". Тому в природному стані, де немає влади, яка тримала людей у страху, вони перебувають у стані війни: всі проти всіх. Подібно тому, як люди для досягнення миру і самозбереження створили «штучну людину», тобто державу, вважав мислитель, точно так вони створили штучні ланцюги, тобто громадянські закони, прикріплені до вуст верховної влади і вух підданих. За змістом і метою природні і громадянські закони, вважає Т. Гоббс, співпадають, тому що останні також є частиною приписів природи, «адже справедливість є вимогою природного закону». Однак природна свобода людини може бути урізана й обмежена, що «є природною метою видання законів, тому що інакше не може бути ніякого миру». Позитивними є ті закони, що стали такими з волі верховної влади. Закон – установлення розуму і наказ держави. Тлумачення закону

залежить від верховної влади і його можуть тлумачити тільки ті, кого призначить для цього суверен [7, с. 376].

Природа закону, пише Гоббс, не в його букві, а в його значенні чи сенсі, у його достовірному тлумаченні, що повинно виявити думку законодавця. Позитивні закони він ділить на розподільні (визначають права підданих) і каральні (визначають покарання за порушення законів), основні (визначають державний лад і обов'язки підданих стосовно влади) і неосновні (приватноправові).

Т. Гоббс робить висновок: право є свободою, що нам лишає громадянський закон. Останній же є зобов'язанням і віднімає в нас ту частину свободи, яку надає природний закон. У цьому така ж різниця між свободою і зобов'язанням, як і між правом і законом. Обов'язки суверена, за Т. Гоббсом, визначаються тією метою, заради якої він був наділений верховною владою: безпека і благо народу. Благо народу - вищий закон держави. Виконання його він пов'язує з турботою як про окремих індивідів (захистом їх від кривд), так і з виховно-просвітньою діяльністю — виданням і застосуванням хороших законів, вихованням рівної справедливості (у захисті гідності, честі, власності) і її дотриманням усіма станами і самим сувереном [8, с. 44].

Для більш об'єктивної оцінки особи та права розглянемо вчення англійського філософа Джона Локка. Початок себелюбства у Дж. Локка має широке значення. Він розвиває свою думку про предмет стосовно філософії законодавства у праці «Про уряд». Дж. Локк розробляє пізнання предмета в прямому чи не в прямому значенні в залежності від почуттів та прийняті трьох наук: 1) фізика, де розглядається природа і відношення явищ; 2) практика, яка потребує досягнення цілей та особистого щастя; 3) семіотика або логіка, зазначає явища та шляхи придбання, поширювати знання про предмет, що супроводжується логічним викладом думок.

На основі природного закону Дж. Локк приписує людині перш за все право зберігати себе. Це право говорить про необхідність права володіти речами, які потрібні для подальшого життя.

Дж. Локк був також активним захисником віротерпимості, котра в той час в Англії була мало відома. Як суспільству, кожній церкві він приписує всі права людства. Так зароджувалася мораль у суспільстві стосовно церковного права, що має неоднозначний вплив на особу та державу [8, с. 31]

Одним із факторів праворозуміння у російського правознавця Б. Чичеріна є тлумачення свободи як джерела права і моралі та розуміння ролі особистості у процесі формування громадянського суспільства і держави. Спираючись на таку філософську концепцію свободи, Б. Чичерін визначав право як "взаємне обмеження свободи під загальним законом, що є невід'ємною належністю всіх людських суспільств", і поділяв його на право об'єктивне, тобто сам закон, що окреслює межі зовнішньої свободи і встановлює права та обов'язки індивідів, і право суб'єктивне, тобто "законну свободу щось робити чи вимагати". Б. Чичерін вбачав джерело права у свободі, а не в законі, а свобода, на його погляд, тільки тоді стає правом, коли вона освячена законом, який "визнає і визначає свободу". Б. Чичерін сформулював і дефініцію держави як "союзу вільного народу, пов'язаного законом в одне юридичне ціле, яким управляє верховна влада для загального блага". Людським союзом окрім держави у нього є і сім'я як "перша сходинка людського співжиття", і церква, і громадянське суспільство як "сукупність приватних відносин - економічних, розумових і моральних - між особами". Вище окремих союзів Чичерін ставив людину, розглядаючи всі союзи як "щось скороминуще, швидкоплинне". Він вважав, що хоч держава і є "верховним людським союзом", але управляє лише "сукупними інтересами народу" і не може втручатись у внутрішні справи ні індивіда, ні жодного з окреслених союзів. Громадянське суспільство — це не організм, а переплетення приватних інтересів і потреб, яке ставить у залежність від себе державу, водночас підпорядковуючись їй як єдиному юридичному цілому, оскільки саме громадянське суспільство є головним джерелом "сил і засобів, основ держави". Насправді воно теж

стоїть над державою, незалежне від неї, тому що у громадянському суспільстві, побудованому на фундаменті індивідуалізму, зосереджені найвищий духовний і економічний потенціал, наука, мистецтво, релігія, на які функції державної влади не поширюються [9, с. 97].

Таким чином, можна зробити висновок, що дослідження права обумовлені необхідністю та забезпечення фундаментальних історичних знань про предмет теорії держави та права; ознайомлення з основами права, що базуються на працях К.О. Неволіна, а також на працях інших відомих науковців. Вчення про право є важливими для підтвердження збалансованості правового регулювання, суспільно необхідного в той чи інший момент життя як у минулому, так і в майбутньому, а також отримання відповідного досвіду вдосконалення регулювання та модернізації правової основи сучасного суспільства.

Список використаних джерел

1. Неволін К. А. Енциклопедія права Том 1 – 352 с.
2. Бебик В. М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика: Моногр. — 2-е вид., стереотип. — К.: МАУП, 2001. — 384 с.
3. Вчення Т. Гоббса про державу і право. «Історія політичних і правових навчань» під редакцією д.ю.н., професора О. Е. Лейста.
4. Essay upon the original and nature of government. - 1672 г.
Сочинил Observation de origine domini contra Hobbium, Miltonum Grouum. 1653; сверх того Patriarcha, 1680.
5. Філмор, соч. jus regium, 1684.
6. The Oceana. Lond., 1656. – Полное издание сочинений Харрингтона, omitted in Mr. Toland's edition. London, 1737. In-fol.
7. Локк Дж.. Выбранные работы. – К.: Основы, 2001. – 265 с.
8. Чичерин Б.; Областные учреждения России в XVII веке. – М. 1856. – 594 с.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУЧАСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Головченко Я.А., студент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – д.ю.н., професор С.В. Бобровник

Питання реформування законодавства залишається актуальним для багатьох країн світу, оскільки держава як суспільно-політичне явище постійно змінюється. З'являються нові явища, зникають старі, і саме через це держава має регулювати сфери суспільних відносин для забезпечення існування верховенства права, а отже й громадянського суспільства.

Будь-яке суспільство може існувати лише завдяки існуванню законів. А для того, щоб удосконалити законодавство, необхідно розуміти його ціль та цінність для суспільства. В цьому відношенні принагідно згадати слова К.О.Неволіна про те, що закони необхідні суспільству, тому що «людина живе в суспільстві. Живучи в суспільстві, вона повинна дотримуватися законів суспільства, якщо хоче насолоджуватися їх благодіяннями і не бажає бути несправедливим. Але не знаючи їх, вона не може діяти аналогічно з ним»[1, с.59].

Однак, «для управління людьми в їх суспільному житті одного внутрішнього закону недостатньо. Якщо розум їх недостатньо освічений, то вимоги закону внутрішнього й узагалі можуть бути для них недостатньо зрозумілими; у такому випадку необхідно, щоб закон зовнішній прямо й зрозуміло відобразив ці вимоги»[1, с.30].

Окрім цього існує ще багато аспектів, які безпосередньо або опосередковано впливають на поведінку громадян – а отже розвиток або деградацію державного утворення.

Не можна не погодитися із думкою К.О.Неволіна про те, що й у сфері права кожен слідує власному розумінню. Один підтримує одну точку зору, а інший – зворотну. Звідси виходить, що й судження про один і той же предмет будуть абсолютно відмінними[1, с.31].

Отже, «щоб змінити можливість трактування закону, необхідно, щоб існував такий зовнішній закон, який розкриє всі випадки й події, щоб люди в будь-якій ситуації мали чітке визначення закону і трактували його правильно. Щоб не було жодного сумніву або іншого шляху трактування правової норми»[1, с.31].

Вирішення цієї проблеми може бути багатоаспектним, але найголовнішим є те, що необхідно розібратися з тим, хто, як і з якою метою встановлює норму. Оскільки будь-яка дія має певну причину, спосіб виконання і наслідки даної дії, то ми можемо визначити, хто приймає закон і вдосконалимо подальші шляхи, зменшивши негативний вплив інших явищ. Якщо рівень знань правника та розуміння законодавства знаходиться на належному рівні, тоді ми вирішуємо дану проблему повністю.

У зв'язку з цим теоретична розробка проблем ефективності законодавства є першочерговим завданням, від вирішення якого залежить характер багатьох інших правових питань. Актуальність детального аналізу ефективності законодавства очевидна, оскільки в юридичній практиці теоретичні моделі ефективності права та законодавства дозволяють чітко окреслити шляхи вдосконалення чинної правової системи.

В юридичній літературі відсутня єдність у теоретичних поглядах на поняття ефективності законодавства, що призводить до суперечностей у правотворчій діяльності та практиці застосування законодавства. В юридичній науці ефективність закону визначається як співвідношення між цілями правових норм, що містяться в законі, та результатом їх дії, тобто ступінь досягнення цілей закону при його реалізації[2, с.210].

Можливо виокремити такі аспекти ефективності сучасного законодавства:

- 1) статичний аспект ефективності, що визначає ступінь сталості регуляторного впливу;
- 2) динамічний ефект ефективності, який визначає можливості правового врахування суспільних змін;
- 3) евристичний аспект ефективності, що визначає можливості перспективного розвитку регулювання[3].

Виокремлюють такі основні фактори, що визначають ефективність роботи законодавства:

- 1) правильне визначення мети закону;
- 2) подальше вдосконалення чинного законодавства;
- 3) врахування засобів досягнення цілей правових норм і соціальної корисності самих норм;
- 4) послідовна інтенсифікація законодавства;
- 5) підвищення ефективності процесу правореалізації;
- 6) вдосконалення механізму правового регулювання суспільних відносин;
- 7) належний рівень правосвідомості і правової культури[4, с.60].

Слід особливо наголосити на тому, що національне законодавство перебуває на перехідному етапі його перетворення з інструменту адміністративно-командного регулювання в засіб забезпечення політичної та економічної свободи особи. Сьогодні ми стаємо свідками оновлення національної правової системи: приймаються нові нормативні акти, що докорінно змінюють регулювання багатьох сфер суспільних відносин, реформуються цілі галузі законодавства, правові інститути. Але попри зростання загального обсягу нормативного матеріалу варто зазначити наявність багатьох проблем, що виникають під час формування та функціонування українського законодавства. Насамперед, це колізійність нашого законодавства. Колізія – це стан дії кількох правових актів чи норм, як правило, нормативного характеру, що прийняті одним або різними суб'єктами правотворчості, які спрямовані на регулювання одних і тих самих суспільних

відносин, а застосування кожного з них дає різний, зокрема протилежний, результат[5, с.49].

Наступна проблема ефективності національного законодавства – це нестабільність чинного законодавства.

В сучасних українських правових реаліях слід відзначити таку тенденцію: досить часте внесення змін та доповнень в нещодавно прийняті закони, що свідчить про поспіх під час їх підготовки, а також про юридично недосконале змістовне опрацювання проектів. Вважаємо, що часті зміни правових приписів підривають авторитет закону, знижують його творчий потенціал. Законодавча база має бути стабільною, не зазнавати швидких і численних змін. Тільки в такому випадку вона буде ефективним засобом формування й закріплення нової політичної та економічної системи країни. Але при цьому слід пам'ятати про те, що закони не мають стояти осторонь прогресу людства: з бурхливим розвитком суспільних відносин прийняті закони повинні поліпшуватися і йти в ногу з часом[6].

Слід виокремити ще одну проблему ефективності українського законодавства, а саме: неадекватність законів соціально-політичним реаліям. Перехід від однієї соціально-політичної системи до іншої, який відбувся в нашій країні, супроводжується порушенням сталих відносин, виникненням тимчасових перехідних форм, а в такий період об'єктивно виникає потреба в адекватних динамічних формах правового регулювання, які повинні орієнтуватись на демократичні засади життя та забезпечувати реалізацію принципу законності в політико-правовій сфері[7].

Проблеми чинного українського законодавства полягають не тільки в недоліках законотворчості. Досить часто якісний закон не знаходить свого адресата через відсутність матеріально-технічних, організаційних, правових, інформаційних та інших засобів забезпечення його дії. Слабка реалізація закону, його бездіяльність створюють сприятливе середовище для деформації правосвідомості та правового життя. Слід погодитися з Т.Н.Гуровою, яка зазначає, що будь-який закон має містити три складові: матеріальні норми, що закріплюють за суб'єктами права й обов'язки; процесуальні засоби захисту реалізації прав і обов'язків, що забезпечують, по суті, формальну рівність нерівних суб'єктів, і, крім того, процесуальні засоби захисту та поновлення порушеного права[8].

Поміж тим, на підставі вивчення реальних процесів, що відбуваються в сфері державно-правового регулювання суспільних відносин в Україні, П.М.Рабінович окреслює такі тенденції щодо підвищення ефективності законодавства: радикальне якісне оновлення права, формування нових галузей; інтенсифікація законодавчої діяльності, збільшення її кількісних показників; утворення різноманітних джерел права, що відбувається внаслідок плюралізації суб'єктів правотворчості в економічній сфері, і збільшення ратифікованих Україною міжнародно-правових актів, які вводяться до системи національного права; зменшення рівня формалізованості права, ступеня визначеності його норм, що виявляється у розширенні сфери приватноправового регулювання, застосуванні загальнодозвільного типу правового регулювання[9].

На нашу думку, в цих умовах різко зростає значення наукового і, насамперед, юридично-соціологічного забезпечення законодавства. Наука(юриспруденція, соціологія, соціологія права) як специфічний соціальний інститут, покликаний і здатний формулювати й відстоювати інтереси суспільства в цілому, повинна зайняти активнішу позицію. Слід активніше проводити ініціативні дослідження ефективності чинного законодавства, доводячи результати цих досліджень до відома не лише законодавця, але й зацікавлених осіб, роблячи їх предметом публічного обговорення[10].

Таким чином, основними тенденціями розвитку сучасного законодавства України є: інтенсифікація законотворення; підвищення соціальної значущості закону; поява нових нормативно-правових галузей; поява комплексних галузей; необхідність уніфікації нормативно-правових приписів у межах системи нормативно правових актів та джерел

права в цілому; створення комп'ютерних способів систематизації нормативно-правових приписів; ліквідація деформацій у системі нормативно-правових актів України[11].

Список використаних джерел

1. Неволін К. «Енциклопедія законодавства».
2. Лапаєва В.В. Соціологія права. – М., 2000.
3. Мельник О.М. Національне законодавство: фактори ефективності та шляхи вдосконалення // права система України в умовах сучасних національних та міжнародних тенденцій розбудови державності: монографія – К.: Кондор-Видавництво, 2012. – с.54-74.
4. Лилак Д. Колізії наукових поглядів на поняття «законодавство» і практичну необхідність його нормативної легалізації // Право України. – 2007. - №2. – С.48-51
5. Гурова Т.Н. Актуальные проблемы теории источников права: Дис. ...канд. юрид. наук. – Самара, 2000.
6. Рабінович П.М. Юридична техніка законотворення в Україні і загальні проблеми // Вісник Академії правових наук України. – 1998. - №2(13). – С.21-34.
7. Соци И. Общая теория населения. Т.2. – М.: Прогресс, 1977. – 519 с.
8. Скакун О.Ф. Теория государства и права. – Х.: Фирма «Консум», 2000. – 704 с.
9. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-е, зі змінами. навч. посібник. – К.: Атіка, 2001. – 174 с.
10. Сиренко В.Ф. Интересы – власть – управление. – К.: Наукова думка, 1991. – 156 с.
11. Введение в теорию государственно-правовой организации социальных систем \ под общей ред. Е.Б.Кубко. – К.: Юринком, 1997. – 192с.

ДУХ І ЛІТЕРА ЗАКОНУ

Дементова О.Р., студентка Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник - д.ю.н. професор С.В. Бобровник

Єдність та боротьба, нерівнозначність та нестабільність у співвідношенні букви і духу законів цікавить людство вже майже три століття. Співвідношення та змістовне наповнення понять «дух закону» та «буква закону» впродовж століть неодноразово змінювалося. Якщо зміст «букви закону» є більш-менш зрозумілим – це сукупність законодавчих та підзаконних актів, тобто система законодавства, то поняття «дух закону» нашою думкою про метафізичне його наповнення. Але це не зовсім так. Шарль-Луї Монтеск'є, французький філософ-просвітник, автор філософського трактату «Про дух законів», ввів поняття духу законів та наповнив його конкретним змістом. Так, дух законів детермінується, на його думку, конкретними чинниками природного (кліматогеографічного), соціально-історичного, господарсько-економічного, морально-політичного характеру. Саме ці чинники справляють сукупний причинний вплив на практику юридичної нормо творчості, на особливості законодавства.

Видатний філософ відзначив величезну роль у формуванні права та законодавства зовнішніх по відношенню до них самих факторів, а саме – різноманітних сфер суспільного життя та навіть чинників природного (кліматогеографічного) характеру. Завдяки такій характеристиці духу закону, це поняття позбавилося нальоту містики, але не певної таємничості. Також у працях важливого значення для розуміння сутності розуміння духу і літери закону мають ідеї К. Неволіна. Вчений зазначав, що є:

1. необхідність фізична. Річ, над утворенням якої працює законодавець, становить природа – природа людини і природа зовнішня; поприще, де законодавець знаходить діючим людину і сам діє, є також природа. Але маючи справу з природою, діючи у сфері природи, люди неодмінно повинні узгоджуватися з незмінними її законами. Особливо великий вплив на дух і розвиток законодавств мають властивості племені, до якого відноситься народ і властивість землі, де він живе, як-то: її величина, фігура положення щодо інших країн, клімат, плодючість і т.і.

2. необхідність моральна. У серці людини відображаються заповіді Божественні і при всіх своїх діях вона намагається поставити себе у відповідність з їх вимогам. 3. існує

необхідне відношення між усіма напрямками діяльності народної. Таким чином, під впливом особливої релігії, наук, мистецтв, занять і т.і. розкривається і особливе законодавство.

4. є необхідність історична. Життя кожного народу розвивається в необхідному порядку марно захотів би хто - не будь переступити свого часу. Справжній стан народу завжди знаходиться в тісному зв'язку з минулим, марно захотів би хто - небудь раптом відмовитися від усього свого минулого.

5. є необхідність всесвітньо - історична. Кожний народ бере участь певним чином в здійсненні ідей людства, має при цьому ділі свою особливу задачу, він повинен виконати її неодмінно.

6. нарешті, необхідність логічна. Як між усіма частинами одного і того ж узаконення по самій її суті знаходиться необхідне співвідношення, так і між усіма частинами законодавства знаходиться подібна відповідність. Відоме в освіті однієї частини узаконення тягне за собою відоме в освіті іншій; відоме утворення однієї частини законодавства вимагає відповідної освіти в іншій.

Цей необхідний порядок речей виявляє над людьми свою дію насамперед без їх волі і свідомості. Перебуваючи під пануванням необхідності, вони так само несвідомо виконують її веління і здійснюють свою долю як несвідома істота фізичне повинується освітній силі природи: самі собою абсолютно гармонійно влаштовуються між ними все відносини; само собою законодавство отримує у них належний розвиток і напрямок.» [1, С.50].

Підтримуючи загалом таку позицію, спробуємо встановити, що ще окрім перелічених чинників впливає на формування «духу» закону, чому одні й ті самі норми неоднаково втілюються у суспільне життя в різних державах в різні часи. Дилема духу та букви закону пов'язана з тим, що ніколи сума окремих складових, якими є сукупність норм законодавчих актів, не дорівнюватиме Закону, системі законодавства і, тим більше, праву. Процес прийняття закону супроводжується багатьма чинниками, які ні нормувати, ні врахувати, ні передбачити неможливо: на чітко, однозначні та несуперечливо сформульовані норми законів – результат законодавчого процесу – впливає безліч факторів позараціонального характеру: інтереси різних суб'єктів законодавчого процесу, боротьба та лобювання інтересів, безліч факторів гносеологічної та психологічної природи, дія випадковостей тощо. Ще складнішим з огляду на можливість раціоналізації, ще більше факторів, які виходять за межі раціональних конструкцій, притаманні процесам реалізації та застосування законів. У процесі тлумачення правових норм неабияку роль відіграють ідеї, погляди, що панують у суспільстві та ті, яких дотримується особа, яка тлумачить закон, суб'єктивність, індивідуальність, досвід такої особи. На процес прийняття, реалізації, застосування, охорони та тлумачення закону, навіть найкращого, тобто такого, який би, з формального боку, не суперечив би іншим актам законодавства, та, зі змістовного, ефективно врегульовував би конкретні суспільні відносини, мають вплив явища, які аж ніяк не вписуються в той ідеал раціональності, який представлений класичною теорією права, яка спирається на матеріалістичну діалектичну філософію. До речі, теорія права й досі базується на дещо застарілих світоглядних та методологічних позиціях. Для сучасного рівня розвитку теорії права не є притаманним абсолютний диктат матеріалістичної діалектики, оскільки філософська думка пішла набагато далі діалектичної картини Всесвіту [2, С.318]. Так, у механізмі правового регулювання, який за своєю природою та метою є раціональним явищем, окрім суто юридичних засобів, за допомогою яких і здійснюється таке правове регулювання, присутні багато засобів, які мають позараціональний (нераціональний, ірраціональний) характер: «Елементи механізму правового регулювання впливають на суспільні відносини не тільки специфічно юридично. Наприклад, норми права, актів законодавства, рішень судів впливають на поведінку людей і на суспільні відносини інформаційний, психологічний, ідеологічний вплив. Під впливом формуються психологічні установки, мотиви поведінки

людей. В реальній дійсності спеціальні юридичні засоби та способи впливу на поведінку людей поєднуються в різних комбінаціях з неюридичними» [3, С.271].

З іншого боку, навпаки, завдяки юридичним законам та вміщених в них правових нормах відбувається «раціоналізація» людської поведінки: «Норми надають можливість порівняння різноманітних людських дій та вчинків; норма стає абстрактною, а людська поведінка такою, що «зважується» та «обчислюється» [4, С.580]. Причому відомо про тісний взаємозв'язок різного типу соціальних норм – правових, моральних, політичних, релігійних тощо та відомо про те, що їх повна диференціація можлива лише в межах теоретично-наукового аналізу. В реальному житті вони нероздільні та найбільш тісним чином взаємопов'язані.

Нормативність є показником раціональності, розумності людської діяльності. Б.О. Кістяківський зазначав: що їх створює людський розум, вони є результатом розумної діяльності людини... Властива правовій нормі загальність робить її ріднею логічного поняття» [5, С.191]. Вчений вважав, що раціональне становить основну та найсуттєвішу рису саме правової норми (на відміну від, наприклад, релігійної норми), але раціональність є складною та багатомірною, оскільки норма складається не з одного, а з декількох понять. Майже сторіччя тому він писав про те, що «...слід визнати як фікцію ототожнення права, втіленого у правових нормах, з правом, здійснюваним у житті в правових стосунках і в індивідуальних правах та обов'язках» [5, С.194]. І хоча право не можна назвати формалізованою системою, як, наприклад, математику, навіть якщо воно і було б піддане формалізації [6, С.31], нормативність права детермінує його раціональний характер. Так, раціональне в праві детермінується прикладним характером права, оскільки в праві міститься знання, яке передбачає його реалізацію в правовій діяльності, втілення в реальне життя, орієнтацію на вирішення соціально-практичних проблем.

Сформульовані у законах юридичні норми є одими з найважливіших елементів цілісного механізму правового регулювання, що представляє собою систему юридичних засобів та є ефективним елементом раціоналізації людських відносин. Закон, який є певною схемою, шаблоном, зводом правил поведінки, являє собою більш глобальну спробу раціоналізації навколишнього середовища, спробу примусити суспільство існувати за певними нормами. Але без врахування «духу» законів, позараціонального боку окремої норми, конкретного закону «буква» закону є нежиттєздатною. Оскільки закон створюється людьми та для людей, ними ж реалізується та охороняється, він ніколи не позбавиться позараціонального елемента. В процесі створення, реалізації та охорони закону незмінно присутній комплекс психологічних та гносеологічних феноменів – ідея, афекти, емоція, інтуїція, воля, віра, почуття, відчуття, переживання тощо: «...рішення приймається особистістю, на яку впливають не просто факти, а факти, що мають певний емоційний фон...» [7, С.49]. Однак аналіз емоційної, почуттєвої сфери в праві ускладнюється обмеженими можливостями їх констатації та реєстрації: «Було б... помилкою вважати, що вплив почуттів вичерпується лише... яскравими випадками... хто знає, чи не відіграють серйозну роль ті ж відчуття взагалі у виборі тих чи інших передумов, які полягають в глибинній основі всякої правової системи, чи не визначаються в значній мірі усі наші важливі суперечки глибинними відмінностями в несвідомих течіях наших почуттів» [8, С.14].

Дослідження співвідношення букви та духу законів, раціонального та позараціонального, знаходиться ще тільки на початку свого шляху. Лише буква закону є «законнонародженою» дитиною, тоді як «дух» закону все ще на правах «байстрюка» в сучасній вітчизняній науковій думці. Безумовно, предмет наукового дослідження – дух та буква закону вимагають неабияких спільних зусиль з боку юристів, філософів, психологів, соціологів. Ґрунтовно дослідити таке співвідношення фактично означає остаточно відповісти на питання про походження права та закону, надати універсальне визначення праву та закону, з'ясувати, яким чином співвідносяться позитивне та

природне право, тобто, врешті-решт, вивести ідеальну формулу законотворення та законореалізації. Тобто надати відповіді на найбільш складні питання, над якими юристи та філософи б'ються вже багато століть. Гальмом у дослідженні цих питань є методологічна «спадщина» в особі її величності матеріалістичної діалектики, яка в юридичній сфері призвела до панування міцного юридичного позитивізму, в межах якого такі поняття, як «дух законів», «позараціональне в праві», «нераціональне в праві» та «ірраціональне в праві» є табу.

Список використаних джерел

1. Неволін К. А. Полное собрание сочинений К. А. Неволіна. - СПб., 1857-1859/ Энциклопедия законовещения.
2. Венгеров А. Б. Теория государства и права : учеб. для юрид. вузов. – М. : Новый Юрист, 1998.
3. Теория государства и права. Учеб. для юрид. вузов и факультетов. Под ред. В. М. Корельского и В. М. Перевалова. – М. : Издательская группа НОРМА-ИНФА.М, 1999.
4. Современный философский словарь / Под общ. ред. д. ф. н. проф. В. Е. Кемерова. – 2-е изд., испр. и доп. – Лондон и др. / Парапринт, 1998
5. Кістяківський Б. О. Рациональне та ірраціональне у праві // Кістяківський Б. О. Вибране. Бібліотека часопису «Філософська і соціологічна думка», серія «Українські мислителі». Пер. з рос. Л. Г. Маліновської; упоряд., передм. і примітки Л. Г. Депенчук. – К. : Абрис, 1996.
6. Бабаев В. К. Советское право как логическая система. – М. : МВД СССР, Редакционно-издательский отдел
7. Юридична психологія : підручн. для студ. юрид. вищ. навч. закл. і фак. / В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв та ін; За заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. – К. : Ін Юре, 1999
8. Покровский И. А. «Иррациональное» в области права» / Отдельный оттиск из журнала «Юридический вестник», кн. XI (III). – М., 1915.

ВПЛИВ ІДЕЙ К. О. НЕВОЛІНА НА ФОРМУВАННЯ ПІДХОДУ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВА

Палагнюк В.О., студентка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – к.ю.н., асистент О.Г. Кобан

Основна проблематика визначення питань, що стосуються розуміння права, в сучасних умовах не полишає своєї актуальності. Система підходу до вирішення питань правової природи феноменів правових явищ залежить від обраного праворозуміння. Для формування повного розуміння підходів до визначення права потрібно розглянути еволюцію розуміння цього поняття.

Серед науковців, що займалися зазначеними дослідженнями необхідно назвати К. О. Неволіна, О. О. Жиліна, М. І. Палієнка, М. К. Ренненкампа, С. В. Пахмана, М. А. Гредескула, А. М. Фатєєва, Б. О. Кістяківського, Є. В. Спекторського, М. М. Ковалевського, С. С. Дністрянського.

Вагому роль у цей період у становленні філософсько-правових досліджень у Росії та Україні відіграла «Енциклопедия законовещения»

К.О. Неволіна. Одним із найважливіших напрямів його наукової діяльності було звернення до проблематики виникнення, історичного розвитку та поняття права.

Актуальність роботи визначається неоднозначністю подання визначення поняття «право».

Для повного розкриття сутності права були поставлені такі завдання:

1. Проаналізувати наукову літературу з проблеми визначення поняття «право».
2. Розглянути основні підходи до визначення права.
3. Проаналізувати вплив ідей К. О. Неволіна на формування підходу до визначення права.

До одного з найбільш поширених типів праворозуміння можна віднести природно-правовий, який цікавив науковців ще з стародавніх часів.

Суть даної теорії права полягає в тому, що право можна розділити на два типи: позитивне і природне. Право позитивне виражається в законодавстві і нормативно-правових актах прийнятих державою. В той час, як природне право - це норми, які беруть свій початок в свідомості людини або мають божественне походження. Позитивне право (по суті, законодавство) не є сталою категорією, тобто є змінним. Природне право, навпаки, постійне і не може бути зміненим ніким. Істотно, що природне право превалює над позитивним.

Прихильниками природно-правових ідей були також давньогрецькі філософи (Сократ, Платон, софісти, стоїки) і римські юристи доби імперії (Павло, Ульпіан).

До недоліків природно-правового підходу до права можна віднести:

По-перше, природні права не мають чітко вираженої форми, що сприяє розвитку полеміки що до їх тлумачення, особливо використання цього тлумачення в ідеології.

По-друге, природне право нічим і не ким не може бути гарантованим. Іншими словами, природне право - це ілюзійне поняття, тобто бажане. Такий соціальний інститут не може бути дієвим, якщо під нього можна «підвести», що завгодно.

По-третє, теорія природного права не є ефективною в питанні вирішення правових колізій, які виникають у результаті реалізації суб'єктами своїх природних прав. Перед нами постає чи не найголовніше питання: «Чи не приведе конкуренція природних прав різних суб'єктів до «війни всіх проти всіх»?», про що стверджував Т. Гоббс.[2,с.59]

До наступного не менш вагомому типу праворозуміння можна віднести історичний тип. Правовий розвиток історична школа вбачає в «спокійному» процесі. Її представники були проти всяких суттєвих змін чинного права під приводом, що законодавче втручання в розвиток права суперечить ментальності кожного народу. Вони вважають, що звичаєве право і є ідеальною формою права.

Отже, відповідно до історичної школи права, право може розглядатись, як засіб протидії режиму сваволі з боку окремих представників держави, а іноді й держави в цілому. Право також забезпечує порядок у суспільстві, а суб'єкти правовідносин одержують чітку модель правил поведінки.

Аналізуючи слабкі сторони історичної школи права, можемо говорити про фактичне ігнорування права в плані його змістовності, а правові звичаї часто не відповідають дійсним суспільним відносинам. Як наслідок, нормативне регулювання відстає від потреб соціуму.

Говорячи про різні підходи до праворозуміння, можемо віднести юридичний позитивізм до загальнопоширених. До представників теорії юридичного позитивізму можна віднести А. Меркеля, Д. Остіна, К. Бергба, Г. Шершеневича та ін.

За основу юридичного позитивізму були взяті окремі тези філософського позитивізму, зокрема, позитивісти заперечували визнання категорії «сутність», стверджували неможливість її пізнання, і обмежували науку встановленням послідовності явищ на основі емпіричного методу. Г. Дж. Бермам вважав, що «Лютеранські реформісти були в якомусь сенсі макіавеллістами: вони скептично відносились до здатності людини створити такий людський закон, котрий відображав би закон вічний ... Цей лютеранський скептицизм дозволив виникнути теорії права - юридичному позитивізму, котрий приймав закон держави, як морально нейтральний засіб, проте як ціль знаряддя для вираження волі суверена та забезпечення покірності їй».[3,с.62]

Для позитивістів «поняття права завжди та скрізь було та є чисто формальним» (К. Бергб). Згідно з цим напрямом, юридична наука - це наука, яка вивчає позитивне право.

Завдання теорії права юридичний позитивізм вбачав у простому описі і систематизації правових норм, їх логічному аналізі. К. Бергб так визначав суть права: «лише те, що функціонує як право, є правом».

На думку представників цієї школи, юридична наука повинна заперечувати будь-яке судження про те, чи є право хорошим або поганим, справедливим або несправедливим. «Право це норма, яка об'єктивно надана і не потребує ніякого

виправдання. Ніякі бажання про те, яким воно повинно бути, теорію права не повинно цікавити. Юридичний позитивізм став основою формально-догматичної юриспруденції, так як формально-логічний аналіз норм права і їх систематизація була визнана єдиним завданням юридичної науки. Право розглядалося як засіб «соціального компромісу» [3,с.71]

Діючі норми права розглядалися позитивістами як непорушна догма, а основне завдання юристів - систематизація і тлумачення численних юридичних норм, створення системи абстрактних понять, із яких випливає соціальний аспект розуміння сутності права. Відповідно до юридичного позитивізму, до джерел права відноситься державна влада, яка володіє примусовими заходами.

Представники юридичного позитивізму абсолютизують розуміння права як сукупності норм, відділяючи право від неюридичних явищ, а основне завдання науки вбачають в формально-догматичному вивченні права «із самого себе». Юридичний позитивізм своїм твердженням про те, що закону не властива етична оцінка, об'єктивно виправдовував беззаконня, якщо воно формально санкціоновано.

Однією з головних слабких сторін юридичного позитивізму можна вважати ігнорування змістовності права, а саме юридичні норми в моральному аспекті. Також, втрата зв'язку між правом та справедливістю. «Неважливо, що саме написано, важливо - що написано».[3,с.72]

Отже, право зводиться до законодавчих актів держави. Юридичний позитивізм заперечує значення ціннісного і сутнісного підходів до розуміння держави і права, обмежуючись емпіричними та формально-догматичними методами.

Досить поширеним напрямом у праворозумінні є також соціологічна школа права. Представники цієї течії - прихильники прагматизму, тобто згідно з їх вченням « право » - це адміністративні акти, судові рішення і вироки, звичаї.

Представники цього напрямку розглядають право в «дії», у процесі застосування. Правовою нормою має казуїстичний характер. Здатністю творити право наділені судді: право складається з норм, які встановлюються судом, визначаючи права та обов'язки сторін. «Право треба шукати не в нормах, а у самому житті».

Для представників цього напрямку писаний закон - це шаблон, який потрібно заповнити змістом, а робити це мають судді.

В умовах нашої дійсності, коли система державної влади, у тому числі судової, украй недосконала, важко навіть уявити, що відбудеться, якщо як модель побудови правової системи й механізму реалізації й захисту права покласти цей підхід. Ми не маємо жодних гарантій проти сваволі суддів, прокурорів й адміністрації.

Повернувшись з Берліна, К. О. Неволін перебував під впливом вчень Гегеля й Савіньї, тому виклав власну концепцію до праворозуміння відповідно до уявлень історичної школи права. Саме ця школа мала значний вплив на розвиток вітчизняної політико-правової думки.

К. О. Неволін запропонував власний концепт сприйняття права. Відповідно до історичної школи права, немає єдиного, загальнолюдського права, він вклав ментальний контекст у праворозуміння. Право розглядалось як результат історичної еволюції. Право кожного народу створюється поступово і самостійно, як і мова кожного народу.

Але підхід К. О. Неволіна до розуміння права і причин його розвитку набагато ширший, ніж у прихильників історичної школи. Він вважав, що історичній школі бракувало філософського духу. «Права і обов'язки у суспільстві визначаються і охороняються законом. Правило, за яким повинні діяти моральні істоти у суспільстві, якщо вони не хочуть відмовитися від самого життя суспільного, може бути назване законом суспільним.»[1,с.23]

Особливу роль правознавець надавав філософському підходу, оскільки філософські знання про право дають можливість правильно розуміти чинні закони, поважати їх і прагнути виконувати.

У середині XIX ст. у вітчизняній правовій думці розповсюдженими також стають ідеї позитивізму як наслідок процесу кодифікації у Західній Європі та прийняття Зводу законів Російської імперії. Тобто, об'єктивною передумовою розвитку юридичного позитивізму була потреба в інтенсивному розробленні догм права, емпіричних узагальнень, класифікації і систематизації законодавства в зв'язку з реформами 60-70-х років XIX ст. у Росії.[6,с.65]

Як наслідок, перебільшення значення формально-догматичного методу в пізнанні права й ототожнення в суспільній свідомості поняття права і закону. У Зводі законів почали шукати все чинне право, тоді як Звід цей було складено лише із законів; звідси виникло припущення, що чинне законодавство і є правом взагалі, що право і законодавство тотожні, тому вивчати законодавство, означає вивчати право, а знання законів є знанням права взагалі, правознавством

Розвиток визначення поняття права має самостійну систему еволюційного розвитку. Це можна чітко прослідкувати у співвідношенні права природного і права позитивного. У позитивному праві можуть бути несправедливі норми, норми ж природного права містять у собі початки справедливості. Позитивне право національне, правова система кожної країни характерна своїми особливостями, тоді ж як природне право має загальнолюдський характер. Право виступає обмеженням свавілля з боку окремих представників державного апарату влади, оскільки його правовий статус чітко сформульований, окреслені межі повноважень і компетенції, вихід за які є порушенням правових приписів.

Вплив К.А. Неволіна на розвиток поняття права не обмежувався лише позиціями однієї правової школи, науковець також прагнув об'єднати різні підходи і знайти новий напрям в теорії права, який дозволив би поглибити теоретико-правові дослідження. В його правовій теорії простежуються як позитивні принципи теорії природного права, що полягали в утвердженні ідеї природних, невідчужуваних прав людини, підходи історичної школи, так і вплив філософії права Гегеля, а також елементи соціологічного підходу.

К.О. Неволін, по суті, заклав в Київському університеті основи нової школи права, яку можна охарактеризувати як історико-філософську. Центральною її ідеєю було вчення про філософію законодавства, що за його визначенням «закладає вищі витoki кожного законодавства». Його правові погляди зберігають актуальність і в сучасних умовах розбудови правової держави.

Я вважаю, що підхід до праворозуміння має визначатись згідно з вченням історичної школи права, де право визначалось як загальнообов'язкове правило поведінки, що носить сталий характер, має чітку форму, як правило, закріплену в письмових джерелах, що забезпечує досить простий порядок його застосування. Беззаперечним є й те, що норми природного права містять у собі початки справедливості й мають загальнолюдський характер. Саме природне право і є, власне, правом.

Список використаних джерел

1. Гриценко І. С. Філософія та енциклопедія права в університеті Святого Володимира / І. С. Гриценко, В. А. Короткий. – Київ: Либідь, 2011. – 560 с. – (978-966-06-0601-2). – (Пам'ятки правничої думки Київського університету).
2. Загальна теорія права / М. І.Козюбра, С. П. Погребняк, О. В. Цельєв, Ю. І. Матвєєва. – Київ: Ваїте, 2015. – 391 с. – (978-966-2310-40-5). – (X0я73-1).
3. Машков А. Проблеми теорії держави і права. Основи / А. Машков. – Київ: К.І.С., 2008. – 470 с. – (978-966-2141-10-8). – (X0я73-2).
4. Неволін К. А. Энциклопедия законовѣдения / К. А. Неволін. – Киев: В унив. тип., 1839. – 633 с. – (1839-1840). – (X).
5. Неволін К. А. История Российских гражданских законов. Сочинение / К. А. Неволін. – Санкт-Петербург: В тип. Императорской Академии Наук, 1851. – 546 с. – (X).
6. Антологія української юридичної думки / [В. Ф. Погорілко, І. Б. Усенко, Н. М. Пархоменко та ін.]. – Київ: Юридична книга, 2005. – 944 с. – (966-7791-22-X).

НЕОБХІДНІСТЬ І ПРАВО У СПРИЙНЯТТІ К. НЕВОЛІНА

Корягіна О.К., студентка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник - д.ю.н., професор С.В. Бобровник

Розвиток сучасного суспільства надає особливого значення процесам правового регулювання суспільних відносин. Право виступає своєрідним інструментом, який дозволяє пришвидшити розвиток та вдосконалити суспільні відносини. Це набуває особливого значення в сучасних реаліях України, яка перебуває в стані реформ, прагнучи до європейських цінностей. Але саме утвердження в суспільстві принципу верховенства права робить це суспільство цивілізованим, а запропоновану тему особливо актуальною в усі часи.

Дослідженню права як цінності приділили увагу у своїх працях такі вчені як В. Д. Зорькін, В. О. Туманов, В. П. Тугарінов, В. С. Нерсисянц, Н. Неновскі, А. Поєзна, М. Михайлова та ін. Соціологічне дослідження права свого часу здійснювали, зокрема: С. А. Муромцев, М. М. Коркунов, М. М. Ковалевський, Б. О. Кістяківський, Ю. О. Тихомиров та ін.

Так, німецький філософ Рудольф фон Ієрінг вважав, що право є сукупністю життєвих умов суспільства... [1, с.371]. В свою чергу, Ю.С. Зав'ялов коментуючи роботу Р.Ієрінга зазначає, що право виступає як «сукупність діючих в державі примусових норм»[2, С. 111].

Засновник «школи вільного права» Євген Ерліх походження права пов'язував із уже існуючими порядками в окремих соціальних групах, об'єднаннях, спілках із звичаями, які утвердилися в повсякденній людській діяльності. Тобто, джерелом формування права виступає суспільство і при цьому, норми права можуть утворюватись як законами, так і громадською самодіяльністю. Аналіз наведених концепцій дає змогу характеризувати цінність права саме як «цілого права суспільства» через сукупність наступних складових, а саме право:

а) повинно відображати ідентичність правопорядку, який є результатом утвердження організацій повсякденної людської діяльності і правопорядку, який закріплюється на основі законів;

б) вказувати місце і завдання індивіда всередині кожної спілки;

в) забезпечуватись не примусом а «почуттям необхідності правопорядку» [3, с.16].

Існує безліч теорій основних критеріїв оцінки права та правового суспільства. Проблеми побудови правової держави з давніх давен турбували думки філософів, науковців та пересічних громадян. Яскравим представником наукового співтовариства, який приділив свою увагу проблемам створення розвитку законодавства став К. Неволін. В своїй праці «Енциклопедія законознавства» він міркує над такими поняттями як право і закон та приходять до дуже цікавих та ґрунтовних висновків.

Так, наприклад, в другому розділі «Енциклопедії законознавства» науковець стверджує, що «моральна влада однієї особи над іншою, названа нами правом, може бути, по-перше, тільки внутрішнім ставленням - спонуканням совісті, дією душі на душу, уявлення на уявлення. Але, по-друге, як між людьми з внутрішнього спілкування само собою влаштовується зовнішнє суспільство, і до того ж в найважливішому його вигляді – в вигляді держави, так і внутрішня влада людини над людиною в Державі отримує для себе зовнішнє, тверде буття. Отже, право в державі, за справжньою своєю суттю, є влада людини над людиною, яка ґрунтується на правді і тому визнана в державі; обов'язок - противне цьому» [4, с. 45].

Це ствердження, на нашу думку, відображає сутність принципу верховенства права, тобто, твоє право закінчується там, де починається моє, але К. Неволін акцентує

увагу на тому, що влада права однієї людини над іншою має бути “моральною”. І від гармонійності стосунків людей залежить “якість” держави.

Під правдою К. Неволін розуміє Закон. “Закон або виражає її або встановлює міри для виконання цих вимог. Закон за своєю суттю є певним образом буття правди в істотах до неї здатних, власне права та обов'язки складають певний зміст закону і для цього змісту сам закон слугує формою. Говорячи про закон ми маємо збагнути сутність закону, сутність прав і обов'язків, поняття закону” [5, с. 47].

Науковець вважає, що начала правди мають внутрішню обов'язкову силу для совісті людини, ця внутрішня риса виражається і у зовнішньому, яке має смисл як вираз внутрішнього. Обидві сторони необхідно поєднуються між собою. Все внутрішнє існує зовнішнім чином. Важливо підкреслити, що правда має бути внутрішнім станом людини і по відношенню до себе, що є внутрішнім рівнем і по відношенню до інших членів суспільства, що є зовнішнім. Тільки усвідомивши внутрішню значущість і необхідність закону його дотримання і виконання є можливим. Чітко встановлені приписи законів без усвідомлення їх необхідності залишаються лише приписами, саме тому, К. Неволін вважає правду серцевиною закону, і апелює до людей як моральнісних істот. На нашу думку, це дуже вдала характеристика правосвідомості. Людина має розуміти необхідність дотримання правил. Таке розуміння повинно ґрунтуватися на її вихованні, повазі до тих, хто її оточує і до закону. Але найвищий ступінь правосвідомості полягає в тому, що людина повинна не лише сама дотримуватися законодавства, але й бути готовою вимагати дотримання законів від інших. Хотілося б наголосити, що саме люди з високим рівнем правосвідомості та загостреним почуттям справедливості повинні працювати в правоохоронних органах, оскільки вони є носіями владних повноважень та мають законне право застосовувати примус, а це вимагає від держслужбовця мати високі моральні якості, оскільки деякі професії прямо передбачають необхідність їхнього застосування на практиці. Наприклад, судді приймаючи рішення, керуються не лише законодавством, а й внутрішнім переконанням.

Підсумовуючи сказане вище можливо зазначити, що К.Неволін в своїх працях пропонує утвердження самостійної, вільної та моральної особистості, яка не просто механічно підкорюється приписам, а здатна робити свідомий вибір і сповідувати ідею правди, волі і верховенства закону і права.

Список використаних джерел

1. Иеринг Р. фон. Цель в праве. Т. 1 / Р. фон Иеринг; пер. с нем. В. Р. Липкого, Н. В. Муравьева, Н. Ф. Дерюжинского. – СПб.: Изд. Н. В. Муравьева, 1881. – 412 с. – С. 371.
2. Завьялов Ю. С. Взгляды Р. Иеринга на государство и право / Ю. С. Завьялов. // Правоведение. – 1968. – № 3. – С. 106–115. – С. 111; Цель в праве. Т. 1 / Р. фон Иеринг; пер. с нем. В. Р. Липкого, Н. В. Муравьева, Н. Ф. Дерюжинского. – СПб.: Изд. Н. В. Муравьева, 1881. – 412 с. – С. 238.
3. Ковальчук О. М., Хаврук В. О. Цінність права в соціологічному підході до праворозуміння // Часопис Київського університету права. – 2012 - № 2
4. Неволін К.А. Енциклопедія законодавства. - К., 1839. - Т.І.
5. Неволін К.О. Полное собрание сочинений // История российских гражданских законов. СПб., 1857/1859. Т. III. – 501 с.

ІДЕЯ ПРАВДИ В ПРАВІ : ДОКТРИНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ РОЗУМІННЯ

Лемчик В.С., студентка, Київський національний університет імені Т.Г.Шевченка

Науковий керівник – д.ю.н. професор С.В. Бобровник

Однією із важливих властивостей права є його правдивість, що може мати подвійний вияв. А саме: полягає у відповідності права дійсності та суворому дотриманні його приписів. Саме правдивість права забезпечує його ефективну дію та можливість стати засобом дійсного відображення та регулювання суспільних інтересів. Означене обумовлює актуальність дослідження вияву правди у праві.

Доцільно, на нашу думку, розпочати дослідження із визначення поняття правди, перш за все, на філологічному рівні. Правда - це те, що відповідає дійсності, істина, сукупність достовірних відомостей про щось [1, с. 857].

В сучасній юридичній науці проблема правди не належить до достатньо досліджених, хоча саме в історії загальнотеоретичної науки вона була предметом наукових пошуків. Основу дослідження правди склали уявлення про неї як основу справедливості та моралі.

Ідея правди має наукове значення, тому складає наукову доктрину та досліджувалася багатьма вченими, в тому числі і К. Неволіним. Вчений стверджував: «Взагалі закон по своїй суті є 1) взагалі правда. Він виражає її вимоги чи встановлює міри для виконання цих вимог насправді; 2) визначений образ буття правди в сутності, сутності права та обов'язку; ось чому права та обов'язки складають зміст закону» [2, с. 17]. Ми не повністю згодні з таким визначенням, оскільки ми не можемо розглядати категорії «закону» та «правди» як абсолютно тотожні, бо не все що є правильним законне, і навпаки – не все аморальне є незаконним.

Отже, щоб зрозуміти закон ми повинні вивчити його сутність: 1) сутність правди, 2) сутність прав та обов'язків, 3) поняття закону. Розглянемо детальніше сутність правди. Найкращий спосіб її вивчення може бути визначений лише в філософії. Далі ми розглянемо лише висновки філософських досліджень.

« Основним положенням в будь-якій філософії є положення, що буття повне й незалежне, належить лише одному Богові, а все інше, що існує, справді існує лише тому, що має будь-який зв'язок з Божественним» [3, с. 17]. Отже, перший та найвищий образ буття – це буття Божественної сутності в самому собі, але воно не залишається закритим там. Воно відкриває себе в фізичному та моральному світах, де ми і зустрічаємось з поняттям правди. В моральному світі Бог відкриває себе як святу істоту, а моральні істоти розуміють ідею правди Господньої та здійснюють її по своїй волі.

Важливими у теоритичному значенні є ідеї К. Неволіна стосовно умов буття правди. Основними серед них є:

а) воля, що має сутність, форми прояву та ступінь розвитку:

- сутність волі («передбачає, по-перше, здатність в будь-який момент відмовитись від якогось певного стану, позитивного чи негативного, в якому вона знаходиться, і ввійти в самого себе. Це є всезагальність в волі, повна невизначеність, де воля апелює виключно до себе самої, де будь-які заборони, будь-який зміст, якимось чином уявляється повністю знищеним. По-друге, сюди належить і перебування в певному стані, де воля нічого не визначає і немає стану повної невизначеності. Воно протиставляється так званим певним станам і це протиставлення дає йому визначений характер. Таким чином воля переходить до визначеності та різниці і має певний зміст. Вона весь час знаходиться в певному стані, хоче чого одного чи іншого, робить щось так чи інакше. Це є сторона її особливості. Потретьє, у волі з'єднуються обидві попередні сторони: вона визначає сама себе. Вона сама творить свій світ і володіє ним, це – одиничність волі» [3, с 18];

- ступені розвитку волі по формі: образи і міра її бажання є різними. Будь-який вияв волі чи якась зміна в предметах називається діянням, що поєднує дві вимоги: вивчення предметів та визначення їх силою волі. Перш за все відносини між ними можуть бути безпосередніми, обдуманими або ж довільними. Воля, підіймаючись над чимось особливим та визначеним, розуміє цю спільну рису і сама має її на увазі: такі діяння називають навмисними. Тут воля по формі вже на вищому рівні свого буття існує сама по собі, відрікаючись від предмету.

Важливого значення має категорія добро - предмет бажання волі. Існує добро, що задовольняє естетичні потреби серця. Воля хоче цього добра, це бажання існує безпосередньо від самої природи. Але будь-яке естетичне бажання є невизначеним, відноситься до різних предметів і передбачає різні способи задоволення. Однак воля, будучи звернена сама до себе, підіймається над даним від природи своїм змістом, над

звичайними потребами будь-якими способами їх задоволення, вона не прив'язана до того чи іншого в цьому змісті і може обрати будь-що.

Діяння волі Господньої виявляється: 1) в істотах моральних, 2) в природі.

В моральних істотах завданням є розвиток в собі та в інших різних здібностей та доводити їх до ідеалу. Природа і є зображенням Божественного, але не в звичайному її вигляді. Вона повинна зробитися живим органом духа, твердим і слухняним знаряддям його наказів для досягнення певних цілей, повинна ставати зображенням ідей Божественних.

Згадуючи про волю Господню чи Божественні ідеї, ми бачимо що тут правда переплітається з релігією, з мораллю, а отже вони є взаємопов'язаними категоріями.

в) Суспільство моральних почуттів

Моральну істоту ми не можемо уявити собі інакше як не в суспільстві, з іншими моральними істотами. Основою такого спілкування є спілкування з Найвищою Моральною Істотою – Богом. Під час спілкування з Богом для моральних істот також відбувається спілкування і з самим собою. Але особливо вони своїм призначенням повинні проявляти і показувати Божественне у спілкуванні з іншими людьми. Останнім видом спілкування та вияв тут Божественного заслуговує бути уважно розглянутим: а) зі сторони його можливості, б) зі сторони його необхідності. Зі сторони його можливості: засновується на єдності тілесної та духовної природи у всіх людей. Істинність одиницності людського роду полягає є одиницності його духовної сторони. Зрозумілим є те, що духовні сили у всіх людей по суті однакові, але й у своєму розвитку слідує одним і тим же законам [3, с. 20].

Зі сторони його необхідності:

спілкування між людьми є важливою умовою для того, щоб Божественне начало життя могло розкритися по-різному, наскільки це можливо на землі;

спілкування між людьми є необхідною формою для повного откровення Божества взагалі у всьому людському роді;

спілкування між людьми є необхідним результатом здійснення вищих цілей людства [3, с. 23].

Отже, за своєю природою моральні істоти вимушені спілкуватися з іншими моральними істотами. Вірність однієї моральної істоти цілому суспільству чи якомусь союзу і є ПРАВДА в широкому розумінні цього поняття. Праведним ми зазиваємо не лише все те, що не суперечить цього спілкування (з негативного боку), а більше того, що слугує збереженню та укріпленню союзу моральних істот між собою (з позитивного боку); неправедним, навпаки, все те, що послаблює і руйнує цей загальний союз моральних істот.

Список використаних джерел

1. Новий тлумачний словник української мови. – в 3-х т. – Т. 2. – Київ, - Видавництво «Аконіт», 2008.- 926 с.

2. Філософія та енциклопедія права в університеті Святого Володимира. Пам'ятки правничої думки Київського університету. за ред. І.С. Гриценка ; редкол.: П.П. Андрушко, Г.І. Балюк, І.А. Безклубий, О.А. Белянєвич, Л.К. Воронова [та ін.] - Київ: «Либідь», 2011-560 с.

3. Гегель. Grundlinien der Philosophie des Rechts. 1. Ausg. Берлін, 1821; 2. Ausg. (як 8-ий том повного видання Гегелевих творів).-Берлін, 1833.

ЖИТТЄВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ КОСТЯНТИНА НЕВОЛІНА

Опішняк С.О., студентка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – д.ю.н, професор С.В. Бобровник

Досліджуючи історію Київського національного університету імені Тараса Шевченка можна зробити висновок, що складний процес становлення цього освітнього

закладу відбувався саме за очільництва третього ректора – Неволіна Костянтина Олексійовича. Під час свого керівництва, а це майже шість років, він зробив значний внесок у розвиток університету: шляхом сприяння будівництву нового корпусу вирішив проблему відсутності навчальних приміщень, брав активну участь в обговоренні та прийнятті Статуту, домогся отримання дозволу на відкриття медичного факультету, а його фундаментальні юридичні праці започаткували професійне вивчення правознавства в межах тоді ще Імператорського університету Святого Володимира. Отже, життєвий та творчий шлях такої яскравої постаті XIX століття потребує детального розгляду.

Костянтин Олексійович народився 1(13) січня 1806 року у м. Орлов В'ятської губернії (нині м. Халтурін Кіровської обл., Російська Федерація) у родині священика. Походження хлопця ймовірно вплинуло на вибір навчального закладу, адже здобуття освіти він розпочав у В'ятській духовній семінарії, а продовжив - у Московській духовній академії. Після завершення навчання (1827) був відряджений до II відділення Імператорської канцелярії, де вивчав курс російського законодавства. [1, с. 65-66]

Неволін був старанним та успішним учнем, про що свідчить той факт, що він входив до двадцятки вихованців усіх російських університетів і духовних академій, відібраних урядом для отримання ґрунтовної фахової підготовки в галузі законодавства: у вересні 1829 р., після річних студій у Санкт-Петербурзі та іспитів, був відряджений до Берлінського класичного університету, де протягом трьох років вивчав філософію права і правознавство та слухав лекції відомих німецьких вчених-правознавців, серед яких варто виділити Ф. К. Савіньї, якого Карл Маркс назвав «найвидатнішим юристом історичної школи», а також Г. Гегеля. Саме тому у роботах Неволіна відчувається вплив отриманої автором спочатку духовної освіти, а потім правових ідей німецьких філософів [2, с. 41].

У Німеччині Костянтина Олексійовича цікавила енциклопедія і філософія права. Особливу увагу він приділяв римському, німецькому, загальноєвропейському і міжнародному праву. Найкращі відгуки про Неволіна і його товаришів, які разом з ним навчалися в Берлінському університеті, дав Г. Савіньї. Він зазначав, що при отриманні вченого звання ці студенти могли б обійняти професорські посади в німецьких університетах [3, с. 72].

Після повернення до Санкт-Петербурга, Неволін у присутності видатних російських професорів права М. А. Балутянського, О. П. Куніцина та М. Г. Плісова склав іспити на отримання ступеня доктора законодавства (1834), а в лютому 1835 р. захистив докторську дисертацію «Роздуми про філософію законодавства у давніх». У цій роботі молодий вчений стверджує про історичний зв'язок минулого і сучасності. Він зазначав: «Якщо не знати того, як судили стародавні філософи про різні предмети законодавства, навряд чи можна зрозуміти і вчення філософів нашого часу про закони» [4, с. 2-3]. На думку Неволіна, без філософського пізнання права неможливе правильне розуміння існуючих законів та їх застосування [2, с. 41].

Також у цей період на урочистих зборах Імператорського університету Св. Володимира К. Неволін виголосив промову «О соединении теории с практикой в изучении законов и в делопроизводстве». Це невелика за обсягом робота, у якій вчений зазначав, що практична діяльність не тільки не повинна відволікати від науки, а навпаки, сприяти її безперервному розвитку. Він підкреслював, що «при вивченні законів і діловодства справжні зв'язки теорії з практикою можуть бути тільки в поєднанні один з одним; у вивченні законів з теорією повинна бути поєднана практика; з діловодством повинна бути поєднана теорія» [5, с. 6].

Цього ж 1835 року Костянтина Олексійовича призначили на посаду ординарного професора Київського університету на кафедрі енциклопедії законодавства, а з 4 травня 1837 р. по 2 лютого 1843 р. Неволін був очільником Імператорського університету Святого Володимира. На цю посаду він переобирався тричі, оскільки у той час ректорів призначали на два роки: у червні 1839 р. його одноставно переобирають на другий термін,

а втретє Костянтин був переобраний на посаду 26 липня 1841 р., навіть незважаючи на те, що він відмовився від балотування [6].

Неволін виявив неабиякі адміністративні здібності, зокрема у виконанні обов'язків попечителя Київського округу та упорядкуванні юридичного факультету. Незважаючи на зайнятість, він також знаходив час на організацію численних археологічних розкопок, клопотався про відкриття художньої школи при університеті та облаштування і устаткування навчальних кабінетів. За його управління розроблялись проекти будівель Астрономічної обсерваторії та закуплено за кордоном інструменти для астрономічного кабінету. У 1842 році на історико-філологічному факультеті завдяки сприянню ректора було відкрито кафедру слов'янської філології [1, с. 65]

У період перебування Неволіна у Києві та його роботи в університеті вийшла фундаментальна правнича праця, яка визначила його місце в науці та дала поштовх розвитку професійного вивчення правознавства в університетах [7, с. 22]. Це робота під назвою «Енциклопедія законодавства», вихід якої датується 1839-1840 рр. Вона не тільки започаткувала системний виклад ідеї філософії права Гегеля та німецької історичної школи права, а й обґрунтувала загальні положення вчення про право, історію філософії права й історію позитивного законодавства. Призначення своєї праці автор вбачав у тому, щоб систематично викласти весь склад, послідовність науки про закони: з одного боку, розкриваючи сукупність наук про законодавство, складових частин кожної з них, їх систему, при тому, що сутність кожної науки визначається її змістом і формою й без них не може бути в повній мірі зрозумілою, а з іншого, в той самий час, представляє зміст і різноманітні форми складових системи законодавства настільки, наскільки це є необхідним для розуміння єдності й цілісності їхнього складу як огляду [8, с. 140-141]. У 1841 р. цю роботу удостоєно половинної Демидівської премії Петербурзької Академії наук. Крім того, у 1840 році цар Микола I нагородив Неволіна орденом Святого Володимира четвертого ступеня за визначні досягнення у галузі знань [2, с. 42].

Далі К. О. Неволін написав цінні історичні монографії: «О преимстве Великокняжеского Киевского престола», «Образование управления в России от Иоанна III до Петра Великого», «История российских гражданских законов» (за яку йому у 1852 році було присвоєно повну Демидівську премію). Потрібно також зазначити, що в той час у російській юридичній літературі не було фундаментальної праці, яка вміщувала б усю систему цивільних законів від стародавніх часів. При написанні цієї роботи автор використав велику кількість першоджерел, але головна заслуга полягала у тому, що він проаналізував і опрацював великий за обсягом матеріал привів його в певну чітку систему [2, с. 43].

Костянтин Неволін в університеті мав славу вченого, мислителя, здібного організатора й адміністратора, володів гострим розумом, залізною волею, любив чіткий порядок і був вимогливим керівником. Разом з тим сучасники відзначали консерватизм К.О. Неволіна, його сухе і формальне ставлення до своїх обов'язків. Тому 4 травня 1843 р. ректором Київського університету був затверджений астроном В.Ф. Федоров - людина м'яка і толерантна [6]. Цього ж року Костянтин Олексійович залишає Київ і від'їждить до Санкт-Петербурга, де очолює кафедру цивільного права Санкт-Петербурзького університету. Одночасно він читає лекції в Імператорському училищі правознавства. З 1847 р. К.О. Неволін працює проректором, деканом юридичного факультету Санкт-Петербурзького університету. У 1852 році був відряджений до Редакції систематичного виправлення військово-кримінального права. У грудні 1853 знову був запрошений до II відділення Власної його Імператорської величності канцелярії [1, с. 65-66]

Того ж року К. О. Неволіна було обрано член-кореспондентом Петербурзької Академії наук на відділенні російської мови та словесності, 1854 р. – почесним членом університету Святого Володимира, крім того він був дійсним членом Російського географічного товариства [1, с. 66].

У 1854 р. К. О. Неволін удостоєний третьою Демидівською премією за працю в галузі історичної географії "О пятинах и погостах новгородских в XVI веке, с приложением карты" (1853). Мав чин дійсного статського радника (з 1853). Костянтин Олексійович був нагороджений орденами Святого Володимира IV (1840) й III ступенів, Святої Анни III й II ступенів, Святого Станіслава II ступеня (1842) та Костянтинівською медаллю від Російського географічного товариства (1852) [1, с. 66].

У травні 1855 р. Костянтин Олексійович Неволін виїхав для лікування сухот спочатку до Німеччини, потім до Австрії, де й помер 6 (18) жовтня 1855 року у місті Бриксен. Його прах перепоховали на Смоленському кладовищі у С. - Петербурзі.

Виходячи з вищевикладеного, можна дійти висновку, що Костянтин Неволін зробив вагомий внесок у розвиток вітчизняної юридичної науки. Він сформував основу нової школи права, заклав підґрунтя для розвитку юридичної освіти в університетах усїєї Російської імперії і розвинув правові ідеї, як досі залишаються актуальними в у правовій науці і мають активно використовуватись у подальших дослідженнях у сфері права.

Список використаних джерел

1. Скопенко В.В., Короткий В.А., Табенська Т.В., Тіщенко І.І., Шевченко Л.В. Ректори Київського університету. 1834-2006 / КНУТШ - Київ : Либідь, 2006. – 336 с.
2. Ковальчук О. М. Теорія права у працях вчених Київського університету (XIX – початок XX століття) / КНУТШ – Київ: Юрінком Інтер, 2011. – 190 с.
3. Шульгін В. Історія університету Св. Володимира – СПб., 1860. – 230 с.
4. Неволін К. О. Роздуми про філософію давніх – СПб., 1835 – 106 с.
5. Неволін К. О. Полное собрание сочинений/Исследование о различных предметах законовещения – СПб., 1859. – 643 с.
6. Київський національний університет імені Тараса Шевченка : Незабутні постаті / [Авт.-упор. О. Матвійчук, Н. Струк ; Ред. кол.: В.В. Скопенко, О.В. Третяк, Л.В. Губерський, О.К. Закусило, В.І. Андрейцев, В.Ф. Колесник, В.В. Різун та ін.]. - Київ : Світ Успіху, 2005. – 445 с.
7. Омельченко В. Ю. Юридичний вісник/Стаття «Основні принципи філософського-правового вчення К. О. Неволіна» - Київ, 2010 – С. 22-29
8. Гулевата Н. Юридичний вісник/Стаття «Предмет «Енциклопедії законодавства» К. О. Неволіна» - Одеса, 2011. – С. 140-143
9. Неволін К. О. Енциклопедія законодавства – К., 1839-1840, Т.1 – 633 с.

ПРИРОДНЕ ТА ДЕРЖАВНЕ ПРАВО В ІДЕЯХ К. НЕВОЛІНА

Пікульський І.М., студент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник - д.ю.н., професор С.В. Бобровник

Проблема взаємодії природного та державного права завжди була актуальною, адже природне право складає соціальну організацію суспільства і саме вона виникає як засіб забезпечення природного права людини. Одним із основних відображень закону необхідної різноманітності у соціальній системі є природне право. Це право людини на життя і свободу, що відображає саму сутність людини, належить їй за правом народження і тому не може обмежуватись чи відбиратись ні державою, ні суспільством, а тим паче - приноситься у жертву будь-яким політичним інтересам. Позитивне право в юридичному словнику Блека визначено як закони прийняті людиною, які зобов'язують чи визначають певну дію [1,с.101],сучасні вчені визначають цю категорію як суб'єктивне та об'єктивне право [2,с.422].

Поділ права на природне та позитивне (або державне) є класичним в сучасній теорії права та правовій філософії. Під природним правом розуміються вже сталі людські права, а позитивним правом називають правові норми, які складають законодавчу систему певної держави конкретного історичного періоду. Позитивне право – це штучно створена система права, що відповідає інтересам такого утворення, як держава. Таким чином позитивне право може як відповідати природному праву так і суперечити йому.

Багато вчених зверталися до цієї проблематики. Її дослідження мають тривалу історію, основу якої складають праці відомих вчених[3,с.199,234]. Одним з них був і ректор університету Святого Володимира Костянтин Неволін.

Костянтин Олексійович Неволін пояснював природне право як «волю Божу» через те, що докорінно становищем у будь-якої філософії є положення що буття повне і незалежне належить одному Богу, а все інше існує тільки тому, що знаходиться в якому-небудь зв'язку з Божественним.

Отже, перший і вищий образ буття є буття Божественної істоти. Воно виявляє себе в світі: з одного боку – в світі фізичному, а з іншого – в світі моральному. Світі фізичному – без відома і волі істот, в яких воно відкриває себе, в світі моральному – при посередництві їх свідомості і волі. У світі моральному ми зустрічаємося з поняттям правди. У світі моральному Бог відкриває себе як істота нескінченно свята і справедлива. Моральні істоти усвідомлюють ідею правди Божественної і в своїй волі здійснюють її. Таким чином все, що існує пов'язано з Богом та проявляється і розкривається: 1 в істотах моральних; 2 в природі [4,с.34].

В моральних істотах. Кожна морально розвинута істота має різні здібності: крім здібностей, що торкаються безпосередньої можливості пізнання та здатності відчувати. Для кожного ряду цих здібностей є своя особлива досконалість, обумовлена ідеєю Божественного в особливому її додатку до кожного ряду. Обов'язок моральної істоти полягає у необхідності розвивати в собі та в інших здібності згідно з ідеєю Божественного і таким чином все більше і більше набувати досконалості. Чим повнішим і досконалішим буде такий розвиток, тим повніше, тим досконаліше моральна істота буде проявляти і відображати собою Божественне.

В природі. Природа сама по собі є вже зображенням Божественного. Але вона в своєму простому вигляді може не відповідати цілям людини: її простий вираз може бути незрозумілим для її духу. Отже, вона повинна стати живим органом духу, твердим і слухняним знаряддям його наказів для досягнення його цілей; вона повинна стати виразом ідей Божественних, для нього зрозумілим та відчутним, виразом, який можна обійняти своєю силою, виразом в тому вигляді, який може бути для нього особливою потребою. Таким чином природне право є дуже важливим аспектом для суспільства і виправданим є те, що вчений поєднує моральне і природне, пов'язуючи природне право з моральним обов'язком досконалості і справедливості, однак право природне повинно гарантуватися та охоронятися. Таку роль і повинне відігравати право державне.

Характеризуючи державне право, Костянтин Олексійович зазначав:

«Найважливіше місце між різними видами зовнішнього суспільства належить державі. Вона є самостійним суб'єктом, де всі вищі цілі життя людського отримують для себе осереддя і за можливістю повне забезпечення і при тому необхідними та стійкими засобами. Вірність людини союзу своїй державі може бути названим правдою за змістом держави. Праведне в цьому сенсі є тим же самим, що і взагалі праведне, але в тому його вигляді, як воно визначене і існує в державі.

Таким чином моральна влада однієї особи над іншою, названа нами правом, може бути, по-перше, тільки внутрішнім ставленням – спонуканням совісті, дією душі на душу, уявленням на уявлення. Але, по-друге, як між людьми з внутрішнього спілкування саме собою утворюється зовнішнє суспільство, і притому в найважливішому його вигляді – у вигляді держави, так і внутрішня влада людини над людиною в державі отримує для себе зовнішнє, тверде буття»[4,с.45]. Означене надає можливість стверджувати, що вчений вирізняв державу із суспільства, надаючи їй можливість встановлювати та закріплювати природні права, трактувати її відповідність моральним настановам та забезпечувати тимчасовість здійснення цих прав.

Отже, право у державі за своєю істинною природою є владою людини над людиною, яка ґрунтується на правді і для того визнана в державі; обов'язок – протилежне цьому. За властивістю відносин, в яких може знаходитися держава та особи, які до неї

належать, ми розрізняємо в державі два головних союзи: внутрішній союз і зовнішній; перший - державний, або громадянський. Внутрішній союз є той, який існує всередині держави. Всередині держави, по-перше, всі особи, які належать державі як окремі, особливі особи знаходяться в різноманітних відносинах один до одного; сукупність всіх стосунків між ними називається союзом громадянським. По-друге, кожна особа, яка належить державі, як особа окрема знаходиться в різноманітних відносинах до цілої держави як цілої і навпаки; сукупність цих відносин є союзом державним внутрішнім. Крім внутрішнього союзу, держава як ціле знаходиться у відносинах, у зв'язках з іншими державами як цілими; сукупність цих відносин створює союз державний зовнішній, або союз народів. На нашу думку, ця ідея формує чітке уявлення про моральність суспільного права як внутрішнього, що гарантується суспільством; моральність зовнішнього права, що гарантується державою та моральність діяльності держави як суб'єкта міжнародного права, що гарантується міждержавним союзом.

За відмінністю зазначених союзів права і обов'язки в державах можуть також бути різними і розділятися на права та обов'язки державні внутрішні, громадянські і державні зовнішні. Перші права та обов'язки (тобто державні внутрішні) впливають із союзу державного внутрішнього, другі (тобто громадянські) – з союзу громадянського, треті (тобто державні зовнішні) - з союзу державного зовнішнього [4, с. 55].

Причиною різноманітності законодавств є сама сутність складових частин, з яких складається кожне законодавство по відмінності джерел нашого пізнання законів і відмінності підстав обов'язкової сили законів. В цьому відношенні розрізняються у будь-якому законодавстві дві складові частини: частина, яка може бути пізнана безпосередньо розумом і сама по собі має обов'язкову силу, незалежно від суспільної постанови, – закони природні. І частина, яка пізнається не інакше як з самого законодавства, чинного в державі і має обов'язкову силу тільки тому, що встановлена державою, – чистоположні. Перші являють загальну і необхідну сторону законодавства, другі – випадкову і обмежену; перші, взяті в їх сукупності, утворюють ідею законодавства, другі служать її проявом, але оскільки держава на природні закони вимагає свого підтвердження, то все законодавство взагалі, діюче в даній державі, називається позитивним законодавством [4, с. 55]. Саме ця ідея, на нашу думку, відображає два позитивні висновки, що є важливим для сучасного розуміння законодавства. Перший з них полягає у твердженні про існування різноманітних джерел права, а інший у -фундаментальному значенні природного права як основи законодавства. Хоча необхідно вказати і на дещо перебільшене значення божественного для природного права. Можливо вчений ототожнював божественне та моральне у праві. Цілком справедливим є виокремлення ієрархічної підпорядкованості державних законів.

Костянтин Неволін державні закони поділяє на два розряди: закони визначальні та охоронні. Закони першого розряду визначають істоту союзу державного і прав, які від нього походять. Державну владу вчений називав

незалежною, або верховною. Вона: утворюється в певному порядку і має різні права і переваги, особливо діючі в законодавстві і управлінні; органами її дії в цьому випадку є діяльність підлеглих владі, які нею і встановлюються; засобами її дії є сили державні, саме для цього призначені; предмет її дії становлять її піддані, які, отримуючи від неї відому ступінь участі в складанні як влади підлеглих, так і сил державних, разом з тим, отримують особливі права та обов'язки і утворюються в відомий стан. Характеризуючи державну владу вчений виокремлює її ознаки, характеризуючи властивості держави, що полягають у наявності чиновників, соціальної основи держави, системи законодавства, що має ієрархічну будову [4, с. 54].

Звідси розділяються чотири види державних законів:

Закони основні визначають склад настанов, котрим влада верховна з'являється, та її права, особливо по відношенню до законодавства і управління; установи визначають

склад постанов, чи влади підданих, образ та межі їх дії; закони про силу держави. Вони визначають:

а) порядок встановлення та використання сил особливих. Так військові сили керуються законами військовими; чи сили, призначені для виправлення різних потреб державних у вигляді повинностей керуються законами про повинності;

б) порядок складання і використання сил речових, які полягають в майні різного роду. Він затверджується статутами державного управління.

Закони про становище визначають права та обов'язки підданих за ступенем їх участі в складі і сил державних, рівно як і порядок набуття чи втрати сил прав підданих [4, с. 55].

Другий розряд державних законів складають всі закони, за якими союз державний і громадянський охороняється засобами громадського державного порядку. Держава, визначивши свої права і права своїх підданих, не залишає ці права напризволяще, але встановлює загальні заходи для їх збереження. Це заходи, які приймаються перш ніж право буде порушено, рівно як і в момент порушення права, чи міри, які слідують за порушенням права, тобто покарання. Звідси два види законів державних охоронних: закони благочиння називаються також законом поліцейським. Вони визначають існування та образ дії мір, прийнятих безпосередньо самою державою для попередження і припинення порушення прав як державою, так і її підданими; закони кримінальні по відмінності прав, порушених істотами моральними, і по відмінності образу цього порушення визначають за це різні покарання, рівно як і образ дії цієї міри [4, с. 55]. Узагальнюючи ці ідеї можливо зробити висновок про те, що закони розподіляються на регулятивні, що забезпечують державне управління, та охоронні, які покладають юридичному відповідальність.

Природне та позитивне право може суперечити одне одному. Природне право це сталі та незмінні правила для всього суспільства, яке сприймається та виконується людьми на підсвідомому рівні та зазвичай закріплене в конституції. Вчені виокремлюють такі ознаки природного права: надані людині від природи; носять природний і невідчужуваний характер; виступають у якості найвищої соціальної цінності; є безпосередньо діючим правом; знаходяться під захистом держави; відповідають міжнародним стандартам. А право державне створене самою державою, воно може змінюватися та може бути зміненим.

Таким чином ідеї К. Неволіна щодо природного і державного права склали доктринальну основу розвитку теорії природного і позитивного права та теорії законодавства в майбутньому.

Список використаних джерел

1. «Positive Law» Black's law dictionary, West Publishing Co., 1979-1833.
2. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т., т.2 Теорія права.- Харків; Право, 2017. – 952 с.
3. Мала енциклопедія теорії держави і права. Київ.: Видавництво Європейського університету, 2010. – 368
4. Філософія та енциклопедія права в університеті Святого Володимира,- Київ: «Либідь» 2011. – 499 с.

МІСЦЕ ПРАВА СЕРЕД ІНШИХ СОЦІАЛЬНИХ НОРМ

Процько М.І., студент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Н.В. Теремцова

На сьогодні не існує єдиного чіткого визначення поняття «право». Однак більшість учених-правників розглядають це поняття з точки зору трьох основних концепцій праворозуміння: природно-правової, соціологічної та позитивістської. У такому контексті, вважаю необхідним дослідження місця права серед інших соціальних норм.

Природно-правова концепція визначає пріоритет природних прав людини (невід'ємних, таких, що їх людина має від народження незалежно від волі держави й які за будь-яких умов не можуть бути скасовані) над позитивними (тими, що встановлюються державою на певний термін і можуть бути скасовані).

Положення позитивістської концепції передбачають те, що право виникло після появи держави, виражає її волю й має загальнообов'язковий характер за будь-яких умов. У цьому випадку право розглядають як систему загальнообов'язкових, формально визначених правил поведінки, які встановлюються, охороняються й гарантуються державою з допомогою примусу з метою врегулювання найважливіших суспільних відносин.

Соціологічна концепція розглядає системне функціонування й призначення права в площині фактичних правовідносин. Сутність права визначається реалізацією законів, так зване «живе право». Яскравим прикладом може слугувати прецедентне право, у такому разі судді та інші посадовці, що мають справу із правозастосуванням є суб'єктами правотворчості.

У сучасній юридичній літературі сформульовано наступне визначення соціальних норм. Соціальні норми – це сукупність норм, що упорядковують поведінку людей або стан інших об'єктів регулювання у різних сферах життєдіяльності.

Професор Скакун Ольга Федорівна залежно від сфери дії виділяє такі види соціальних норм:

- економічні (регулюють суспільні відносини у сфері економіки, пов'язані із взаємодією форм власності, з виробництвом, поділом і споживанням матеріальних благ);
- політичні (регулюють відносини між класами, націями, народностями, пов'язаними з їх участю в боротьбі за державну владу та її здійснення);
- релігійні (регулюють відносини у сфері релігії, між різними релігіями, специфічні культові дії);
- екологічні (регулюють відносини у сфері довкілля);
- естетичні (регулюють відносини, що складаються у сфері прекрасного – моді, мистецтві та ін.)

Залежно від регулятивних особливостей:

- норми моралі (правила поведінки, які регулюють відносини з позицій добра і зла);
- норми-звичаї (правила поведінки, що склалися стихійно й повторювалися з покоління в покоління);
- норми права (правила поведінки, сформовані державою й забезпечені нею);
- корпоративні норми (правила поведінки, що регулюють відносини всередині різних організацій та між їх членами)[1, с. 268].

Право знаходить свій вияв у соціальних нормах усіх сфер. Наприклад, правові засади функціонування бюджетної системи України, її принципи, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства чітко визначена Бюджетним кодексом України (прояв норм права в економічних нормах) [2]. Діяльність політичних партій в Україні чітко регламентована Законом України «Про політичні партії в Україні» (вияв права в політичних нормах).

Основні засади функціонування релігійних організацій в Україні визначаються Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» (правові релігійні норми), відносини у сфері довкілля в Україні регулюються Земельним кодексом України, Водним кодексом України, Повітряним кодексом України, Лісовим кодексом України, Кодексом України про надра, а також Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», Законом України «Про аквакультуру» (правові екологічні норми). Правові естетичні норми містяться в Законі України «Про культуру», Законі України «Про народні художні промисли», Законі України «Про театри та театральну справу», а також у Законі України «Про музеї та музейну справу». Зазначені приклади свідчать про значну кількість

наявних саме правових норм серед інших соціальних норм у всіх сферах суспільних відносин, що потребують регулювання.

Важливим також є те, що норми моралі, норми-звичаї та корпоративні норми тісно взаємодіють із загальними принципами та нормами права, знаходять у них одну з необхідних форм свого існування. Доречним прикладом того як норми-звичаї стали правовими є святкування на державному рівні Різдва, Великодня. Прикладом взаємодії норм моралі та правових норм є положення Закону України «Про захист суспільної моралі».

Підтвердженням того випадку, коли корпоративні норми стали правовими є положення Кодексу законів про працю України, оскільки цей нормативно-правовий акт регулює деякі важливі питання, пов'язані із виконанням своїх службових обов'язків працівником та роботодавцем, а також встановлює відповідальність за їх невиконання чи неналежне виконання.

Також варто зазначити, що право, правові норми мають ряд особливостей порівняно з іншими видами соціальних норм за регулятивними особливостями (нормами моралі, нормами-звичаями, корпоративними нормами). По-перше, норми право регулюють лише найважливіші суспільні відносини, по-друге, вони мають пріоритет над всіма іншими соціальними нормами. По-третє, норми права завжди є формально визначеними, а інші соціальні норми не завжди. І найголовніше, у випадку недотримання (порушення) правових норм до порушника застосовуються заходи державного примусу (наприклад, юридична відповідальність), а у випадку порушення інших соціальних норм таке виключається.

Таким чином, підсумовуючи все вище зазначене, хотілося б наголосити, що право займає чільне, першочергове за ступенем важливості місце серед інших соціальних норм. Воно діє в просторі й часі, регулюючи найважливіші відносини в усіх сферах суспільного життя, також тісно взаємодіє з іншими соціальними нормами (нормами моралі, нормами-звичаями та корпоративними нормами), у деяких випадках запозичуючи їх.

Список використаних джерел

1. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : Підручник. – 2-ге видання. – К.: Алерта ; ЦУЛ, 2011. – С.268.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (Редакція станом на 01.01.2018) . [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – К.: Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
3. Теремцова. Н.В. Матеріали кращих виступів та доповідей на семінарі з предмету «Теорія права» студентів I курсу юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Збірка. – Випуск перший «Теорія права та держави» //за заг. ред. Н.В. Теремцової. –Київ. Надруковано ТОВ «Козарі»/ - К., 2011. – 132 с.
4. Теремцова Н.В.. Збірка кращих доповідей на засіданні круглого столу з предмету «Теорія права». Випуск п'ятий «Теорія права та держви»// Н.В.Теремцова./// За заг.ред.Теремцової Н.В. – Київ. Надруковано ТОВ «Інтер Логістік Україна» – К., 2015. – 214с. – С.165-171.

КОСТЯНТИН НЕВОЛІН ТА УНІВЕРСИТЕТ СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА

Семенець К.М., студентка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – д.ю.н., професор С.В. Бобровник

«У своїх спробах зрозуміти сьогодення і знайти шляхи до кращого майбутнього люди завжди зверталися і звертатимуться до минулого, до історично апробованих положень, принципів, цінностей. І це не данина минулому, не сліпа віра в традиції і авторитети, а необхідний спосіб людської орієнтації в історичному часі і просторі, природна потреба кожної сучасності знайти себе, своє місце і призначення між минулим і майбутнім», – зазначав В.С. Нерсисянц [1, с. 9].

Заснування в 1834 р. Імператорського університету Святого Володимира створило умови для об'єднання в Києві наукових зусиль його випускників і співробітників з метою здійснення ряду фундаментальних досліджень, у тому числі й у сфері права. Так, упродовж століть університети реорганізовували, реформували, закривали і відновлювали. Поступово вони перетворювалися на науково-освітні заклади Нового часу, які розвивали різні галузі знань, особливу увагу приділяючи юридичним наукам.

Імператорський університет Святого Володимира залишався передусім автономною науковою установою зі сформованими упродовж століть традиціями. Однією з них є обрання почесним членом та удостоєння ступеня почесного доктора. Така традиція мала подвійну ціль: піднесення престижу університету, долучення до нього відомої особистості – і водночас надання лауреатові нового статусу, підкріпленого авторитетом університету. Окрім того, обрання почесних членів і докторів вирішувало як суто практичні завдання, так і було актом визнання наукових досягнень чи суспільної значущості певної особистості. Саме такою особистістю був Костянтин Олексійович Неволін.

В історії науки та освіти ім'я Костянтина Неволіна посідає особливе місце як глибокого і самобутнього вченого – одного із засновників київської юридичної школи та успішного адміністратора, котрий на посаді професора, а згодом ректора Університету Св. Володимира мав безпосередній стосунок до становлення та розвитку його юридичного факультету. Своїми науковими працями він зробив важливий внесок не тільки у розвиток правознавства, але й у розробку правової теорії в цілому. Постає Костянтин Олексійовича давно стала знаковою, довідки про його наукові здобутки містять майже всі енциклопедичні та онтологічні видання, матеріали про його життя, науково-педагогічну та адміністративну діяльність є загальновідомими, а його зв'язки з Університетом Святого Володимира склали важливу сторінку в історії цього знаного закладу.

У жовтні 1832 року К. Неволін повернувся до Петербурга з Берліна, де він навчався у відомого німецького ученого Ф. К. Савіньї, звертаючи головну увагу на енциклопедію та філософію права, історію і теорію державного права та римське, германське, пруське і міжнародне право [2, с.16]. Після повернення Костянтин Олексійович був прикріплений до II відділення імператорської канцелярії. У лютому 1835 року у Петербурзькому університеті відбувся захист його дисертації «Про філософію законодавства у древніх» на здобуття ступеня доктора законознавства і цього ж року молодого науковця призначили виконувачем обов'язків ординарного професора кафедри енциклопедії права та установ Російської імперії Університету Св. Володимира. 30 січня 1836 року він був затверджений на цій посаді [2, с.22]. Саме Київський університет відіграв ключову роль у житті і науковій діяльності відомого вченого.

Розпочався надзвичайно успішний період життя вченого. 4 травня 1837 року К. Неволін був обраним ректором університету і обіймав цю посаду до 2 лютого 1843 року. Неабиякі адміністраторські здібності професора знайшли вияв у спорудженні університетського приміщення та організації юридичного факультету. Учений також виконував обов'язки попечителя Київського учбового округу. Під час його ректорства відбулися такі урочисті події, як закладення 31 липня 1837 року фундаменту головного корпусу університету, а 1840 року – перехід у нове приміщення. Тоді ж був отриманий дозвіл на відкриття медичного факультету.

Незважаючи на зайнятість, К. Неволін знаходив час для участі у археологічних розкопках, клопотався про відкриття художньої школи при університеті, сприяв започаткуванню Музею старожитностей. За його керівництва розроблялися проекти університетської обсерваторії, за кордоном було придбано обладнання для астрономічного кабінету. У 1842 році на історико-філологічному факультеті не без участі ректора відкрилася кафедра слов'янської філології [3, с.131-136].

Упродовж 1839-1840 рр. вийшла друком двотомна праця Костянтина Неволіна «Енциклопедія законознавства», яка вплинула не лише на рівень юридичної освіти в

університеті, а й на подальший розвиток усього правознавства. Книга була високо оцінена як сучасниками Костянтина Олексійовича, так і вченими пізнього часу. Передусім констатовалося, що це була перша російськомовна праця, присвячена філософії права, яка суттєво потіснила німецькі підручники, а її автор виступив творцем вітчизняної філософії права [4, с.17-19]. Ю. Ячменєв услід за своїми попередниками вже у 1990-ті роки вважав Костянтина Олексійовича родоначальником філософії права в Росії [5, с.122-128]. У наш час А.Пашков наголосив на ролі вченого у становленні філософії права Університету Св. Володимира [6, с.51-52].

Вчений істотно вплинув на розвиток університетської юридичної освіти за імперії Романових, зокрема за час роботи в Університеті Св. Володимира. Справа в тому, що 15 липня 1835 року перспективно мислячий педагог виголосив перед колективом університету промову «Про поєднання теорії з практикою у вивченні законів та у діловодстві» [7, с.443-475]. Промова була опублікована в офіційному виданні Міністерства народної освіти та побачила світ того ж року у столиці окремою брошурою. Головне завдання тогочасної юридичної науки професор убачав у розробці історико-теоретичних засад законодавства. Завдяки оперативному оприлюдненню поглядів автора юридичні дисципліни, введені Костянтином Неволіним в Університеті Св. Володимира, потрапили до «Загального статуту російських імператорських університетів» 1835 року і були продубльовані у Петербурзькому, Московському, Харківському та Казанському університетах.

Слід наголосити, що праця київського професора «Енциклопедія законознавства» стала першою успішною спробою впровадження на вітчизняному ґрунті теоретичних схем та моделей філософії Гегеля. К. Неволін розділяє свою працю на 2 частини: загальну і особливу. На думку більшості дослідників, саме у другій частині праці Костянтин Олексійович уперше у вітчизняній юридичній літературі дослідив загальну історію законодавства та окреслив її головні явища. Учений, за влучним висловом М. Ранненкампа, започаткував традицію, згідно з якою неможливо було викладати енциклопедію права без необхідних історичних знань [8, с.19].

Загалом для ученого був характерний широкий погляд на завдання юриспруденції: «Вивчення законів повинно бути особливо націлено на роз'яснення для людини ідеї правди як загалом, так і зокрема по духу законодавства, щоб він міг у кожному випадку визначити, як цей випадок повинен бути вирішений за загальними принципами правди та особливим принципом діючого законодавства» [9, с.96].

Характеризуючи К. Неволіна як професора Київського Університету Св. Володимира, М. Ранненкампа писав: «Викладання Неволіна в університеті відзначалося чіткістю, повнотою, але було досить сухим. Він майже не відступав від власного друкованого тексту, який пам'ятав твердо і вимагав, щоб викладене ним слухачі знали твердо та фундаментально» [10, с.460,461].

Уже по смерті Костянтина Олексійовича Неволіна один із його слухачів згадував: «Усім вихованцям Університету Св. Володимира (1835-1855г.) відомо, що не було суворішого професора на іспитах, ніж відомий наш покорний юрист К. О. Неволін, а між тим, рідко хто не отримував з його предметів оцінки достатньої, а деякі й відмінної. Незабутній юрист дуже добре пам'ятав, що правило «Вище право – вища несправедливість» має глибокий сенс [11, с.7].

За свою плідну роботу в Університеті Св. Володимира професор Костянтин Неволін неодноразово удостоювався офіційних подяк на найвищому рівні. 17 квітня 1842 року отримав спадкове дворянство, у 1840 році був нагороджений орденами Св. Володимира III та IV ступенів, у 1842 Св. Анни II та III ступенів, Св. Станіслава II ступеня.

Отже, Костянтин Олексійович Неволін був першим видатним ученим Університету Св. Володимира у галузі права. За роки наукової діяльності він підняв юриспруденцію на

значно вищий рівень та розкрив сутність і важливість цієї науки для університету й суспільства.

Список використаних джерел

1. История политических и правовых учений. : Учебник для вузов / Под общей ред. В.С. Нерсесянца. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва : Норма, 2004 – 944 с.
2. Філософія та енциклопедія права в Університеті Святого Володимира: у 2 кн. – К.: Либідь, 2011. – (Пам'ятки правничої думки Київського університету). Укр.,рос. Кн.1 /уклад. І.С. Гриценко, В.А. Короткий; за ред. І.С. Гриценка. – 560 с.
3. Владимирский-Буданов М. Ф. История императорского Университета Св. Владимира. Киев, 1884. Т.1. 674 с.
4. Ранненкамф Н. К. Очерки юридической энциклопедии. Киев, 1868. 282 с.
5. Ячменев Ю. В. К. А. Неволін – родоначальник філософії права в Росії // Государство и право. – 1994. – №12. – С. 122-128.
6. Пашков А. С. К. О. Неволін – засновник філософії права в Університеті Св. Володимира // Вісник Київського університету. Філософія. Політологія. 2001. Вип. 37. – С. 51-52
7. Журнал Министерства народного просвещения. – 1835. – №12. Отд. 2. –501 с.
8. Ранненкамф Н. К. Очерки юридической энциклопедии. Изд. 2-е. Киев, 1880. 282 с.
9. Полное собрание сочинений К. Неволіна : Т. 1. Санкт-Петербург : тип. Э. Праца, 1857-1859. 501 с.
10. Библиографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета Св. Владимира (1834-1884). Составлен и издан под редакцией ордин. проф. В. С. Иконникова. Киев, 1884. – 860 с.
11. Киевский телеграф. – 1861. – №54. – 23 июля. С. 7.

ЗАКОН ДЕРЖАВНИЙ І СУСПІЛЬНИЙ: ВЗАЄМОДІЯ

Ткач Д.В., студент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник - д.ю.н., професор С.В. Бобровник

Наукові дефініції обумовлюють світоглядний аспект юридичної науки, надають можливість глибше зрозуміти різноманітні сторони об'єктів, процесів і явищ правої дійсності. Однією із таких категорій є закон, науковий інтерес дослідження якого має тривалий (навіть) в історичному аспекті характер. Предметом наукового пошуку були не лише поняття, а і особливості та види законів. Тому сучасне уявлення про закон потребує доктринального підґрунтя, яке складають ідеї вчених різних епох.

Ще з моменту виникнення держави суспільство потребувало певних систематизованих норм, які регулювали б поведінку суб'єктів. Важливим серед них став закон, одним із важливих аспектів аналізу якого стало його теоретичне визначення та характеристика. Оскільки закон є явищем багатоаспектним, то виникає потреба аналізу і порівняння його основних різновидів. Наступність юридичної науки потребує аналізу поняття закону та його різновидів, обґрунтованих вченими раннього етапу розвитку юридичної науки. Одним із визначних вчених цього періоду став К.О. Неволін. За визначенням К. О. Неволіна закон (lex) загалом є правилом, за яким що-небудь відбувається. Правило, за яким повинна відбуватися діяльність істот моральних, якщо вони не хочуть відмовитися від своєї моральної гідності, хоча фізично й не можуть діяти по-іншому, називається, зокрема, законом моральним. Правило, за яким повинні діяти моральні істоти в суспільстві, якщо вони не хочуть відмовитися від самого життя суспільного, може бути назване точніше законом суспільним [1, с. 43] Він діє в межах суспільства, засновується на моралі та забезпечує реалізацію наступних функцій:

- визначення прав та обов'язків членів суспільства по відношенню до цілого суспільства;

- визначення прав та обов'язків суспільства по відношенню до його членів і інших суспільств;

Закон суспільний наказує що-небудь робити і називається законом наказів, забороняє певну поведінку і називається заборонним, дозволяє певну поведінку і

називається дозвільним. Загалом якого б роду не був закон, він завжди за сутністю своєю є зображенням вічних основ права [1, с. 43].

В свою чергу закон суспільний, як і загалом будь-який, має бути розглянутим не тільки як закон, що визначає права і обов'язки, а й закон, який встановлює заходи для їх охорони. Тому і виникає поділ на закони, що визначають права і обов'язки та на закони, що їх охороняють.

Неволін вважав, що визначивши право чи обов'язок, закон далі встановлює заходи для їх охорони, убезпечивши їх від порушень. Зважаючи на те, що марний був би самий закон, якби його виконання і здійснення не було забезпечено. Саме через це виникає потреба у способах забезпечення виконання, дотримання та здійснення закону, які б діяли на різних етапах порушення прав. Саме через це закон:

- 1) піклується про те, щоб попередити порушення прав, доки воно ще не зроблено;
- 2) забезпечує припинення порушення прав, коли воно відбувається;
- 3) попереджає порушення прав, а якщо воно вже відбулося, відновлює порушені права. Зокрема, порушення прав, визначених законом, можливо з двох сторін: з боку самих істот моральних і зі сторони природи, коли вона спрямовує свої ворожі сили проти істот моральних і морального порядку [1, с. 48].

Отже, можемо зробити висновок, що закон суспільний є важливим різновидом закону, оскільки він регулює суспільні відносини, визначає права та обов'язки, як членів суспільства по відношенню до суспільства, так і цілого суспільства по відношенню до його членів та інших суспільств.

Закон державний - це нормативний акт, прийнятий і закріплений на державному рівні, що регулює найбільш важливі суспільні відносини. Отже, якщо розглядати закон державний як елемент механізму регулювання відносин між державою та суспільством, то можливо дійти до висновку, що закон державний визначає волю держави, виражаючи її зовнішніми законами, правами та обов'язками членів держави один до одного та до своєї держави і правами та обов'язками самої держави по відношенню до своїх громадян та до інших держав. Звісно, виникає необхідність у зверненні уваги на помірковані способи їх виконання, вони мають бути для усіх ясними і очевидними, тобто - проясненими і чітко сформульованими, узгодженими. Також закон державний, як і закон суспільний, встановлює зовнішні міри для збереження визначених їм прав та обов'язків. Внутрішнє побудження зберігає свою силу над людиною і в державі. Як справедливо зазначає К. О. Неволін, по розбіжності складових частин закону закон державний поділяється на два розряди:

1. Закони визначальні.
2. Закони охоронні [1, с. 67].

У свою чергу закони визначальні і закони охоронні також поділяються на види. К. О. Неволін обґрунтовує наступний поділ законів визначальних:

1 закони основні, що визначають порядок, яким влада верховна утворюється, її права, особливо по відношенню до законодавства і управління;

2 установи, які визначають склад установлень або підвладних, зміст і форми їх діяльності;

3 закони про сили державні, які визначають:

а) порядок складання та вживання сил особистих. Особисті сили є або військові, - вони управляються законами військовими; або сили, які призначаються для забезпечення різних потреб державних у вигляді повинностей, - вони управляються законами про повинності;

б) порядок складання та вживання сил речових, які полягають в майні різного роду. Він засновується статутами казенного управління;

4 закони про стани, що визначають права і обов'язки підданих за ступенем їх участі в складі постановлень і сил державних, так само як і порядок набрання або втрати цих прав підданим [1, с. 68].

На нашу думку, такий поділ є найбільш доцільним, оскільки виокремлює види законів визначальних саме за функціональним призначенням.

У свою чергу закони охоронні - це другий розряд законів державних, що складають всі закони, за якими функціонує союз державний і громадянський і встановлює права, що від них виникають, охороняються у їх дії заходами загального державного порядку.

Держава, визначивши права своїх підданих, не залишає ці права на свавілля випадку, але встановлює загальні заходи для їх охорони, що є досить важливим для забезпечення виконання та дотримання їх. Це суть або заходи, що вживаються перш, ніж буде право порушено, так само як і в хвилину порушення права, або заходи, наступні за порушенням права з боку істот моральних, тобто покарання [1, с. 86].

Звідси виникає можливість розмежування законів державних охоронних на два види:

1 закони благочиння, звані інакше законами поліцейськими. Вони визначають суб'єктів, їх образ дії та заходи, що вживаються безпосередньо самою державою для попередження і припинення порушення прав як держави, так і її підданих;

2 закони кримінальні, які за особливостями прав, порушених суб'єктами моральними, по особливостям способу цього порушення визначають за це різні покарання, так само як і їх впровадження.

Отже, закон державний і закон суспільний є суміжними категоріями, адже вони є складовими поняття закону в цілому і регулюють поведінку суспільств, а також визначають права та обов'язки, встановлюють засоби забезпечення їх виконання. Їх основна відмінність полягає у сфері дії, проте, узагальнивши вищесказане, можливо стверджувати, що і закон суспільний, і закон державний є важливими інструментами в системі регулювання як прямих, так і зворотніх відносин між індивідом, суспільством та державою.

Список використаних джерел

1.Неволин К. А. Энциклопедия законовѣдения. – Санкт-Петербург, 1839-1840. – 400 с.

К. НЕВОЛІН ПРО ЗАКОНИ ДЕРЖАВНІ ТА ЗАКОНИ ЦИВІЛЬНІ

Халупко Є.С., студент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – д.ю.н., професор С.В. Бобровник

В усі часи люди розуміли, що потребують норм, які б регулювали їх поведінку в суспільстві, тому ще прадавні люди почали створювати такі правила. Звичайно цей важливий аспект людського життя не залишився поза увагою науковців та мислителів. І вже у період античності вчені почали накопичувати і систематизувати знання про закон, формувати науку під назвою юриспруденція. За період античності ця тема не вичерпалась і згодом багато вчених присвятило своє життя даній справі і продовжують це роботи і у наш час. Значний внесок у розвиток юриспруденції зробив Костянтин Олексійович Неволін. Актуальність обраної теми полягає у тому, що завдяки вивченню наукової спадщини К.О.Неволіна ми зможемо не лише проаналізувати та узагальнити ідеї інших вчених, а і обґрунтувати власне бачення закону.

Відповідно до ідей К.О. Неволіна, закон (lex) взагалі є правило, за яким що-небудь обов'язково відбувається. Правило, за яким повинна відбуватися діяльність істот моральних, якщо вони не хочуть відмовитися від своєї моральної гідності, хоча фізично і можуть не чинити за ним, називається, зокрема, законом моральним. Правило, за яким повинні чинити моральні істоти в суспільстві, якщо вони не хочуть відмовитися від самого громадського життя, може бути названо точніше законом суспільним.

Закон суспільний, як і взагалі закон моральний, складається з двох частин, з яких одна може бути названа частиною визначальною, інша частиною охоронною.

Закон суспільний, насамперед, визначає права і обов'язки як членів суспільства один до одного і до цілого суспільства, так і цілого суспільства до його членів та інших моральних товариств. У цьому відношенні він або наказує що-небудь робити і називається законом наказовим, або забороняє і називається заборонним, або дозволяє і називається дозвільним. Втім, якого б роду закон не був, він по суті своїй завжди є відображенням вічних начал правди [1, с. 27-28].

Визначивши право чи обов'язок, закон далі запроваджує заходи для їх охорони, або для забезпечення себе в своїй дії з боку порушень. У цьому виражається необхідність закону. Марний був би самий закон, якби його виконання і здійснення не було забезпечено. З цією метою закон: 1) дбає про те, щоб попередити порушення прав, доки воно ще не зроблено; 2) припиняє порушення прав, коли воно відбувається; 3) знищує порушення прав, яке вже відбулося, відновлюючи порушені права в їх колишній силі і дії [1, с. 27-28].

Визначивши поняття закону, ми можемо перейти до визначення його різновидів. Як зазначав сам К.Неволін, права і обов'язки, що визначаються або охороняються законами, є або державними внутрішніми, або цивільними, або державними зовнішніми (права і обов'язки між народами). Тому і закони поділяються на закони: 1) державні (внутрішні), 2) цивільні, 3) закони союзу народів або право народне (закони державні зовнішні) [1, с. 53].

Для подальшого розгляду різновидів закону і кращого їх розуміння варто пригадати слова К.О. Неволіна про те, що із складових частин закону одна визначає права і обов'язки, інша встановлює заходи для їх охорони. Тому і закони поділяються на закони, що визначають права і обов'язки, і на закони, що їх охороняють [1, с. 28]. Визначимо бачення К.Неволіним законів державних.

На думку вченого за різницею складових частин закону державні закони поділяються на два розряди.

I. Закони визначальні, що є законами першого розряду, які визначають сутність союзу державного і прав, що від нього походять.

Ми вже спостерігали, що в кожному суспільстві має обов'язково існувати відома влада. У державі як суспільстві незалежному існує і влада незалежна, або верховна. Вона 1) утворюється в відомому порядку і має різні права та переваги, особливо діючи в законодавстві та управлінні; 2) органами її дії у цьому випадку є підлеглі влади, нею призначені; 3) засобами її дії є сили державні, саме для цього призначені; 4) предметом її дії є її піддані, які, отримуючи від неї відому ступінь участі у складанні як владних підконтрольних, так і сил державних тим самим отримують особливі права та обов'язки і утворюються в відомі стани.

Звідси виникають чотири види законів державних:

1) закони основні, які визначають порядок, яким влада верховна утворюється і її права, особливо по відношенню до законодавства та управління;

2) статuti, що визначають склад установлень або влад підлеглих, образ і межі їх дії;

3) закони про сили державні, які визначають: а) порядок складання та використання сил особистих. Особисті сили є: або військовими, – вони управляються законами військовими; або силами, призначеними для виконання різних потреб державних у вигляді повинностей, – вони керуються законами про повинності; б) порядок складання та використання сил речових, які заключаються у майні різного роду. Він засновується статутами казенного управління;

4) закони про стани, в яких визначаються права та обов'язки підданих за ступенем їх участі у складі встановлень та сил державних, так само як і порядок придбання або втрата цих прав підданими.

II. Закони охоронні, що належать до другого розряду законів державних, які складають всі закони, за якими союз державний і громадянський та права, які від них

виникають, охороняються в їх дії засобами загального державного порядку. Держава, визначивши свої права та права своїх підданих, не залишає ці права на свавілля випадку, але встановлює загальні заходи для їх охорони. Це суть або заходи, прийняті раніше, ніж буде право порушено, як і в хвилину порушення права, або заходи, які слідує за порушення права з боку істот моральних, тобто покарання.

Звідси виокремлюються два види законів державних охоронних:

1) закони благочиння, які називаються інакше законами поліцейськими. Вони визначають сутність та образ дії засобів, які вживаються безпосередньо самою державою для попередження та припинення порушень прав як держави, так і її підданих;

2) закони кримінальні. Вони за відмінністю прав, порушених істотами моральними, і за відмінністю образу цього порушення визначають за це різні покарання, так як і образ дії цього засобу [1, с. 53-55].

Закони цивільні діляться так само як і державні на два розряди.

I. Закони визначальні, що становлять перший розряд, до якого належать закони, якими визначається сутність союзу цивільного і прав, що від нього походять. Особи, з яких складається держава, будучи розглянуті як окремі особи в їх взаємному відношенні один до одного, складають союз цивільний. Він є або союз сімейний, в зв'язку з яким знаходиться і союз родовий, або союз за майном. Таким чином, права цивільні є або правами сімейними, куди відносяться також права споріднені, або правами майновими. Права останнього роду можуть бути розглянуті або загалом, або в особливому додатку їх до різних предметів громадянського життя, як то: до різних сфер промисловості, наук, мистецтв і т.д.

Звідси виникають три види цивільних законів: перший з них складають закони союзів сімейних, а другий – загальні закони про майно, що позначаються досить загальною назвою законів цивільних. У них по відношенню до кожного права цивільного визначаються: сутність і зміст права, порядок його встановлення і порядок його припинення. Третій вид складають особливі закони про майно, названі за головною метою їх законами державного благоустрою або економії.

II. Закони охоронні належать до другого розряду цивільних законів, відповідно до яких дія прав цивільних охороняється засобами порядку громадянського. Мова йде про закони про провадження справ безперечних та закони щодо провадження справ спірних або судочинства.

Досить цікавими є ідеї К.Неволіна щодо законів союзу народів, або права народного. Право народне містить у собі так само, як і закони державні і цивільні, два розряди постанов, а саме:

1) закони визначальні, що відображають сутність союзу народів і права, що з нього виникають. Цей вид постанов називається, хоча і несправедливо, правом народним під час миру;

2) закони охоронні, які належать до другого розряду, за якими союз народів і права, що з нього виникають, зберігаються в їх дії засобами примусовими і особливо військовою. Цей рід постанов називається правом народним під час війни [1, с. 53-56].

У сучасній науці з'являються й інші визначення поняття закону.

Наприклад, на думку Б.Й.Тищика, держава не може існувати без створених нею ж загальнообов'язкових правил поведінки, виконання яких забезпечується примусовою силою державних органів. Вони існують переважно у писаній, чітко визначеній формі і видаються верховною чи місцевою владою [2, с. XXIV].

З цього твердження можна сформулювати визначення, що закони – це створені державою загальнообов'язкові правила поведінки, виконання яких забезпечується примусовою силою державних органів та які існують переважно у писаній, чітко визначеній формі і видаються верховною владою.

Згідно з твердженням сучасних вчених, закон – це нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, що приймається відповідно до особливої процедури парламентом або безпосередньо народом і регулює найважливіші суспільні відносини [3, с. 197].

Детальний аналіз ідей К.Неволіна щодо розуміння закону визначає правомірність висновку про те, що вони можуть бути використані для порівняння з ідеями інших вчених та слугуватимуть основою для подальшого вивчення поняття закону.

Список використаних джерел

1. Філософія та енциклопедія права в університеті Святого Володимира, –Київ: “Либідь”, 2011. – 499 с.
2. Тищик Б.Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу: Навч. посібник. – Львів: “Світ”, 2001. – 384 с.
3. Теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін. ; за ред. О.В. Петришина. – Х. : Право, 2014. – 368 с.

СТАНОВЛЕННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ПРИРОДУ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІЙ НАУЦІ

Ульяненко А.Д., магістр Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – д.ю.н. професор С.В. Бобровник

Концепція судової правотворчості, яка ґрунтується на понятті такої юридичної категорії як прецедент, є доволі неоднозначною, що породжує виникнення чималої кількості методологічних, теоретичних та практичних питань, які мають неоднакове вирішення у різних правових системах. Це зумовлено особливостями місця прецеденту як джерела права в тій чи іншій правовій системі, адже їх місце та призначення в англосаксонській правовій системі та романо-германській правовій системі є різною. Окрім того, це значно впливає і на особливості доктринального розуміння поняття «прецеденту» в різних наукових школах та підходах.

Необхідність дослідження саме теоретичних засад судового прецеденту продиктована, насамперед, потребами науки теорії права, яка розробляє фундаментальні основи для вдосконалення національної правової системи.

Проблематика судового прецеденту завжди привертала увагу науковців. У працях теоретиків права і спеціалістів галузевих наук періодично висвітлюються окремі аспекти розвитку та функціонування цього явища. Нові вимоги часу потребують нових підходів до розуміння судового прецеденту, а досягнення цього можна досягнути шляхом з'ясування підходів, які існують на сьогодні. Зокрема, йдеться про наукові розробки П. Гука, Н. Гураленко, К. Кармазіної, С. Лозовської, С. Маркіна, М. Марченка, Н. Оніщенко, Ю. Попова, О. Селіванова, О. Скакун, Н. Стецика, Г. Хрислової, Ю. Шемшученка та ін.

Тому продовжуючи дослідження у зазначеному контексті доцільно, на нашу думку, звернутися до юридичної літератури вітчизняного та зарубіжного характеру, яка містить значну кількість різноманітних наукових підходів судового прецеденту на різних етапах розвитку суспільства та юридичної науки і практики в цілому та відповідно розглянути саме виникнення такого явища в різних країнах світу.

Вперше судовий прецедент з'явився в XI ст. в Англії і на сьогодні займає центральне місце в англосаксонській правовій системі, до якої належать такі країни, як США, Австралія, Канада тощо. Визначального значення для формування судового прецеденту в Англії належить королівським судам, в яких правосуддя здійснювали професійні юристи – доктори права. Дотримання судами попередніх рішень пояснювалось бажанням зміцнити стабільність і чіткість правозастосування.

Подальшому становленню принципу прецеденту сприяла судова реформа 1873 – 1875 рр. та всі наступні зміни у судовій системі, внаслідок яких була створена розвинена система судів, визначені вищі суди, що створювали своїми рішеннями прецеденти, а

також введено правило про регулярні публікації прецедентів у судових звітах. Обов'язок слідувати попереднім прецедентам остаточно сформувався в першій половині XIX ст. приблизно тоді ж склалась і сучасна доктрина прецедентного права [1, с. 14].

Досліджуючи ж історію проблеми щодо розуміння правової природи судового прецеденту в Україні, можна відзначити, що основною ідеєю правової науки радянської доби була догма про те, що «соціалістичні держави не знають такого джерела права, як судовий прецедент, який веде до відступлення від начал законності і підриває роль представницьких органів держави в законодавчій сфері. Соціалістичні судові органи здійснюють правосуддя як одну з форм застосування закону, не пов'язану з правотворчими повноваженнями суду при вирішенні конкретних справ» [2].

На відміну від заперечення судових прецедентів, в радянські часи визнавалась та жваво обговорювалась така властивість постанов Пленумів Верховного Суду СРСР, як їх «нормативність». Вважалось, що «постанови Пленуму Верховного Суду СРСР представляють «...специфічну форму забезпечення одноманітності судової практики і, в кінцевому рахунку, законності в правозастосовній діяльності судових органів...» [3, с. 176,].

З-поміж вітчизняних науковців особливо слід відмітити вченого С. Шевчука, котрий розглядає судовий прецедент у контексті проблематики нормативності актів судової влади, Н. Пархоменко та Л. Луць, які аналізують специфіку судового прецеденту з погляду теорії права, Б. Малишева, котрий вивчає особливості судового прецеденту в англосаксонській правовій сім'ї, та Т. Анакіну, яка досліджує судовий прецедент у праві Європейського союзу. Разом з тим слід констатувати, що, незважаючи на значну кількість відповідних тематичних праць, на сьогодні у правовій науці відсутнє єдине розуміння, поняття судового прецеденту, його правової природи і характерних сутностей. Відсутність однозначної усталеної відповіді на ці питання, безумовно породжує дискусії, а відсутність комплексних досліджень теоретичних засад судового прецеденту свідчить про існування суттєвої прогалини в правових знаннях, що потребує негайного заповнення.

Відома вчена О. Скакун зазначає, що судовий прецедент – правотворчий акт, який за умов відсутності нормативно-правової регламентації приймається судовим органом у результаті вирішення конкретної юридичної справи й містить у своїх приписах казуальну норму права, якій надається загальнообов'язкове значення під час вирішення подібних справ у майбутньому [4, с. 49].

Цікавою є точка зору Є. Бондаренка, який підкреслює, що судовий прецедент виконує роль додаткового джерела права, завдання якого полягає не в заміні інших джерел права, а в їх уточненні, пристосуванні до нових суспільних умов [5, с. 11–12].

Аналіз вітчизняної юридичної літератури дозволяє виділити три основні підходи до розуміння судового прецеденту. Прихильники першого визначають судовий прецедент найбільш широко й узагальнено, розуміючи під цим поняттям судові рішення, яке є загальнообов'язковим для застосування іншими судами при вирішенні аналогічних справ. Така позиція характерна для представників юридичної школи радянського періоду та простежується у багатьох сучасних науковців, серед яких С. Алексеев, С. Доценко, В. Кононенко, О. Коростелкіна, Н. Нор. Другий підхід, якого дотримуються, зокрема, С. Бодров, П. Гук, К. Кармазіна, Д. Кухнюк, Л. Луць, Б. Малишев, С. Маркін, більш конкретизований і зводиться до визначення судового прецеденту як судового рішення, що містить певний принцип вирішення справи, який є обов'язковим для застосування судами при вирішенні аналогічних справ. Ще одним, найменш поширеним і максимально звуженим, є підхід до розуміння судового прецеденту як окремого принципу вирішення справи, закріпленого в судовому рішенні, або як частини судового рішення, яка в перспективі має обов'язковий характер. Таке розуміння судового прецеденту знаходимо в працях А. Полякова, Р. Пригченка, А. Саїдова, С. Шевчука [6, с. 2].

Отже, виходячи із змісту та характеристик зазначених нами вище всіх підходів, ми можемо перейти до узагальненого висновку, що еволюція судового прецеденту як

наукової категорії пройшла досить тривалий час, про це свідчать всі наукові дослідження які були зроблені юристами, вченими-юристами, науковцями у всі часи.

Список використаних джерел

1. Бойцова В. В., Бойцова Л. В. Судебный прецедент: зарубежный опыт и российские перспективы // Российский судья. – 1999. - №3. – с. 14 – 18.
2. Лившиц Р. З. Судова практика як джерело права / Р. З. Лившиц. – М. : Інститут держави і права Російської Академії наук, 1997. – 48 с.
3. Зивс С. Л. Джерела права / С. Л. Зивс. – М. : Видавництво «Наука», 1981. – 240 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
5. Бондаренко Є. І. Становлення правового прецеденту як джерела права / Є. І. Бондаренко // Правове регулювання економіки. – 2012. – № 11–12. – С. 17–26.
6. Квятковська Б. І. Особливості судового прецеденту в англо-саксонській та романо-германській правових сім'ях (порівняльний аналіз) / Б. І. Квятковська. // Теорія і практика правознавства. Вип. 1. - 2013. – с. 10.

ПОХОДЖЕННЯ ТА УТВОРЕННЯ ЗАКОНІВ: ВСТОРИЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Штаченко М.О., студентка, Національна академія Служби безпеки України

Науковий керівник – к.ю.н. О.Ю.Іванов

У сучасному світі закони відіграють дуже важливу роль. Вони регулюють майже всі сфери людського життя. Прийнято вважати, що закон є винаходом людської цивілізації. Але до сьогодні між науковцями які працюють над дослідженням винайдення та становлення законів і права існують суперечки. Це зумовлено тим, що ряд юридичних пам'яток історії та древні історичні джерела вказують на те, що ініціатором створення закону, формування змісту, його написання та дотримання, як нормативного акту був безпосередньо Бог, або боги. Тому, доцільно в цій роботі розглянути спочатку історичний аспект походження та утворення законів, а потім більш конкретизувати його за допомогою соціально-правового аспекту спираючись на роботи відомого вченого-юриста Костянтина Олексійовича Неволіна.

Насамперед потрібно зазначити, що на початку нашої ери релігійні норми виконували функції закону. Закони Хаммурапі, закони Ману, закони 12-ти таблиць – найвідоміші пам'ятки права тих часів. І традиційно вважається, що вони були першими збірками нормативно-правових норм [

Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних Країн / Л. М. Бостан, С. К. Бостан. - К.: 2008.]. Але ми не можемо не брати до уваги той факт, що на них залишили відбитки ті або інші релігійні вірування. Тобто, вони містили в собі поєднання матеріалістичного і духовного початків права і закону. Коли починає йти мова про поєднання цих двох факторів, доцільно розглянути таку Державу як Давній Єгипет. По-перше, саме в ній була проведена одна з перших кодифікацій світу, завдяки чому було створено Кодексу фараона Бокхориса. Та ми маємо додати, що у цій державі існувала така річ як «Книга мертвих». Якщо тлумачити її зміст виходячи із сучасного розуміння закону це був писаний збірник санкцій, в той час як гіпотеза і диспозиція мали усний характер. Багато сучасних вчених не вважають цю книгу джерелом давнього права, але історичні факти вказують на те, що вона існувала ще в період правління 5-ї династії в Давньому Єгипті і це відбувалося набагато раніше ніж написання Біблії. Всім відомо, багато єгиптян стояло у витоків християнства, тому не дивно, що в Біблії зустрічаються норми, які повністю ідентичні записам з єгипетської «Книги мертвих», якщо в релігійних законах християнства з'являлися прогалини, їх заповнювали спираючись на право Давнього Єгипту, а також використовували вище згадані Закони Хаммурапі. А потім ці закони змінювалися і інтерпретувалися відповідно до подій кожної історичної епохи, виливаючись у кодифіковані збірки норм права [Патьє М. Э. Избранные труды по

мифологии и идеологии Древнего Египта / М. Э. Патье. - М.: Восточная литература, 1996. - номер сторінки]

[Перепелкин Ю. Я. История Древнего Египта / Ю. Я. Перепелкин. - СПб: Нева, 2000.].

Таким чином ми можемо бачити причинно-наслідковий зв'язок між соціальною складовою держави та утворенням нових законів у ній. Тобто, на процес утворення законів наклав свій відбиток не тільки історичний аспект, а й соціальний.

Виходячи з вищевикладеної інформації ми вже можемо говорити про соціально-правовий аспект походження та утворення законів. Закони які діють на території певної держави, називаються законодавством цієї країни.

Кожна держава має свої особливі закони. Це зумовлено багатогранністю суспільства та окремими індивідуальностями які знаходяться в ньому. Також, на законодавство країн впливає багато інших факторів:

їх історія;

географічне положення;

національна релігія;

політичні та економічні інтереси;

напрямки майбутнього розвитку та інше.[Неволин К. А./ Полное собрание сочинений Т1, Энциклопедия законовведения/ К. А. Неволин, 1839 г.]

Тому потрібно зазначити, що в деякій мірі закони різних держав можуть співпадати один з одним. А в деяких випадках можуть бути кардинально різними. Виходячи з вищесказаного можна поділити їх на дві великі групи:

закони загальнолюдські;

конкретизовані закони в середині певної держави.

Походження та створення загальнолюдських законів нерозривно пов'язано з вигладеним та роз'ясненим вище історичним аспектом. А що стосується вже конкретизованих законів кожної країни, вони найчастіше впливають із тих відносин які в ній склалися, тобто від взаємодії між певними групами суспільства, та їх окремих індивідуальностей. Цю групу законів можна ще поділити на:

- природні;

- позитивні.

Іншими словами природні закони, це ті закони які впливають безпосередньо із відносин між суб'єктами права. Позитивні – це ті закони, які впливають з природних і служать для їх більшої конкретизації, або виконання.

Потрібно зазначити, що ці закони являють собою окремі частини механізму управління, А також, існувати окремим чином, або діяти окремо від цього механізму вони не можуть.

Розглянувши закони які приймалися в різні історичні періоди, але після схожих подій (захоплення влади шляхом перевороту, приєднання захоплених територій та інші) ми можемо побачити неабияку схожість між ними. Тобто, в них будуть наявні характерні риси законів, які закривляють певні зміни в державі. Звідси слідує, що сучасним державам слід звертати більше уваги на історію походження та утворення певних законів, адже аналіз успішного досвіду і використання його у сучасному законодавстві може позитивно вплинути на законодавство кожної окремої держави сучасності.

Отже, можна зробити висновок, що ми знайшли підтвердження того, що закони відображають результати історичного розвитку держав, їх соціально-правові потреби та частковеподання цього з релігійною (ідеалістичною) складовою держав. Тобто при написанні законів люди спираються на історичний досвід, соціально-правові потреби держави та суспільства.

Поєднуючи вищесказане держави можуть досягнути найвищого рівня розвитку, адже відносини між людьми, а саме їх врегулювання є тим на, що спрямовується дія закону, це найголовніша мета його утворення.

ПОГЛЯДИ К.НЕВОЛІНА НА ЗАКОН

Шилюк А.В., студентка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – к.ю.н., доцент О. Г. Варич

Розмежування понять філософії права та філософії законодавства завжди викликало суперечливі оцінки дослідників, тому з'ясування їх змістовного наповнення відкриває нові перспективи для розуміння категорії «закон», його сутності та історико-філософського осмислення, що в свою чергу створює базис для застосування теоретичних знань в практичній законотворчій діяльності. У цьому напрямку, актуальним є дослідження та аналіз наукових поглядів Костянтина Олексійовича Неволіна – видатного вченого-юриста, що зробив значний внесок у розвиток світової юриспруденції.

К. Неволін був одним з перших науковців, що комплексно висвітлив та проаналізував філософсько-правові концепції у вітчизняній юриспруденції. Життя та наукова діяльність К. Неволіна тісно пов'язана з Київським університетом. Так, з 1835 р. він працював в Університеті Св. Володимира на посаді ординарного професора кафедри енциклопедії права, а з 1837 по 1843 рр. був його ректором. До нашого часу дійшла багата наукова спадщина вченого. Зокрема, такі праці, як: «Енциклопедія законодавства», «Історія російських цивільних законів» та інші.

Дослідження категорії «закон» К. Неволін пов'язує з необхідністю з'ясування природи права, що, на його думку, отримує прояв у «божественному естві, яке відкриває себе в світлі моральному через волю людей». У теоретико-практичному сенсі право конститується на кількох рівнях: міжособистісні стосунки індивідів (приватне право); відносини індивіда зі спільнотою загалом (державне право); відносини спільноти з будь-якою іншою (міждержавне, чи міжнародне, право).

Разом з тим, особливу увагу у цій системі К. Неволін звертає на сутнісні засади закону. Так, закон науковець розглядав як «образ буття правди», що має внутрішню силу для совісті людини [1]. Сутність закону – це правда, а сутність правди може бути визначена тільки у філософії. Поняття «закон» він трактував як моральний закон (діє на рівні внутрішніх, особистісних стосунків людей), а також як суспільний (державний) закон (правило, згідно з яким формуються взаємини між людьми).

З метою всебічного дослідження закону на думку К. Неволіна необхідно провести паралель між правом та законом. Так, науковець тлумачив означені категорії як утворення, що історично змінюються, формуються залежно від національно-історичної організації, традицій та культури народу. Втілення ідеї природних законів у позитивні залежить від «особливого характеру народу, рівня його розвитку, історичного ставлення до інших народів» [2, 52]. У цьому напрямку вченим була запропонована ідея про необхідність виховання у народу почуття законності, що дасть змогу самостійно судити про «праведне» та «неправедне».

Разом з тим, К. Неволін встановив чіткий та нерозривний зв'язок моралі та права, а отже природну взаємозалежність права і закону. Він зазначав, що в основі природного права лежить «природна свобода» індивіда, тому основним завданням моралі і права є свідоме обмеження природної свободи. Крім того, метою закону К.О. Неволін визначав не лише турботою про відновлення порушеного права, а й запобіганням його порушенню [3, 431].

Значну увагу дослідник приділив питанню форм права. Так, на думку К. Неволіна, закони можуть набувати форми звичаїв та законів у буквальному їх розумінні [2, 59]. Під звичаєм К. Неволін розумів спосіб дії, що постійно спостерігається людьми у певних випадках. На противагу звичаю, закон є прямим і безпосереднім оголошенням владою своєї волі [2, 60]. На думку вченого, закон і звичай відрізняються не стільки змістом, скільки формою.

Категорію «закон» К. Неволін тісно пов'язує з філософією законодавства, яка на його думку має визначати складові будь-якого закону, з'ясовувати способи об'єднання різних начал у цілісну систему, вивчати переваги і виявляти суперечності, що в результаті має сприяти поступовому впорядкуванню законодавства та його уніфікації.

У цьому напрямку, дослідник розрізняє у законодавстві дві складові частини: перша частина може бути пізнана безпосередньо розумом і сама по собі мати обов'язкову силу – закони природні, що утворюють саму ідею законодавства, а друга частина пізнається із самого законодавства, яке діє в державі, має обов'язкову силу, встановлену державою (закони суто позитивні) [5].

Особливу увагу вчений приділяв необхідності чіткої класифікації законів. В цьому напрямку дослідник пропонує розмежувати закони на: державні (*das öffentliche Recht*), громадянські (*das Privatrecht*) та закони союзу народів або право народне - закони державні зовнішні (*Völkerrecht*). У відповідності до внутрішньої структури закони К. Неволін розподіляв на ті, що встановлюють права та обов'язки та ті, які їх охороняють [5]. Змістовне наповнення законів повинно бути зрозумілим та чітким з метою уникнення суперечностей у процесі його трактування. Означеним обумовлювалась необхідність виконання закону та проголошувалось верховенство права. Виокремлюючи фізичні та моральні норми, науковець підкреслює примусову силу закону [6, 101].

К. Неволін підкреслював мету існування закону, що отримує прояв у теоретичних та практичних цілях. Теоретичні цілі обумовлюють пізнання істини у всіх її видах, що складає одну із суттєвих потреб людського духу. У цьому напрямку, підкреслював К. Неволін, верховенство закону - звеличена мета всіх держав. Практичні цілі обумовлюють пізнання законів як значний додаток в житті. Вони – суть правила згідно з якими члени держави зв'язуються в різних напрямках своєї діяльності [5].

Таким чином, у процесі дослідження закону К.О. Неволін не обмежувався на позиціях однієї правової школи, а прагнув об'єднати різні наукові підходи і знайти новий напрям в теорії права. У його вченнях простежуються позитивні принципи теорії природного права, підходи історичної школи, вплив філософії Г. Гегеля, а також елементи соціологічного підходу. Вчений дослідив природу та взаємодію окремих форм права, розкрив основні риси взаємодії між мораллю і правом та правом і законом, визначив сутність закону, поєднавши його з поняттям правди, обґрунтував ідею про необхідність запозичення іноземного досвіду для створення нових законів. Основою формування законодавства К.О. Неволін вважав філософію законодавства, а закон тлумачив в залежності від національної історії і традицій. Вчений окреслив зв'язок між природним і суто позитивним правом, з'ясувавши, що одне походить від іншого. При цьому досконалим він вважав закон, який є чітко визначеним і служить як теоретичним, так і практичним цілям, а також дозволяє виховати у громадян відповідний рівень правової свідомості. Дослідження багатой наукової спадщини К.О. Неволіна дає можливість переконатися в актуальності проблем, які досліджував вчений, а також в оригінальності тих ідей, які ним були запропоновані. Ці погляди були революційними на час їх створення і не втрачають свого значення до сьогодні.

Список використаних джерел:

1.[Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://pidruchniki.com/2004030652010/pravo/kostyantyn_nevolin_1806-1855.

Неволин К.А. Энциклопедия законовведения / К.А. Неволин. – К., 1839. – Т. 6. – 643 с.

2. Юридичний факультет Університету Святого Володимира в персоналіях його викладачів та вчених : збірник матеріалів Першої міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 27 листопада 2015 року / ред. кол. І.С. Гриценко, та ін. – К. : «Талком», 2015. – 271с.

3. Ковальчук О.М. Становлення філософії права у Київському університеті в 1835-1920 рр./ О.М. Ковальчук // Публічне право. УДК 340.12:340.15. – 2016. – №2(22). – 275 с.

4. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.stattionline.org.ua/filos/94/16519-osnovni-principi-filosofsko-pravovogo-vchennya-k-o-nevolina.html>.

5. Неволин К.А. Рассуждение о философии законодательства у древних / К. А. Неволин. – СПб., 1835.–106 с.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ І ПРАВА У ПРАЦЯХ К. О. НЕВОЛІНА

Шелих А.А., студентка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – д.ю.н., професор С.В. Бобровник

В усі часи люди розуміли, що потребують норм, які б регулювали їх поведінку в суспільстві, тому ще прадавні люди почали створювати такі правила. Звичайно цей важливий аспект людського життя не залишився поза увагою науковців та мислителів. І вже у період античності вчені почали накопичувати і систематизувати знання про закон, формувати науку під назвою юриспруденція. За період античності ця тема не вичерпалась і згодом багато вчених присвятило своє життя даній справі і продовжують це роботи і у наш час. Значний внесок у розвиток юриспруденції зробив Костянтин Олексійович Неволін. Актуальність обраної теми полягає у тому, що завдяки вивченню наукової спадщини К.О.Неволіна ми зможемо не лише проаналізувати та узагальнити ідеї інших вчених, а і обґрунтувати власне бачення закону.

Відповідно до ідей К.О. Неволіна, закон (lex) взагалі є правило, за яким що-небудь обов'язково відбувається. Правило, за яким повинна відбуватися діяльність істот моральних, якщо вони не хочуть відмовитися від своєї моральної гідності, хоча фізично і можуть не чинити за ним, називається, зокрема, законом моральним. Правило, за яким повинні чинити моральні істоти в суспільстві, якщо вони не хочуть відмовитися від самого громадського життя, може бути названо точніше законом суспільним.

Закон суспільний, як і взагалі закон моральний, складається з двох частин, з яких одна може бути названа частиною визначальною, інша частиною охоронною.

Закон суспільний, насамперед, визначає права і обов'язки як членів суспільства один до одного і до цілого суспільства, так і цілого суспільства до його членів та інших моральних товариств. У цьому відношенні він або наказує що-небудь робити і називається законом наказовим, або забороняє і називається заборонним, або дозволяє і називається дозвільним. Втім, якого б роду закон не був, він по суті своїй завжди є відображенням вічних начал правди [1, с. 27-28].

Визначивши право чи обов'язок, закон далі запроваджує заходи для їх охорони, або для забезпечення себе в своїй дії з боку порушень. У цьому виражається необхідність закону. Марний був би самий закон, якби його виконання і здійснення не було забезпечено. З цією метою закон: 1) дбає про те, щоб попередити порушення прав, доки воно ще не зроблено; 2) припиняє порушення прав, коли воно відбувається; 3) знищує порушення прав, яке вже відбулося, відновлюючи порушені права в їх колишній силі і дії [1, с. 27-28].

Визначивши поняття закону, ми можемо перейти до визначення його різновидів. Як зазначав сам К.Неволін, права і обов'язки, що визначаються або охороняються законами, є або державними внутрішніми, або цивільними, або державними зовнішніми (права і обов'язки між народами). Тому і закони поділяються на закони: 1) державні (внутрішні), 2) цивільні, 3) закони союзу народів або право народне (закони державні зовнішні) [1, с. 53].

Для подальшого розгляду різновидів закону і кращого їх розуміння варто пригадати слова К.О. Неволіна про те, що із складових частин закону одна визначає права і обов'язки, інша встановлює заходи для їх охорони. Тому і закони поділяються на закони, що визначають права і обов'язки, і на закони, що їх охороняють [1, с. 28]. Визначимо бачення К.Неволіним законів державних.

На думку вченого за різницею складових частин закону державні закони поділяються на два розряди.

I. Закони визначальні, що є законами першого розряду, які визначають сутність союзу державного і прав, що від нього походять.

Ми вже спостерігали, що в кожному суспільстві має обов'язково існувати відома влада. У державі як суспільстві незалежному існує і влада незалежна, або верховна. Вона 1) утворюється в відомому порядку і має різні права та переваги, особливо діючи в законодавстві та управлінні; 2) органами її дії у цьому випадку є підлеглі влади, нею призначені; 3) засобами її дії є сили державні, саме для цього призначені; 4) предметом її дії є її піддані, які, отримуючи від неї відому ступінь участі у складанні як владних підконтрольних, так і сил державних тим самим отримують особливі права та обов'язки і утворюються в відомі стани.

Звідси виникають чотири види законів державних:

1) закони основні, які визначають порядок, яким влада верховна утворюється і її права, особливо по відношенню до законодавства та управління;

2) статuti, що визначають склад установлень або влад підлеглих, образ і межі їх дії;

3) закони про сили державні, які визначають: а) порядок складання та використання сил особистих. Особисті сили є: або військовими, – вони управляються законами військовими; або силами, призначеними для виконання різних потреб державних у вигляді повинностей, – вони керуються законами про повинності; б) порядок складання та використання сил речових, які заключаються у майні різного роду. Він засновується статутами казенного управління;

4) закони про стани, в яких визначаються права та обов'язки підданих за ступенем їх участі у складі встановлень та сил державних, так само як і порядок придбання або втрата цих прав підданими.

II. Закони охоронні, що належать до другого розряду законів державних, які складають всі закони, за якими союз державний і громадянський та права, які від них виникають, охороняються в їх дії засобами загального державного порядку. Держава, визначивши свої права та права своїх підданих, не залишає ці права на свавілля випадку, але встановлює загальні заходи для їх охорони. Це суть або заходи, прийняті раніше, ніж буде право порушено, як і в хвилину порушення права, або заходи, які слідує за порушення права з боку істот моральних, тобто покарання.

Звідси виокремлюються два види законів державних охоронних:

1) закони благочиння, які називаються інакше законами поліцейськими. Вони визначають сутність та образ дії засобів, які вживаються безпосередньо самою державою для попередження та припинення порушень прав як держави, так і її підданих;

2) закони кримінальні. Вони за відмінністю прав, порушених істотами моральними, і за відмінністю образу цього порушення визначають за це різні покарання, так як і образ дії цього засобу [1, с. 53-55].

Закони цивільні діляться так само як і державні на два розряди.

I. Закони визначальні, що становлять перший розряд, до якого належать закони, якими визначається сутність союзу цивільного і прав, що від нього походять. Особи, з яких складається держава, будучи розглянуті як окремі особи в їх взаємному відношенні один до одного, складають союз цивільний. Він є або союз сімейний, в зв'язку з яким знаходиться і союз родовий, або союз за майном. Таким чином, права цивільні є або правами сімейними, куди відносяться також права споріднені, або правами майновими. Права останнього роду можуть бути розглянуті або загалом, або в особливому додатку їх до різних предметів громадянського життя, як то: до різних сфер промисловості, наук, мистецтв і т.д.

Звідси виникають три види цивільних законів: перший з них складають закони союзів сімейних, а другий – загальні закони про майно, що позначаються досить загальною назвою законів цивільних. У них по відношенню до кожного права цивільного визначаються: сутність і зміст права, порядок його встановлення і порядок його

припинення. Третій вид складають особливі закони про майно, названі за головною метою їх законами державного благоустрою або економії.

II. Закони охоронні належать до другого розряду цивільних законів, відповідно до яких дія прав цивільних охороняється засобами порядку громадянського. Мова йде про закони про провадження справ безперечних та закони щодо провадження справ спірних або судочинства.

Досить цікавими є ідеї К.Неволіна щодо законів союзу народів, або права народного. Право народне містить у собі так само, як і закони державні і цивільні, два розряди постанов, а саме:

1) закони визначальні, що відображають сутність союзу народів і права, що з нього виникають. Цей вид постанов називається, хоча і несправедливо, правом народним під час миру;

2) закони охоронні, які належать до другого розряду, за якими союз народів і права, що з нього виникають, зберігаються в їх дії засобами примусовими і особливо війною. Цей рід постанов називається правом народним під час війни [1, с. 53-56].

У сучасній науці з'являються й інші визначення поняття закону.

Наприклад, на думку Б.Й.Тищика, держава не може існувати без створених нею ж загальнообов'язкових правил поведінки, виконання яких забезпечується примусовою силою державних органів. Вони існують переважно у писаній, чітко визначеній формі і видаються верховною чи місцевою владою [2, с. XXIV].

З цього твердження можна сформулювати визначення, що закони – це створені державою загальнообов'язкові правила поведінки, виконання яких забезпечується примусовою силою державних органів та які існують переважно у писаній, чітко визначеній формі і видаються верховною владою.

Згідно з твердженням сучасних вчених, закон – це нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, що приймається відповідно до особливої процедури парламентом або безпосередньо народом і регулює найважливіші суспільні відносини [3, с. 197].

Детальний аналіз ідей К.Неволіна щодо розуміння закону визначає правомірність висновку про те, що вони можуть бути використані для порівняння з ідеями інших вчених та слугуватимуть основою для подальшого вивчення поняття закону.

Список використаних джерел

1. Філософія та енциклопедія права в університеті Святого Володимира, –Київ: “Либідь”, 2011. – 499 с.
2. Тищик Б.Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу: Навч. посібник. – Львів: “Світ”, 2001. – 384 с.
3. Теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін. ; за ред. О.В. Петришина. – Х. : Право, 2014. – 368 с.

ЕВОЛЮЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ШКОЛИ ПРАВА ТА РОЛЬ ІДЕЙ К. НЕВОЛІНА В ЇЇ СТАНОВЛЕННІ

Ямпільська В.А., студентка, Київський національний університет імені Т.Г.Шевченка

Науковий керівник – д.ю.н., професор С.В. Бобровник

Важливого значення для сучасної загальнотеоретичної науки має праворозуміння. Саме воно визначає сутність, природу та особливості формування права. Одним із важливих напрямків правопізнання є історична школа права. З критикою раціоналізму теорії природного права і властивої Просвітництва віри у всесилля закону на початку ХІХ ст. виступили деякі німецькі юристи, які створили історичну школу права. Безпосередньо причиною виникнення історичної школи права вважається суперечка між А. Ф. Ю. Тібо із Гейдельберга та Ф. К. фон Савіньї з Берліна з приводу формування загальнонімецького Цивільного кодексу Так , 1814 р. була опублікована брошура юриста А. Ф. Ю. Тібо із

пропозицією скликати з'їзд юристів, теоретиків та практиків для розробки загального для всієї Німеччини Цивільного кодексу. Ф. К. фон Савіньї відповів А. Ф. Ю. Тібо того ж року брошурою «Про завдання нашого часу щодо законодавства і правознавства» [1, с. 317]. Її основоположники доводили, що не існує природного права, а є лише позитивне право, яке має власні закони розвитку, що не залежать від розуму. Історичною спадщиною народу є право, яке не може і не повинно змінюватися. Джерелом права є не закон, довільно прийнятий, або скасовуваний державою, а звичай, що виражає дух народу [2, с. 134].

Засновником історичної школи права вважають Густава Гуго (1764—1844) - професора Гетінгенського університету. Німецький юрист є автором «Підручника природного права, як філософії позитивного права, а особливо — приватного права» та «Підручника з курсу цивілістики», який заперечує основні положення природного права, відкидає концепцію суспільного договору. Право — не тільки установа держави. Кожне співтовариство має свої власні правові норми, визнавав Гуго, більша частина яких «виникла стихійно подібно до того як виникли мова і вдача цього народу». Істинним джерелом права вважається історично усталений звичай, норми звичаєвого права. Згодом у зв'язку з поширенням освіти до природно виниклих правових норм додалося ще одне джерело — правосвідомість юристів. Закон же — довільне повеління влади. Кодекси — «це не закон», а зібрання приписів влади. Тому безліч законів і договорів ніколи не виконуються [2, с. 135].

Правові погляди Гуго розвивав і доповнював Фрідріх Савіньї (1779—1861), відомий своїми роботами з цивілістики і римського права. Право всіх народів, стверджував Професор Берлінського університету, складалося історично, так само, як і мова народу, політичний лад і його вдача. Право — продукт народного духу, з рухом якого еволюціонує і право. Виникнувши спочатку в свідомості як «природне право» у формі звичаїв, розвиваючись разом з народом і його культурою, право стає особливою наукою в руках юристів, що відокремилися в стан [3, с. 136].

Природне походження і саморозвиток права виростає з народного духу як рослина з зерна, — так пояснював право Георг Пухта (1798—1846), учень і послідовник Савіньї. У своєму історичному розвитку право поступово викристалізовується в певні форми, правову систему. Первісною формою права стає звичай. З утворенням держави вираз загальної волі став зватися законом. Нарешті, та частина народного духу, що не відображена звичаєм і законом, знаходить відображення в праві юристів, юридичній науці. Вони і розкривають юридичні положення, що лежать у глибині народного духу. Розвиток держави, стверджував Пухта, відбувається так само органічно, як і розвиток права: «дух народу творить державу, як і право» [4, с.136].

Основоположники історичної школи права на нашу думку довели:

1 значення звичаєвого права в історичному процесі нормотворчості, вплив звичаїв народу на законодавство;

2 створення права не є теоретичною творчістю, а об'єктивним процесом життя народу;

3 слабкість природно-правової доктрини з її уявленням про вічність і незмінність права;

4 право і держава є результатом буття конкретних народів, що залежать від ряду факторів (кліматичних, етнічних, політичних та ін.);

5 правознавство слугує для народу наукою пізнання права, інтересам його розвитку.

Традиції історичної школи права відобразились у сучасних правових системах Німеччини, Швейцарії, що розглядають закон і звичай як два джерела права одного порядку.

Отже, як ми зазначили, історична школа права виникла наприкінці XIX ст в Німеччині з метою вирішення дискусійного питання щодо виникнення та історичного розвитку права. К. О. Неволін, опублікувавши свою роботу «Енциклопедія

законознавства» 1839-1840рр, вперше досліджує процес виникнення історичної школи права. К. О. Неволін як послідовник та учень Г. В. Гегеля отримував натхнення з історії світової філософії та історії філософії законодавства.

Розроблена ним філософія законодавства порушує теми становлення держави від давніх мислителів до представників німецької класичної філософії.

К. О. Неволін вважав, що загальна історія поділяється на дві частини: на давню та нову історію. До цих двох частин можна б було додати історію у майбутньому часі. Такий поділ ґрунтується на відмінності основ будь-якої людської діяльності і на різне їх ставлення між собою. К. О. Неволін класифікує новітню історію філософії законодавства на три етапи:

1 дух піддає своєму осуду уявний світ, створений древньою філософією; наслідком чого є, з одного боку, відновлення різних систем стародавньої філософії, особливо які утворилися на останньому періоді і пройнятих духовним початком, з іншого - повна свідомість протилежності між духом і природою: від Марсиліо Фічіно до Бекона, Декарта;

2 робляться односторонні спроби узгодити протилежність між духом і природою, спочатку за допомогою розширення сфери природи, потім за допомогою розширення сфери духу і обмеження сфери природи: від Бекона і Декарта до Канта;

3 приймається безумовна тотожність духу і природи, осередком і підставою якої, втім, робиться духовна основа: філософія новітнього часу, розпочата Кантом [5, с. 184].

Слід зазначити, що вплив на розвиток вчень про право і державу справили вчення Канта, в якому були підняті такі питання, як методологічні підстави наукової теорії права, моральна обґрунтованість права, право як умова суспільного буття автономних і цінних за своєю сутністю особистостей, спосіб забезпечення рівної для всіх свободи. Як справедливо зазначав Іммануїл Кант: моральна свобода, що складає сутність людини, вимагає зовнішніх умов її реалізації, створюваних рівним для всіх правом, яке забезпечує загальну свободу; з необхідності права впливає існування держави, що не має іншої мети, крім підтримки й охорони свободи і рівності людей [2, с. 131].

К. О. Неволін посилався на Канта, вважаючи, що: «розум обійняв стародавні філософські системи і особливо відтворив ті, які жваві своїм духовним початком; коли протилежності між цим початком і початком стародавнього світу та між даними в зовнішньому бутті та духом і природою були з'ясовані, то завданням філософії постало - узгодити цю протилежність. Спочатку було два шляхи: можна було або почати з природи, з даного буття і, поступово відмовляючись, очищаючись від світу матеріального, підніматися в сферу духовну, або почати з сфери духу і, поступово, залишаючи цю чисту область, спускатися в речову сферу. Першим є шлях почуття і досвіду, другий - шлях умогляду. Взяті окремо один від одного, вони не тільки не можуть привести до повної істини, але ще, навпаки, взаємно знищити один одного та необхідним наслідком повинні мати філософію, яка відкидає всі незмінні істини людського духу» [5, с. 206].

К. О. Неволін вважав, що після того, як в Англії Беконом були обґрунтовані підстави дослідної філософії, Декарт заклав у Франції підстави філософії умоглядної, яка поширилася згодом особливо в Німеччині. Сам Декарт мало займався предметами морального змісту, особливо предметами законодавства. Але в різних його думках, які сюди належать, отримує вираз зародок тих понять і напрямків, які згодом утворилися в його школі стосовно предметів моральності і законодавства. Основною ціллю Декарта було підняти філософію на ступінь науки абсолютно очевидної. Цього він сподівався досягти, вживаючи в філософію геометричний метод. Думки Декарта про моральні предмети послужили підставою для обґрунтування власної філософії законодавства, що розкрилася здебільшого в Німеччині в двох системах. Одна система обмежує приписи закону природного цілями справжнього життя, інша має на увазі цілі всього життя людського [5, с. 252].

Своєрідним підсумком розвитку філософії в Німеччині, на думку К. О Неволіна, стало вчення Гегеля, в якому ми бачимо спільність ідеалізму Канта і Фіхте з реалізмом Шеллінга. Можливо стверджувати, що філософські погляди Гегеля мали особливе значення для К.О Неволіна. Як і Гегель, К. О Неволін прагнув у своєму вченні подолати розбіжності між об'єктивним і суб'єктивним основами в праві, протирічність між самим правом і моральністю. Вплив ідей німецького філософа простежується і в поглядах К. Неволіна про природне право і волі.

Таким чином, Костянтин Олексійович Неволін розумів сутність історичної школи права і зробив суттєвий внесок у розвиток політико-правових вчень, оцінюючи концептуальні ідеї філософії законодавства. Такий підхід обумовив досить оригінальне вчення, у якому були представлені давня і нова філософія законодавства, завдяки якому ми можемо простежити розвиток, сутність, ідеї права.

Список використаних джерел

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20т. т.2 – Х. : право, 2017 - 1128с.
2. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу, 2004 – 432с.
3. Савінї Ф. К. фон Історія римського права у середньовіччі, 1831 – 236с.

ПАРЛАМЕНТСЬКА РЕФОРМА ЩОДО СКОРОЧЕННЯ ДЕПУТАТСЬКОГО КОРПУСУ

Оношка В.А., студент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Науковий керівник – д.ю.н., доцент Т.С. Подорожна

Діяльність Парламенту VIII скликання продемонструвала тенденцію щодо зниження його ефективності як представницького та законодавчого органу.

Останніми роками в Україні почали здійснювати реформи, заторкнули вони і Парламент. Йдеться, зокрема, про реформу щодо скорочення місць у Верховній Раді, що пов'язано з фінансовою невідповідністю утримання 450 депутатів.

Для України 450 депутатів забагато. Наприклад, у Польщі, за словами прем'єр-міністра Матеуша Якуба Моравецького, «на сьогодні на посадах міністрів та заступників міністрів працевлаштовано 126 осіб. Упродовж кількох найближчих місяців – двох-трьох – хочемо зменшити цю кількість, скоротити на 20-25%» [1]. Відповідно в Україні варто було б скоротити кількість депутатів до 150 осіб. Водночас необхідно скасувати недоторканність для них, рівень їхньої заробітної плати та пенсії прив'язати до мінімального по країні, а також позбавити депутатів усіх пільг та привілеїв.

Зрештою, питання не в тому, скільки повинно бути депутатів. Свого часу Болгарія радикально скоротила депутатський корпус, а в деяких державах депутатів набагато більше, ніж у нас. Йдеться про ефективність їхньої роботи. За словами політолога Костя Бондаренка, в Україні частково можна піти шляхом «депрофесіоналізації депутатського корпусу» (див.: [2]).

В Україні до 1993 року існувала норма, згідно з якою депутати отримували символічну платню у Верховній Раді, паралельно народні обранці мали основну роботу, тобто виконували свої депутатські обов'язки фактично на громадських засадах. У багатьох країнах така практика існує дотепер. Наприклад, у Польщі всі міністри одночасно є депутатами. Вважаємо, що українським парламентаріям також варто повернутися до такого суміщення.

З одного боку, можна скорочувати кількість депутатів, тим паче, що 2000 року на референдумі народ України проголосував за скорочення депутатського корпусу до 300 осіб, але це рішення так і не було прийнято. А з іншого боку, як засвідчує досвід, коли нардепи працювали на непрофесійній основі, їхня діяльність була набагато ефективнішою, ніж у нинішньому парламенті.

Втім, точно визначити оптимальну для Ради кількість депутатів досить складно. Висловлюють різні пропозиції, навіть обмежити до 75-150 осіб [3].

Директор Агентства моделювання ситуацій Віталій Бала вважає, що зменшення фінансування Верховної Ради України – питання другорядне, набагато важливіше її функціональність, і тут кількість депутатів важливої ролі не відіграє.

З огляду на сказане вважаємо, що в Україні варто запровадити двопалатний парламент, де нижню палату обирали б за партійними відкритими списками, а верхню – на мажоритарній основі від регіонів. Відповідно визначення порядку формування його палат на рівні закону буде неприйнятним, як і модель правового регулювання інституту парламентських виборів, яка існує згідно з чинною Конституцією. Такий порядок може закласти потенційні конфлікти між конституційними інститутами влади, оскільки він провокуватиме перманентні зміни виборчих систем. Тому порядок формування та особливості виборів палат Парламенту мають бути врегульовані безпосередньо в Конституції України.

Нижня палата Парламенту – Національні Збори – має формуватися за пропорційною виборчою системою в багатомандатних виборчих округах за відкритими партійними списками. При цьому має бути запроваджена диференціація виборчого бар'єра залежно від того, хто формує такі списки – політична партія (3%) чи виборчий блок (5%). До розподілу мандатів має допускатися тільки та партія (виборчий блок), яка в загальнонаціональних масштабах пододала виборчий бар'єр.

Верхня палата Парламенту – Сенат – має формуватися на засадах рівного представництва регіонів в одномандатних виборчих округах за системою абсолютної більшості. Це зумовить обрання сенаторів у багатьох округах у два тури виборів, оскільки, з уваги на перебіг політичної боротьби та виборчої кампанії, не завжди буде можливо обрати їх в першому турі. На нашу думку, у сучасних умовах анахронізмом було б обрання сенаторів колегією виборників чи отримання мандата сенатора за посадою згідно зі статусом керівника регіонального уряду (управи, виконкому ради). Тим паче, що призначення сенатора – представляти позицію громади регіону, а не тільки місцевої влади, з тих чи інших питань національного розвитку [4].

Тобто можна зробити висновок, що навіть якщо кількість депутатів в Парламенті скоротять, то це не означає, що на Раду виділять менше грошей. Якщо обов'язки поділять між рештою парламентаріїв (скільки б їх не було), то кошти – і поготів. Кожному збільшать витрати на канцелярію, дзвінки і відрядження, виділять більше помічників, яким також потрібно платити. Звичайно, не забудуть депутати збільшити і собі зарплату, оскільки зросте навантаження.

Для порівняння: в США є 435 депутатів, у Росії, як і в Україні, – 450, але кількість населення РФ станом на 1 січня 2017 р. становила 146 804 372 людини, а в Україні – тільки 42 386 403 особи [5].

Наведене засвідчує потребу у здійсненні парламентської реформи в Україні, актуальним завданням якої є відновлення довіри до Парламенту та перетворення його на реальний орган представництва інтересів українського народу. Тобто на часі вдосконалення виборчого законодавства України відповідно до рекомендацій Парламентської асамблеї Ради Європи та Венеціанської комісії ПАРЄ, зокрема запровадження виборчої системи з відкритими списками. Пропорційна виборча система з відкритими регіональними списками може дати значно більшу свободу вибору виборцям, зробить представництво більш персоналізованим, ніж за пропорційної системи зі жорсткими списками, дозволить формувати Парламент з тих кандидатів, які відомі виборцям і мають їхню безпосередню підтримку, знизить рівень корупції у виборчому процесі і підвищить рівень довіри до представницького органу влади, сприятиме демократизації внутрішніх процедур у політичних партіях України.

Список використаних джерел

1. У Польщі анонсували скорочення чиновників та витрат на уряд. ZIK. 2018. 6 берез. URL: https://zik.ua/news/2018/03/06/u_polshchi_anonsuvaly_skorochennya_chynovnykiv_ta_vytrat_na_uryad_1279433.

2. Опришко В. Ф. Конституційні основи розвитку законодавства України: наук. вид. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2001. 156 с.
3. Кудерська Н. Законотворча діяльність Верховної Ради України: проблеми та шляхи їх розв'язання. Вісник Академії управління МВС. 2009. № 2. С. 63–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ucnavs_2009_2_5.
4. Оніщук М. Бікамералізм як вимога часу. ZN.ua. 2014. 4 квіт. –URL: <https://dt.ua/internal/bikameralizm-yak-vimoga-chasu-.html>.
5. Википедія. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki>

СУДОВА ВЛАДА В АСПЕКТІ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ЛЕГІТИМНОСТІ

Орел В.І., студент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник - д.ю.н., професор С.В. Бобровник

Розбудова України як демократичної, правової та соціальної держави, закріплення в Конституції України положення про найвищу соціальну цінність людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки вимагає формування нових підходів до захисту прав людини.

В умовах розвитку демократії, додержання прав і свобод людини створення належної та ефективної національної системи захисту порушених прав стає одним з головних завдань держави. Віднині, головним змістом і спрямованістю діяльності нашої держави стають права і свободи людини та гарантії їх здійснення. Утвердження та забезпечення цих прав і свобод Конституція України покладає на державу як її головний обов'язок.

Нинішня політико-правова ситуація в Україні склалася таким чином, що далеко непоодинокими є випадки порушення прав людини. Інститут уповноваженого Верховної Ради України у межах чинного законодавства не може охопити весь обсяг проблем правозахисної діяльності, оскільки комплекс питань, який потребує розгляду є розмаїтим та необмежним. Права людини – цінність, без якої неможливо уявити її життя: побут, навчання, лікування, праця, пенсійне забезпечення. Запровадження в кожній сфері захисника прав є недоцільним та навряд чи сприятиме покращенню захисту прав людини. [2, с. 99-101]

З огляду на сказане вище, реальним та найбільш раціональним способом захисту порушених прав є передбачене статтею 55 Конституції України звернення до суду. [4] Крім того, вступ України до Ради Європи, підписання Асоціації з Європейським Союзом, з одного боку стали значним досягненням зовнішньополітичних прагнень держави, а з іншого – засвідчили прийняття Україною на себе цілої низки міжнародно-правових зобов'язань, насамперед, права на справедливий суд, передбаченого ст. 6 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини. [5]

Тому наше завдання полягає в аналізі чинного законодавства та наукової літератури з метою обґрунтування понять та складових дотримання судовою владою принципу справедливості як одного з основних засад правосуддя та гарантії захисту прав людини, в осмисленні шляхів удосконалення зазначеного процесу, щоб його функціонування було реальним та ефективним засобом побудови демократичної, соціальної та правової держави.

Таким чином, щоб розібратись, у чому полягає зміст «дотримання судовою владою принципу справедливості як одного з основних засад правосуддя та гарантії захисту прав людини» необхідно проаналізувати складові його побудови:

Правосуддя – філософська категорія, що відображає судове здійснення ідеї права, відповідно до певного праворозуміння, правової концепції. Праворозуміння пізнається через спеціальні уявлення: правові теорії, доктрини, поняття. Поряд з традиційним розрізненням правосуддя за підходами, виділяють також праворозуміння за сферами діяльності. Так, виділяється судове праворозуміння – уявлення про право сформоване в

процесі судового правозастосування. Можна розрізнити праворозуміння за суб'єктами (праворозуміння судді, адвоката, прокурора). Функціональне праворозуміння конкретизується через судові тлумачення. Оскільки зазначені підходи до праворозуміння змістовно різняться, допустимим є висновок про те, що правосуддя – це сфера дії та поєднання різних підходів до праворозуміння. [6, с. 13-19]

Визнання будь-якого судового рішення по справі здійснення правосуддя є досить умовним і має наукові та практичні проблеми. Адже на практиці винесене рішення може не задовольнити іншу сторону, як результат слідує оскарження рішення, його перегляд, зміна, скасування. Тому правозастосовну діяльність суду краще називати «судочинством» - процесуальною формою здійснення правосуддя. [5, с. 718–719]

Справедливість, у вузькому значенні, є змістовою категорією правосуддя; у широкому значенні, філософська, соціально-етична, морально-правова категорія, одна з принципів права (звідси право є мистецтвом добра і справедливості). Існує три основних види справедливості: зрівняльна, що передбачає досягнення максимальної рівності прав і можливостей; розподільча, яка спрямована на подолання диспропорції у розподілі матеріальних та духовних благ, враховуючи заслуги кожної людини перед суспільством; та відплатна, яка поширюється на сферу покарань за правопорушення і злочини. [6, с.10]

Втім, як судова влада, так і інші гілки державної влади опинилися у складній і досить критичній ситуації. Тому довіра до них збоку населення падає. Вважаємо, що виходом із ситуації є обговорення пошуків подолання проблеми не лише в стінах парламенту, але і в науковому товаристві, зокрема науковці-теоретики держави і права присвятили не одну сотню робіт, що стосувались шляхів підвищення ефективності чинної судової системи.

У контексті питання «судової влади як гарантії захисту прав людини» чинне місце посідає її легітимність, яка сприяє тому, що громадяни, державні органи, юридичні особи, держава в особі законодавчої та виконавчої влади довірятимуть судовій владі, визнаватимуть та підкорятимуться їй. Легітимність ґрунтується на довірі й прийнятті влади громадянами на підставі їхнього розуміння добра, справедливості, порядності, совісті. Незважаючи на специфічні особливості судової влади (заснованість на правових нормах, вирішення юридично значущих справ, що мають правові наслідки), її легітимність є соціально-психологічним явищем, яке слід відрізнити від її легальності. Легальність влади – це її юридичне обґрунтування, законність, відповідність чинному законодавству. [6, с. 25]

Використовуючи веберівську систему координат можемо констатувати, що легітимність влади повинна бути раціонально-легальною, тобто громадянина мають бути впевнені, що суд над ними чиниться відповідно до узаконених правових норм, на принципах добра і справедливості. Макс Вебер обґрунтував концепцію ідеальних типів політичного панування, яка ґрунтується на трьох основних типах легітимності: традиційну владу, яка спирається на віру людей у святість традицій та право володарювати тим, хто здобув владу за цією традицією; харизматичну владу, яка ґрунтується на ірраціональних мотивах, на вірі підлеглих у святість чеснот володаря; легальну владу, що ґрунтується на вірі в законність існуючого порядку, професіоналізм владних структур, на визнанні добровільно встановлених юридичних норм. [1, с. 602-643, 644-706]

У цьому аспекті для забезпечення легітимності необхідне дотримання кількох умов.

По-перше, однією з найважливіших умов є спосіб формування судової влади - наскільки суддя залежний від інших суб'єктів політичного процесу при призначенні на посаду, яким вимогам він мусить відповідати (або якими принципами поступитися), щоби бути призначеним на посаду.

По-друге, наявність ефективних форм і засобів контролю над судовою владою з боку інших гілок влади та суспільства.

По-третє, матеріальна незалежність судової влади, яка включає як належне фінансування судової системи та забезпечення виконання її процесуальних завдань, так і матеріальне забезпечення суддів.

По-четверте, чітко окреслена предметна сфера діяльності судової влади, її компетенція, виключність повноважень.

По-п'яте, дотримання судовою владою законодавчих приписів та духу права при здійсненні правосуддя. Зокрема, відповідно до ст. 129 Конституції України основними засадами судочинства є законність, рівність учасників судового процесу, забезпечення доведеності вини, забезпечення права на захист, гласність судового процесу тощо.

По-шосте, обов'язковість виконання рішень суду. Тобто, в разі ухвалення судом рішення, воно повинно бути виконане в обов'язковому порядку. [6, с. 26-27]

Отже, проголошення України, як правової, демократичної, соціальної та правової держави передбачає повагу та захист порушених прав людини. Найбільш доцільним засобом захисту прав є звернення до суду. Одним з принципів правосуддя є право на справедливий суд, яке передбачене ст. 7 ЗУ «Про судоустрій та суддів» та ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. В роботі розкривається визначення особливостей таких понять як правосуддя та справедливості в контексті здійснення судочинства. Визначено, що правосуддя є формою реалізації судової влади, більше того доведено, що будь-яке судове рішення не можна назвати здійсненням правосуддя, більш доцільним є застосування терміну «судочинство». В роботі знайшла місце ідея легітимності суду, яка сприяла б відновленню довіри суб'єктів права до судової системи в період змін та оновлення, які переживає країна в цілому та судова гілка влади, зокрема.

Список використаних джерел

1. Вебер М. Основные социологические понятия; Политика как призвание и профессия / М. Вебер // Вебер М. Избранные произведения. - М.: Прогресс, 1990. - С. 602-643, 644-706.
2. Віхров О. П. Актуальні питання захисту прав людини в контексті правозастосування / О. П. Віхров // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. - №10(132). – С. 99-101.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]: Міжнародний документ від 04 листопада 1950 року. Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Верховна Рада України. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
5. Сірий М. І. Судочинство / М. І. Сірий, В. М. Тертишник // Юридична енциклопедія : [в 6 т.] / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; редкол.: Шемшученко Ю. С. (голова) [та ін.]. – К. : Юридична думка, 2003. – Т. 5. – С. 718–719.
6. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / Авт. кол.: В. С. Бігун, І. Й. Бойко, Т. І. Бондарук, К. А. Віслобоков, О. А. Гавриленко, Л. О. Зайцев, А. Ю. Іванова, О. О. Малишев, І. В. Музика, В. Т. Окіпнюк, Є. В. Ромінський, О. О. Самойленко, М. І. Сірий, І. Б. Усенко (кер. кол.), М. Д. Ходаківський, Л. В. Худояр, О. Н. Ярмиш. НАН України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького; Міжнародна асоціація істориків права. – К.: "Видавництво "Наукова думка" НАН України", 2014. – С. 10, 13-19, 25-27. – (Проект "Наукова книга")

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВИХ ОБМЕЖЕНЬ ЯК ЗАСОБІВ ПРАВОВОГО ПЛИВУ

Павлюков І.І., магістрант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – д.ю.н., професор С.В. Бобровник

Досить спірною у науковому відношенні є проблема співвідношення правових засобів та засобів правового впливу. Деякі вчені відносять правові засоби до правового

регулювання, проте ця позиція не видається обґрунтованою, оскільки правові засоби належать і до більш широкої категорії – правового впливу. Тому постає питання визначення та співвідношення правових засобів як у правовому регулюванні, так і в правовому впливі, вирішення якого можливе через співвідношення та порівняння цих явищ.

Метою цієї публікації є визначення правових обмежень як засобів правового впливу.

Правові обмеження є, з одного боку, засобом реалізації юридичної відповідальності, оскільки існують у вигляді примусового звуження меж суб'єктивних прав та свобод, а з іншого – як інструментами забезпечення правового статусу особи.

Найбільш повно правові обмеження були досліджені А. В. Малько, який розглядає правове обмеження як процес правового примусу на інформаційно-психологічному рівні у потенційному або реальному виразі, у виконанні дій на користь суспільних інтересів або в інтересах уповноваженого суб'єкта. Правові обмеження (власне як і правові стимули) визначають більш об'ємний пласт юридичної сфери - інформаційно-психологічні засоби дії права, відображаючи при цьому подвійність юридичної інформації. Вони ширші за своїм обсягом, ніж традиційні методи правового регулювання, а також не підміняють інші різнопланові юридичні засоби, певною мірою інтегруючи та уніфікуючи їх [1; С. 92].

Вагомою є позиція С. В. Бобровник, яка визначає правове обмеження як закріплене в праві утримання від протиправного діяння, метою якого є створення необхідних умов для задоволення інтересів уповноваженого суб'єкта та суспільних інтересів в цілому [2; С. 92]. На думку Н. М. Оніщенко правовим обмеженням є закріплена в юридичних нормах перешкода для неправомірної поведінки, що створює умови для задоволення інтересів суб'єкта права за нормального функціонування суспільних інститутів [3; С. 97].

Існування правових обмежень призначене для захисту суспільства від свавілля правозастосовувача. В кінцевому результаті правові обмеження в усіх випадках мають переслідувати одну мету – забезпечити розумний компроміс між суспільною необхідністю та інтересами такого суспільства [4; С. 94].

Категорія «правові обмеження» найбільш повно розкрита в науковій юридичній літературі через класифікацію її видів.

А. В. Малько зазначає, що основними різновидами правових обмежень залежно від елементу норми права, в яких закріплюються обмеження, є юридичний факт-обмеження (гіпотеза правової норми), обов'язок, заборона, призупинення тощо (диспозиція правової норми) та покарання (санкція) [1; С. 94].

С. В. Мірошник виокремлює дві групи правових обмежень: правомірні та неправомірні. Так, правомірні обмеження використовуються достатньо широко в різних галузях права. У свою чергу, неправомірні обмеження мають форму правопорушення. Таке правопорушення може відобразитись у вигляді різноманітних діянь, що порушують право та закон [5; С. 19].

На думку Н. М. Оніщенко класифікація обмежень залежить від змісту цінностей, яких позбавляється суб'єкт при їх застосуванні: матеріально-правові та морально-правові обмеження [6; С. 229].

З метою дослідження класифікації правових обмежень залежно від структурного елемента правової норми, в якій вони закріплені, в своїй діяльності суб'єкти права враховують, що умови виникнення їх прав та обов'язків, пільг та заборон, правові наслідки зумовлені конкретними юридичними фактами. Саме тому в одних випадках суб'єкти прагнуть до їх настання, а в інших – перешкоджають їх появі.

Правовий вплив здійснюється за допомогою різноманітних засобів, які застосовуються в певній послідовності, замінюючи та доповнюючи один одного. Саме ці засоби в кінцевому результаті формують правовий стан суспільства [7; С. 264].

Юридичними фактами-обмеженнями, наприклад, є положення ст. 110 Сімейного кодексу України, відповідно до якого таким фактом є факт вагітності дружини, що

одночасно позбавляє чоловіка права на пред'явлення позову щодо розірвання шлюбу, або згідно зі ст. 26 цього ж кодексу факт перебування осіб у родинних зв'язках по прямій лінії споріднення, що перешкоджає виникненню шлюбних правовідносин [8].

На рівні диспозиції правової норми правовими обмеженнями виступають юридичні обов'язки, заборони, призупинення, тоді як в санкціях містяться певні покарання, які є найбільш значущими право обмежувальними засобами.

Іншим критерієм для виокремлення правових обмежень як засобів правового регулювання є приналежність до певної галузі законодавства, де вони закріплені, а саме:

- 1) цивільно-правові обмеження;
- 2) обмеження трудового законодавства;
- 3) обмеження сімейного законодавства;
- 4) обмеження земельного законодавства;
- 5) господарсько-правові обмеження;
- 6) еколого-правові обмеження;
- 7) адміністративно-правові обмеження;
- 8) найбільш широкий перелік обмежень встановлено у сфері кримінального законодавства у вигляді заборон, покарань та обмежень прав.

Список використаних джерел

1. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве. – 2-е изд., перераб. и доп. / Малько А. В. – М.: Юристъ, 2004. – С. 92.
2. Бобровник С. В. Проблеми теорії держави та права (курс лекцій) / С.В. Бобровник – К.: Вид-во Київського ун-ту права, 2004. – С. 92.
- Мала енциклопедія теорії держави і права / За заг. ред. Ю. Л. Бошицького. – К.: - Вид-во Європейського університету, 2010. – С. 97.
3. Гойман В. И. Принципы, пределы, основания ограничения прав и свобод человека по российскому законодательству и международному праву / В. И. Гойман // Государство и право. – 1998. - №7. – С. 33.
4. Малько А. В. Згадана праця. С. 94.
5. Мирошник С. В. Правовые стимулы в российском законодательстве: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория права и государства; история политических и правовых учений» / С. В. Мирошник. – Ростов-на-Дону, 1997. – С. 19/
6. Мала енциклопедія теорії держави та права. Згадана праця. С. 229.
7. Венгеров А.Б. Теория государства и права: учебник для юридических вузов / А. Б. Венгеров. – М.: Новый Юрист, 1998. – С. 264.
8. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. №2947-III. – Голос України. 2002. - №38.

ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ

Петрів О.О., студентка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Т.В. Котенко

Для того, щоб будувати дійсно могутню державу потрібно, щоб у суспільстві був вибудований відповідний рівень правової культури. Саме тому дослідження поняття правового нігілізму, яке тісно пов'язане з рівнем правової культури та правової свідомості суспільства є надзвичайно актуальним. Правова культура характеризує рівень правосвідомості та включає в себе ступінь знання права, а також є індикатором інтенсивності переконань у цінності права. В сучасній теоретичній правовій науці досі не склалося єдиного розуміння цього явища (правового нігілізму) і відсутнє чітке визначення його поняття. Саме тому правовий нігілізм є надзвичайно важливим та дискусійним поняттям, подолання якого є одним із пріоритетних напрямків сучасної державної політики.

Надзвичайно важливим є виявлення причин, характеристика форм проявів правового нігілізму. Адже саме завдяки детальному дослідженню причин можна

виокремити способи подолання правового нігілізму, а як результат досягнути вищого рівня правової культури.

Явище правового нігілізму як форма деформації правової свідомості займає досить міцні позиції в нашому суспільстві. Тематика правового нігілізму, яку будемо розглядати є комплексною, оскільки вивчається разом з поняттям правової культури та правової свідомості.

Для того щоб чітко сформулювати уявлення про дане явище, варто почати з того, що поняття «нігілізм» походить від латинської «*nihil*», що в перекладі означає «ніщо», «нічого». Філософський словник подає таке визначення: нігілізм – точка зору абсолютного заперечення, не пов'язаного з жодними позитивними ідеалами. А в загальному розумінні нігілізм – це заперечення, ігнорування або байдуже ставлення до певних цінностей.

У літературі існує безліч визначень самого поняття правового нігілізму, які ґрунтуються на різних підходах до його розуміння. Найчастіше правовий нігілізм розглядається як деформований стан правосвідомості особи, суспільства, соціальної групи, що характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, запереченням значимості норм права або зневажливим ставленням до правових принципів і традицій.

М.М.Жовтобрюх наголошує на тому, що з теоретичної точки зору, питання правового нігілізму є об'єктом багатьох спеціальних досліджень. Правовий нігілізм – різновид загального поняття «соціальний нігілізм» і його традиційно трактують як тип правосвідомості, що заперечує соціальну та особистісну цінність права, вважає його недосконалим(найменш досконалим) способом регулювання суспільних відносин. Також автор зазначає, що нерідко нігілізм доходить до руйнівних форм правосвідомості, а саме у своїй крайніх проявах він перекликається з різноманітними анархічними, ліво- та право радикальними проявами, максималізмом, більшовизмом і необільшовизмом, політичним екстермізмом.

Загалом можна виокремити два підходи до характеристики поняття правовий нігілізм. Як зазначає М.А Бурдоносова, перший з них це класичний, також його називають традиційний, в рамках якого дане поняття розглядається як деструктивний соціальний феномен, сутність якого – негативне ставлення до права, а також зневіра в його можливості вирішувати нагальні питання так, як цього вимагає соціальна справедливість. Другим підходом є новаторський, представники якого стверджують, що до існування цього явища призводить саме право через свою недосконалість. (2, с 53)

Виокремлюють безліч причин правового нігілізму. О. В. Дручек, який досліджував проблему правового нігілізму у молоді, зазначає, що вирішальний вплив на формування світогляду молодої людини чинять, перш за все, соціально-економічні фактори, а саме – безпосередні умови її життя, навчання чи праці, тобто ті, у яких здійснюють життєдіяльність особи. Також деструктивні процеси в економіці тягнуть за собою кризу правової свідомості, ведуть до різного роду відхилень у правовій поведінці, зокрема, до здійснення правопорушень з причини відсутності засобів існування. Молодь особливо гостро відчуває наслідки соціального розшарування, фактичної нерівності у реалізації своїх потреб і запитів.

В той час як В.Ю Швачка визначає, що на поширення правового нігілізму може впливати застосування методів і способів правової соціалізації без урахування соціально – історичних та індивідуальних умов існування особистості, які зумовлені її вибірковістю щодо засобів правового впливу (12)

Також існує ряд вчених, які причини виникнення правового нігілізму тісно пов'язують з правовим менталітетом. Наприклад Л.О Макаренко та М.М. Жовтобрюх звертають свою увагу на правовий менталітет. Вони підтримують те, що він не тільки зберігає унікальні риси, зумовлені національними особливостями народів, а й містить руйнівні для теперішнього стану розвитку громадянського суспільства стереотипи, спираючись на звичаї та традиції минулого. Також вони зазначають, що правовий менталітет знаходиться у тісному зв'язку з поняттями правосвідомості та правової

культури, але є більш фундаментальним і глибинним соціально-психологічним явищем. Таке явище не піддається швидким змінам.

Багато вчених виокремлюють стан законності в суспільстві та юридично безграмотні, недієві нормативні акти основними причинами виникнення правового нігілізму. Зазначаючи при цьому, що правова культура – категорія комплексна, тому до причин виникнення та існування саме правового нігілізму можна віднести певні вади правосвідомості. Тобто у випадку, якщо державна влада виконує свої обов'язки неякісно, це породжує недовіру до держави серед громадян.

Існує три рівні правового нігілізму: загально соціальний, для якого притаманне заперечення ідеї верховенства права на рівні всієї соціальної системи, нігілізм окремих соціальних структур – державних і недержавних, формальних і неформальних та правовий нігілізм особистості.

Як зазначає О.В Дручек, однією з найпоширеніших форм прояву правового нігілізму є відсутність правової активності, не участь у справах держави та суспільства. Така модель є найбільш «м'якою» нігілістичної поведінки.

2) Демонстративне здійснення моделі поведінки, яка є альтернативною до моральної та правомірної, без ознак правопорушень.

3) Недовіра до судової та правоохоронної системи, намагання вирішувати назрілі проблемні питання неюридичними засобами, в неправовій площині.

4) Підміна безумовної нормативності права мотивами прагматичної доцільності. Ідеологічним підґрунтям такої форми правового нігілізму є переконання, що закон існує для інших, але не для мене, і що ним треба користуватись лише тоді, коли це зручно і вигідно.

5) Ухиляння від здійснення свого громадянського обов'язку.

6) Ігнорування вимог законів та інших нормативних актів. Йдеться про ті форми поведінки громадян, які йдуть у розріз з правовими нормами.

7) Грубе порушення норм права з ознаками суспільної небезпеки.

Існує безліч способів подолання правового нігілізму, а саме підвищення правової або іншої спеціальної освіти, обов'язкове детальне проходження кожним новим нормативно-правовим актом ґрунтовної правової експертизи, залучення до законодавчої роботи науковців і визнаних спеціалістів, правове виховання як складова процесу соціалізації особи, сприйняття нею вимог права, його результативного значення.

Таким чином можна чітко зазначити, що правовий нігілізм може виявлятися у різних його формах і є багатоаспектним явищем, несе величезну суспільну небезпеку та формує у особи неправильне уявлення про правову культуру та право в цілому. Саме тому формування нового рівня правосвідомості є одним з ключових шляхів до подолання правового нігілізму. Подолання правового нігілізму є важливим завданням, виконання якого сприятиме розбудові правової держави.

Список використаних джерел

1. Жовтобрюх М.М «Правовий нігілізм: сутність та шляхи подолання / М.М. Жовтобрюх, О.І. Барко // Держава та регіони. – 2011. – Вип.2. - С. 9-12. – (Сер. Право).

2. О.В Дручек «Правовий нігілізм сучасної молоді: причини та форми прояву» // Держава і Право – 2009 – вип 45

3. І.В.Іщук «Правовий нігілізм як явище правової дійсності: природа, сутність та шляхи подолання»

4. Швачка В.Ю Правовий нігілізм у контексті соціалізації особистості / В.Ю. Швачка // Вісник Запорізького нац ун-у : зб. Наук . Ст. Серія Юридичні науки – Запоріжжя : Запорізький ун-т 2006 – с 21

5. Макарова О. Правовий нігілізм і правовий ідеалізм : реалії сьогодення / О.Макарова // Теорія держави та права – 2009 – 1 – с. 76-78

6. Бурдоносова М.А Держава і право К 2009 випуск 45 ст

DEADLOCK СИТУАЦІЯ В ТОВАРИСТВІ З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ. МЕТОДИ, ШЛЯХИ ВРЕГУЛЮВАННЯ. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Ярмош П.О., студент третього курсу Юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

***Анотація.** Стаття присвячена питанню врегулювання спорів при прийнятті рішень між учасниками товариств з обмеженою відповідальністю. Досліджуються сутність методів вирішення спорів між учасниками, що виникають при прийнятті рішень у товариствах з обмеженою відповідальністю. Аналіз зарубіжного досвіду.*

***Ключові слова:** deadlock, глухий кут, корпоративне право, товариство з обмеженою відповідальністю, корпоративний договір.*

***Abstract.** The article is devoted to the issue of settling disputes in decision-making between the shareholders of limited liability companies. The essence of methods of resolving disputes between the shareholders that arise in decision-making situations in limited liability companies is explored. Analysis of foreign experience.*

***Key words:** deadlock, corporate law, limited liability company, corporate agreement.*

Постановка проблеми. Прийняття рішень у товариствах з обмеженою відповідальністю часто може бути складним завданням, особливо там, де існують принципи суперечності між партнерами товариства з питань, що вимагають одностайної згоди. Там, де подібні ситуації залишаються невирішеними, виникає тупикова ситуація, що руйнує бізнес. Саме тому, дискусія щодо вирішення таких ситуацій не припиняється ні на науковому рівні, ні на рівні практичного застосування методів вирішення даної проблеми. Якщо оминати дослідження питання вирішення корпоративних спорів, а саме «deadlock» ситуацій, між учасниками товариства з обмеженою відповідальністю, то в такому разі втрачається безліч ефективних інструментів для вирішення спорів такого характеру. Опис шляхів виходу з «deadlock» ситуацій вносить новий подих у сферу регулювання корпоративних відносин на рівні внесення змін як до національного законодавства так і до внутрішньої документації товариства з обмеженою відповідальністю.

Метою статті є дослідження шляхів та методів вирішення deadlock ситуацій в товариствах з обмеженою відповідальністю.

Завдання. Аналіз методів та способів вирішення дедлок ситуацій. Дослідження національного і зарубіжного законодавства та практики на предмет наявності шляхів вирішення дедлок ситуацій. Пропозиції щодо імплементації методів та способів вирішення дедлок ситуацій в національне законодавство.

Предмет. Deadlock ситуації в корпоративному праві. Методи, способи їх вирішення в товариствах з обмеженою відповідальністю.

Об'єкт. Внутрішні корпоративні правовідносини в товариствах з обмеженою відповідальністю в кризових ситуаціях.

Актуальність. На сьогоднішній день все популярнішим стають методи та шляхи вирішення будь-яких спорів, що виникають під час провадження господарської діяльності, на досудовому етапі, а в деяких випадках сторони заінтересовані вирішити конфлікт на етапі, коли однією із сторін навіть не було розпочато претензійної процедури. У випадку з вирішенням deadlock ситуацій слід зазначити, що шляхом укладення корпоративного договору та включенням в нього пунктів, які передбачають мирне врегулювання deadlock ситуацій вдасться в більшості випадків появи такої, вирішити все без судового втручання. У товариств з обмеженою відповідальністю в Україні на жаль не часто можна зустріти корпоративний договір, але ще рідше трапляються в таких договорах пункти, що регулюють дії учасників при появі deadlock ситуації. Відносно інноваційні рішення пропонує англо-американська правова сім'я, пропозиції та інструменти якої перейняла вже майже вся Західна Європа.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню вирішення безвихідних ситуацій в товариствах з обмеженою відповідальністю закордоном присвячено значну кількість праць, що були написані досвідченими практиками та науковцями. В національній юридичній літературі згадана тема знайшла відгук в роботах практикуючих юристів та молодих науковців. Непопулярність даної теми серед досвідчених викликана її відносною новизною. Серед вітчизняних авторів слід зазначити Сергія Даціва, Юрія Кацера, Олексій Яновського. В площині міжнародних досліджень даною проблематикою займаються Абхінав Растожі, Джордж Стед та Джесіка Степ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ситуація deadlock полягає у перманентній неможливості колегіального органу господарського товариства (загальних зборів, наглядової ради, ради директорів, правління) прийняти рішення в межах своєї компетенції, що призводить до фактичного гальмування подальшої діяльності товариства.

Класична проблема для компанії, де номінальна частка вартості товариства розподілена між власниками 50 на 50, полягає в тому, що її керівники та акціонери не можуть погодитись як на директорському рівні, так і на рівні акціонерів. Отже, коли в такій ситуації, де акціонери мають різні погляди щодо подальшого розвитку товариства і ніяких рішень не можна зробити, компанія потрапляє у «deadlock» (перекл. - «глухий кут») в юридичному сенсі. Багато випадків, пов'язаних з «deadlock» ситуаціями обумовлені партнерством двох стекхолдерів, що розпочинають бізнес на позитивній хвилі, але з часом їх розбіжності у поглядах починають приносити шкоду спільній справі. Необхідно розуміти, що навички кожної людини не завжди працюють паралельно, розбіжності виникають, і саме коли вони виявляються у прийнятті рішень під час управління товариством, компанія стає в так званій «глухий кут». Компанія може продовжувати працювати та провадити господарську діяльність, але застій у прийнятті рішення перешкоджає адекватному розвитку компанії, адже в сучасному світі бізнесу фігурує домінуюче правило: «Потрібно бігти з усіх сил, щоб залишитися на місці».

Deadlock ситуації не обмежуються товариствами в яких учасники володіють акціями 50 на 50, але також може поширюватися на товариства, де партнери мають непропорційну кількість акцій та/або місць у правлінні, тому деякі питання вимагають консенсусу міноритарних акціонерів та/або їх представників у правлінні.

В країнах англо-американської правової сім'ї та деяких країнах західної Європи, де законодавство адаптоване до актуальних ринкових та господарських вимог, вирішення подібних патових ситуацій передбачено в корпоративному договорі товариства. В національному законодавстві визначення корпоративного договору знайшло своє відображення у ч.1 ст.7 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»: «Корпоративний договір - договір, за яким учасники товариства зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації (далі - корпоративний договір), є безвідплатним і вчиняється в письмовій формі. Корпоративний договір, який не відповідає цим вимогам, є нікчемним.». Таким чином в корпоративному договорі згідно з ч.3 ст.7 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», з'являється можливість зобов'язувати учасників товариства продавати або купляти частки товариства в разі виникнення умов, що прописані в такому корпоративному договорі. Детальні механізми продажу акцій в ситуації «deadlock»

В аспекті прагнення уніфікування та спрощення процедури попередження неврегульованості питання з потраплянням товариства в «глухий кут», постає питання: «Чому механізми вирішення «deadlock» ситуацій не можна передбачити у статуті, а треба обтяжувати учасників додатковими формальностями у вигляді корпоративного договору?». Справа в тім, що статут є установчим документом товариства, він призначений для встановлення засад та правил діяльності самого товариства. Законодавчо встановлена конструкція статуту не передбачає включення до нього істотних положень корпоративного договору. Окрім того, зміст статуту неможливо зберегти конфіденційним,

він розкривається під час державної реєстрації товариства, статут також часто потрібно надавати третім особам в ході діяльності товариства. Корпоративний договір у першу чергу є договором в розумінні цивільного права. Це дає можливість учасникам передбачити у ньому відповідальність (у тому числі і в формі штрафу) за його невиконання, у статуті цього зробити не можна. Зміст корпоративного договору є конфіденційним і не підлягає розкриттю, якщо цього не бажають самі учасники. [1].

Що ж до механізму виходу товариств з «глухих кутів», то англо-американська пропонує декілька популярних варіантів, що вносяться в корпоративний договір. Розглянемо найпопулярніші :

1. «Російська рулетка» (Russian Roulette/Buy-Sell):

Процедура працює наступним чином: Учасник А, який має намір врегулювати «тупикову ситуацію» шляхом виходу з бізнесу чи отримання одноосібного контролю над компанією, пропонує Учаснику Б викупити в Учасника А всі належні йому частки (акції) за визначеною ціною. У свою чергу, Учасник Б протягом певного строку має право акцептувати таку пропозицію або відмовитися від неї, зробивши Учаснику А еквівалентну зустрічну пропозицію. Якщо Учасник Б робить Учаснику А еквівалентну зустрічну пропозицію, то Учасник А зобов'язаний продати свою частку (акції) на відповідних умовах. Цей механізм може використовуватись тільки стосовно компаній, де лише два учасники є сторонами корпоративного договору.

Для ефективного врегулювання цього інструменту необхідно передбачити, що якщо один з учасників не відповідає на пропозицію протягом встановленого строку, відповідна пропозиція вважається акцептованою.

Різновидом механізму російської рулетки є «Чорна мітка» (black spot), який реалізовується із залученням незалежного експерта, який має здійснити оцінку ринкової вартості часток. Після визначення вартості, учасник-ініціатор зобов'язаний:

викупити частку іншої сторони за ціною, що перевищує ринкову вартість на визначену договором суму або коефіцієнт (наприклад 125%);

продати власну частку іншій стороні за ціною, що є нижчою від ринкової вартості на визначену договором суму або коефіцієнт (наприклад 75%);

2. «Техаська перестрілка» (Texas shoot-out):

Учасник 1 пропонує Учаснику 2 викупити належну йому частку за визначеною ціною. У свою чергу, Учасник 2 має право прийняти пропозицію або відмовитися від неї, зробивши Учаснику 1 зустрічну пропозицію з вищою ціною (крок підвищення зазвичай визначається корпоративним договором).

Така "перестрілка" може мати кілька раундів, поки хтось із учасників не приймає пропозицію опонента.

Якщо у товаристві більше, ніж два учасники, то механізм працює так – один учасник повідомляє інші конфліктуючі сторони корпоративного договору про намір продати свою частку. Інші учасники повинні направити в закритому вигляді незалежному посереднику пропозицію із зазначенням ціни, яку вони готові заплатити за частку.

Після надходження всіх пропозицій конверти одночасно відкриваються, а учасник, який ініціював "перестрілку" зобов'язується продати свою частку тому учаснику, який запропонував найвищу ціну. [2]

3. «Голландський аукціон» (Dutch Auction) або «Мексиканська перестрілка» (Mexican shoot-out):

За цим варіантом, сторони надсилають медіаторові повідомлення із зазначенням мінімальної ціни, за яку вони готові продати свою частку. Сторона, яка запропонувала більшу ціну, отримує право купити в іншого учасника належні йому частки за мінімальною ціною. Порядок реалізації аналогічний до техаської перестрілки.

У випадку, якщо у товаристві більше ніж два учасника, існує наступний варіант трансформації shotgun: учасник, який бажає продати свою частку, направляє медіатору або сторонам повідомлення про свій намір. Протягом встановленого строку інші сторони

зобов'язані направити медіатору запечатану пропозицію із визначенням ціни, за яку вони готові здійснити придбання частки сторони-ініціатора. Виграє, та відповідно зобов'язується здійснити придбання учасник, який запропонував найбільшу ціну.

4. Розділай та обирай (Divide and choose):

За цією процедурою один з учасників здійснює поділ бізнесу на частини, а інший має право обрати собі одну або декілька (залежно від ситуації) частин, пропорційно до розміру належної йому частки. Цей механізм може використовуватися лише у тих випадках, коли бізнес (активи) компанії можна розділити на рівні частки, які будуть при цьому пропорційні належним учасникам часткам (акціям) в компанії. [3]

Вказані способи deadlock resolution на практиці можуть зазнати суттєвих змін з метою знайти той баланс комерційних інтересів, який буде прийнятний для всіх сторін. По-перше, shotgun мають потенціал до визначення найбільш справедливої ціни, стимулюють учасників до виваженого підходу до її визначення, оскільки в майбутньому сторона-ініціатор може виявитись як продавцем, так і покупцем. Конструкції викупу є простими і зрозумілими у використанні, якщо юридично правильно прописані в договорі. Із іншого боку, їх результат майже завжди є непердбачуваним. По-друге, на відміну від переговорних процесів, де необхідним є узгодження інтересів протиборствуючих сторін, для початку цих процедур достатнім є волевиявлення однієї сторони. Немає необхідності також у залученні до розв'язання конфлікту третіх осіб, послуги яких зазвичай є платними. Тому для того, щоб обрати найбільш дієвий інструмент, необхідно у кожній ситуації проаналізувати структуру бізнесу, фінансові можливості, а також певною мірою схильність партнерів до ризику. Також зазначені способи не є вичерпними для іноземних правопорядків, але навіть вони не імплементовані в українське законодавство. В англійській практиці існують такі умови як надання одному з учасників додаткових голосів, примусове виключення зі складу учасників, які є нікчемними для впровадження в Україні.

Разом з тим, компанії рідко мають належне документальне забезпечення для покриття такої події, як «deadlock», здебільшого через новаторський характер такого документального забезпечення в Україні. У такому випадку існує ряд інноваційних пропозицій для забезпечення вирішень таких ситуацій:

А) Призначення невиконавчого директора, щоб подолати патову ситуацію на директорському рівні, в ситуаціях де це необхідно. Основними повноваженнями невиконавчого директора є контроль над радою директорів та спрямування політики та планування товариства.

Б) Випуск нового виду акцій та наділення ними ключових працівників товариства (фінансовий радник, головний бухгалтер), але такі акції не надають право на частку капіталу або дивідендів, а лише надають право голосу на сборах учасників.

В) Вирішення корпоративного конфлікту шляхом залучення медіаторів, які на підставі проведених багатосторонніх переговорів мають надати рекомендації щодо подолання «deadlock» ситуації.

Ключ до вирішення корпоративних конфліктів вищевказаними шляхами полягає в тому, щоб третя сторона була неупередженою та залишалася нейтральною. [4]

Також існує спосіб вирішення безвихідних ситуацій шляхом компромісного рішення між партнерами, таким способом є «Бесіда біля вогнища» (fireside chats) або медіація та арбітраж.

Для застосування мирних процедур сторонами обов'язково має бути погоджена кандидатура медіатора або арбітра – незалежної третьої особи. Вона може бути заздалегідь визначеною у договорі, або існувати порядок обрання медіатора/арбітра протягом встановленого корпоративною угодою строку та вимоги до цієї кандидатури. Має бути встановлений строк здійснення медіації або арбітражу.

Різниця між цими способами полягає у тому, що медіатор виступає посередником між сторонами, здійснює всі необхідні дії для пошуку між ними компромісу. Рішення

приймається сторонами самостійно на основі їх узгодженої за результатом медіації позиції. [5]

Щодо арбітражу, то за його результатами рішення приймається арбітром на основі вивчення всіх обставин конфлікту та викладається у підписаному ним акті, який стає обов'язковим до виконання сторонами.

Медіатор або арбітр має право отримувати у кожної зі сторін інформацію або документи, отримувати від посадових осіб товариства, працівників усні пояснення, що стосуються діяльності товариства або конфліктної ситуації, отримувати іншу допомогу та сприяння від учасників для вирішення deadlock. При цьому, він зобов'язаний бути неупередженим, враховувати інтереси всіх сторін конфлікту, здійснювати всі необхідні дії для якнайшвидшого вирішення конфлікту.

Корпоративним договором мають бути передбачені санкції за невиконання рішення, прийнятого за результатами медіації або арбітражу – виплата штрафу або початок процедур shotgun.

Компанія може успішно провадити господарську діяльність протягом тривалого часу, але одноразова розбіжність точок зору на раді директорів може перерости в ситуацію, коли в середині товариства неможливо буде прийняти жодного рішення. «Глухий кут» є результатом низки розбіжностей та обвинувачень між сторонами і найчастіше це призводить до фінансових втрат компанії.

Висновки. Національні законодавчі основи корпоративного права не пропонують вирішень дедлок ситуацій, хоча й сама практика застосування методів вирішення виходу з «глухого куту» не завжди передбачає законодавчого закріплення, але в міжнародних правових практиках, де комерційне законодавство охоплює широкий спектр правовідносин є відповідні норми, що регулюють вирішення дедлок ситуацій. Впровадження в національне законодавство норм, що могли б регулювати вихід з дедлок ситуацій потрібно рівні певної дискреції норми, а конкретні методи на рівні державних рекомендацій, що надавало б право учасникам спору самим обирати шляхи вирішення спорів у господарських товариствах.

Список використаних джерел

1. Сергій Даців, Журнал Економічна Правда - «Новий закон про ТОВ: ризикуй, стріляй, торгуйся», Київ, 04.07.2018.
2. «Deadlock resolution – вирішення безвихідних ситуацій в товариствах з обмеженою відповідальністю» «Адвокатське бюро «Яновський і партнери»; Корпоративне право», Львів, 29.05.2018.
3. Abhinav Rastogi, «India: Deadlock Resolution Mechanism In Joint Venture Agreements», New-Delhi, 06.10.2018.
4. George Stead, «Deadlock: if directors and shareholders fail to agree, what can be done?», Liverpool, 10.07.2017.
5. Jessica A. Stepp, «How Does The Mediation Process Work?», Los Angeles, 2003.

«МАЛИЙ І СЕРЕДНІЙ БІЗНЕС (ПРАВО, ДЕРЖАВА, ЕКОНОМІКА)»

Співзасновники журналу

Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України
Юридичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
Українська спілка підприємців малого та середнього бізнесу
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва АПрН України
Державний університет інфраструктури і технологій

Рада Журналу

Панін В.В., доктор технічних юридичних наук, професор, ректор Державного університету інфраструктури і технологій (*голова редакційної ради*).

Гриценко І.С., доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Фоменко А.Є., кандидат юридичних наук, ректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (*заступник голови редакційної ради*);

Костицький В.В., академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, Голова Вченої ради Інституту законодавчих передбачень та правової експертизи;

Крупчан О.Д., академік НАПрН України, кандидат юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України;

Куліш В.В. віце-президент Української спілки підприємців малого та середнього бізнесу, Київський українсько-польський університет;

Чебеняк О.М., юрист;

Шемшученко Ю.С., академік Національної академії наук України, доктор юридичних наук, професор, директор Інституту держави і права Національної академії наук України;

Янковська Л.А. доктор економічних наук, професор, ректор Львівського університету бізнесу та права.

Редакційна колегія

Костицький В.В., академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;

Новицька Н.Б., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник (*перший заступник голови редакційної колегії, заступник головного редактора*);

Наливайко Л.Р., доктор юридичних наук, професор, проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Варналій З.С., доктор економічних наук, професор (*заступник голови редакційної колегії*).

Члени редакційної колегії

Білорус О.Г., член-кореспондент Національної академії наук України, доктор економічних наук, професор;

Бонайн Джон професор Орегонського університету (США);

Безклубий І.А., доктор юридичних наук, професор;

Васильців Т.Г., доктор економічних наук, доцент;

Виноградова Н.О., кандидат юридичних наук, приватний нотаріус;

Галянт М.К., доктор юридичних наук, професор;

Гетьман А.П., академік Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор;

Гетьманцев Д.О. доктор юридичних наук, професор;

Гудзинський С.О., кандидат економічних наук;

Дзера О.В., член-кореспондент Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор;

Дрига С.Г., доктор економічних наук, старший науковий співробітник;

Захарченко П.П., доктор юридичних наук, професор;

Зянько В.В., доктор економічних наук, професор;

Іванов Ю.Б., доктор економічних наук, професор;
Ісай О.В., кандидат економічних наук, доцент;
Єфіменко Л.В., кандидат юридичних наук;
Костицька І.О. кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;
Кармаза О.О., доктор юридичних наук, доцент;
Костенко О.М., академік Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор;
Кравців В.С. доктор економічних наук, професор;
Кравчук А.В. доктор економічних наук, професор;
Кузьменко О.В., доктор історичних наук, професор, академік Української академії історичних наук;
Кузнєцова Н.С. академік Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор;
Лінецький С.В., юрист;
Луць В.В., академік Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор;
Майданик Р.А. академік Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор;
Мазур І.І., доктор економічних наук, професор;
Мірошниченко А.М., доктор юридичних наук, доцент;
Нагребельний В.П., член-кореспондент Національної академії правових наук України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, професор;
Нікітченко Н.В., доктор юридичних наук, доцент;
Новицький А.М., доктор юридичних наук, професор;
Романко С.М., кандидат юридичних наук, доцент;
Теплюк М.О., доктор юридичних наук;
Тимошенко М.О. кандидат юридичних наук;
Осетинський А.Й., кандидат юридичних наук, доцент;
Притика Д.М., академік Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор;
Пузанова Г.Й., кандидат юридичних наук, доцент;
Селіванов А.О., академік Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор;
Селівон М.Ф., академік Національної академії правових наук України доктор юридичних наук, професор;
Сопільник Л.І., доктор юридичних наук, професор;
Футей Богдан суддя (США);
Фурса С.Я., доктор юридичних наук, професор;
Щербина В.С., академік Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор;
Юрків Н.Я., доктор економічних наук, доцент, Заслужений економіст України;
Янковська Н.А. доктор економічних наук, професор;
Ярошенко О.М. доктор юридичних наук, професор.

Редакція журналу не завжди поділяє позиції авторів з приводу висловлюваних проблем і не несе відповідальності за зміст авторських публікацій.

Журнал рекомендовано до друку Рішенням Вченої ради Інституту законодавчих передбачень і правової експертизи (протокол № 8 від 26.12.2018 р.).

Реєстраційне свідоцтво КВ № 11591-4631П видане Міністерством юстиції України 02.08.2006.

Постановою ВАК України від 26 січня 2011 року №1-05/1 економіко-правовий науково-практичний журнал «Малий і середній бізнес (право, держава, економіка)» внесено до переліку наукових фахових видань України, у яких можуть публікуватися

результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі «Юридичні науки» та «Економічні науки».

Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи 01034, м. Київ,
вул. Паторжинського, 4, оф. 8
тел./факс 278-50-12
e-mail редакції: j_msb@ukr.net або natalka_bn_@ukr.net

Підписано до друку 18.01.2019
Формат 60*84/8. Наклад 300пр.

Видавець і виготовлювач – «Видавничий дім» АртЕк»
вул. Оленівська, 8, м. Київ, Україна 04080
Тел./факс (044)426 19 62
Тел.: (067) 440-11-37
e-mail ph-artec@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
Серія ДК №4779 від 15.10.2014 р

